

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

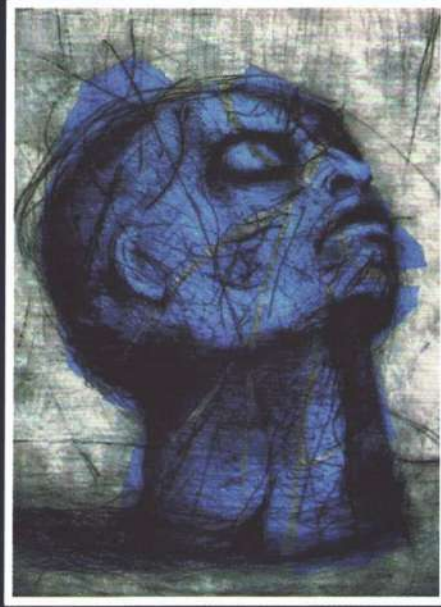
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Albert Memmi

Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi

Çeviri: Şen Sür

Sönnürgelcinin Portresi Sönnürgelcilerin Portresi *Alboert Meemni*

düşünce

Albert Memmi

Albert Memmi 15 Aralık 1920'de Tunus'ta doğmuş yazar ve denemecidir. Sömürge Tunus'unda, anadili Arapça olan Yahudi bir ailede dünyaya gelmiş, Fransız okulunda eğitim görmüş çokdilli, çokkültürlü Memmi, felsefe öğrenimi gördüğü Cezayir Üniversitesi'nin ardından Paris'e gelerek Sorbonne'da eğitimini tamamlamıştır. Üç kültürün kesiştiği bir kavşakta zihinsel evrenini kurmuş olan Memmi, eserlerini Doğu ile Batı arasında bir denge kurmanın gücüne odaklar. Edebi çalışmalarına paralel olarak Tunus'ta lise öğretmenliği yapar (1953), Tunus'un bağımsızlığından sonra Fransa'ya geri döner. Tunus'un bağımsızlık hareketini desteklemiş olmasına rağmen, yeni kurulan Müslüman devlette kendine bir yer bulamaz. Büyük ölçüde otobiyografik ilk romanı olan *La Statue de sel* [Tuzdan Heykel] 1953 yılında, Albert Camus'nün önsözüyle yayımlanır. En tanınan eseri olan *Portrait du colonisé, précédé du portrait du colonisateur* [Sömürgeleştirilenin Portresi, Sömürgecinin Portresi] Jean-Paul Sartre'ın önsözüyle 1957'de yayımlandığında, dünyanın her tarafındaki bağımsızlık hareketlerine ciddi bir teorik destek sağlar. Çok sayıda eseri bulunan yazar, barış ve şiddet-karşıtı kültürün yaygınlaşması için çalışmaktadır. Diğer eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Portrait d'un juif*, 1962; *Anthologie des écrivains maghrébins d'expression française*, 1964; *La Libération du juif*, 1966; *L'Homme dominé*, 1968; *La Dépendance, esquisse pour un portrait du dépendant*, 1979; *Ce que je crois*, 1985; *L'Exercice du bonheur*, 1994; *Le Racisme*, 1994; *Le Juif et l'Autre*, 1996; *Le Nomade immobile*, 2000; *Dictionnaire critique à l'usage des incrédules*, 2002; *Portrait du décolonisé arabo-musulman et de quelques autres*, 2004.

Versus Kitap (92)

Sömürgecinin Portresi
Sömürgeleştirilenin Portresi

Albert Memmi

Özgün Künye
Portrait du colonisé, précédé de:
Portrait du colonisateur
Gallimard, 2002

Yayına Hazırlayan
Işık Ergüden

İngilizceden Çeviri
Şen Süer

Kapak Tasarımı
Bülent Arslan

Sayfa Düzeni
Bülent Arslan

Baskı
Can Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi
İpek İş Merkezi Kat: 3 No: 7
Tokapı / İstanbul
Tel: 0 212 613 10 77

ISBN: 978-9944-989-98-5
VERSUS KİTAP Ocak 2009
© Her hakkı mahfuzdur.

Albay Faik Sözdener Sk.
Benson İş Merkezi No:21/2
Kadıköy / İstanbul 34710
Tel: 0 216 418 27 02 (pbx) Faks: 0 216 414 34 42

www.versuskitap.com
versuskitap@versuskitap.com Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi

Albert Memmi

İngilizceden Çeviri
Şen Sür

İçindekiler

1961 Tarihli Baskıya Yayımcının Notu	1
1966 Tarihli Baskıya Yazarın Önsözü	3
Jean-Paul Sartre'ın Önsözü	15
Sömürgecinin Portresi	23
1. Sömürgeli Diye Biri Var mıdır?	25
Sömürgeye Yerleşmeye Gelenin	
Yolculuğunun Anlamı	25
Gaspçı	30
Küçük Sömürgeci	31
Sömürgeciliğin Aldattığı Başka Kişiler	34
Sömürgeye Yerleşenden Sömürgeciye	37
2. Kendini İnkâr Eden Sömürgeci	39
İyi Niyetli Sömürgeci...	39
... ve Güçlükleri	40
Politika ve İyi Niyetli Sömürgeci	46
Milliyetçilik ve Sol	47
Dönek	52
Solcu Sömürgecinin İmkânsızlığı	56
3. Kendini Kabullenen Sömürgeci	61
... ya da Kolonyalist	61
Vasatlık	64
Neron Kompleksi	66
İki Portre	69
Kendini Küçümseme	70
Yurtsever	72
Tutucu	75
Faşist Teşebbüs	76
Metropole Duyulan Hınç	77
Sömürge İnsanın Reddi	79
İrkçılık	81
Kendini Akla...	86

Sömürgeleştirilenin Portresi	89
1. Sömürgeleştirilenin Mitsel Portresi	91
İnsanlıktan Çıkarma	95
Hile	98
2. Sömürgeleştirilenin Durumu	101
Sömürgeleştirilen ve Tarih...	103
... Sömürge İnsanı ve Topluluk Yaşamı	106
Sömürgeleştirilen Çocuk	107
Sığınak Değerler	109
Kültürel Amnezi	111
Sömürgeleştirilenin Okulu	113
Sömürge'deki Çiftkillilik...	115
... ve Yazarın Durumu	116
Kusurlu Varlık	119
3. Sömürgeleştirilenin İki Yanıtı	125
Sömürgeci Sevgisi ve Kendinden Nefret	126
Asimilasyonun İmkânsızlığı	128
İsyân...	132
... ve Sömürgecinin Reddi	133
Benliğin Öne Sürülmesi	136
Kendini Ortaya Koymanın Muğlaklıkları	140
Kendiyle Uyumsuzluk	143
Sonuç	145
İngilizce Baskıya Sonsöz	153

1961 Tarihli Baskıya Yayımcının Notu

Bu kitabın kendine özgü bir kaderi olmuştur. Cezayir savaşından önce yazılmış olan kitap,¹ sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin fizyonomisini ve davranışını, onları birbirine bağlayan dramı kesin bir şekilde tasvir ediyordu. Bu ikilinin kesin resminden yola çıkarak, sömürgeciliğin tek çıkışının, bu sistemin parçalanması ve sömürgeleştirilenlerin bağımsızlığı olduğu sonucuna varmıştı. Bu radikal çözüme henüz hazır olmayan anlayışlara çılgınca, hatta solcu gelmişti. O zamandan bu yana epey yol katetmiş olan Paris'te yayımlanan büyük bir haftalık gazete, korkuyla şunu yazmıştı: “Sömürgeleştirilen halkların liderleri filozof değil eylem adamı olduğu için şanslıyız. Burgiba, V. Muhammed, Houphouët-Boigny, Allal Fassi bir başka dil tutturuyorlar ve halklarının çıkarlarına dair başka bir anlayışları var.”

Daha sonra, Cezayir’de, Kara Afrika’da ve başka yerlerde olaylar hızlandı. Ve, sömürgeleştirilenlerin, bağımsızlığı elde etmez gösterebilecekleri ilk olası tepkileri dile getirdiği,

1- İlk bölümleri 1956 yılında *Les Temps Modernes* ve *Esprit* dergilerinde çıkmıştır.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

kitabın sonundaki kısa ve yoğun sayfalar da dahil, Memmi'nin tarif etmiş ve öngörmüş olduğu her şey doğru çıktı. Onlarca başka kitaba model ya da çıkış noktası olarak hizmet etmiş bu metne, azçok açık bir şekilde gönderme yapmak yavaş yavaş alışkanlık halini aldı. Sömürgeci ile sömürgeleştirilen arasındaki ilişkileri anlamak isteyen herkes için bir tür klasik oldu.

Günümüzde birçok fakültede, özellikle Siyah üniversitelerde yorumlanmaktadır. Senegal Cumhurbaşkanı ve ünlü şair Léopold Sédar Senghor şunu yazıyordu: "Albert Memmi'nin kitabı, sömürgecilik tarihçilerinin başvurmak zorunda kalacakları bir belge olacaktır..." Afrika Kültür Cemiyeti Başkanı Alioune Diop da şunu demektedir: "Bu portreyi, sömürgeci psikolojisi üzerine bilinen eserlerin en iyisi kabul ediyoruz." Son olarak da Jean-Paul Sartre'ın önsözü okunacaktır. Sartre bu kitapta "Her şey söylendi," diyecektir.

Sömürgecinin Portresi'nin okunmasını *Ezilen İnsan*'la tamamlamaya özen gösterilirse, Memmi'nin, dünyanın herhangi bir yerindeki çoğu baskının ortak mekanizmasını kesin olarak ortaya koyduğu da görülecektir. Yaşanan deneyimlerin çeşitliliği arasında gerçekten de aynı temalar, aynı tutum ve davranışlar görülür. "Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılık deneyimini yaşamış renkli tenli insan olarak," diye ona yazmıştı Amerikalı bir yazar, "kendimi sömürgeleştirilenle özdeşleştirmem kolaydır. Ayrıca sömürgecinin zihniyeti ile benim ülkemdeki Beyazların ırkçı tutumu arasındaki paralellikleri de güçlük çekmeden fark ediyorum..." Bu eserin gerçek tarihsel özgünlüğü de bu olacaktır: Sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin fizyonomilerini oluşturan farklı çizgilerin doğruluğunun ötesinde, yazarın meziyeti her bir şahsiyetin tutarlılığını ve her türlü baskının iki partnerini birbirine bağlayan ilişkinin gerekliliğini göstermiş olmasıdır: "Sömürgecilik, sömürgeci üretir gibi sömürgeleştirilen de üretir."

1966 Tarihli Baskıya Yazarın Önsözü

1957’de yazarken bu kitabın önemini öngördüğümü söylemek doğru olmaz. Önce roman yazmıştım, *La statue de sel* [Tuzdan Heykel]. Örnek bir insanın yaşamını anlatıyordu, bir anlamda kendi yaşamımın yönünü bulmama yardım edecekti. Bununla birlikte, o dönemde yetkin bir insanın Kuzey Afrika’da yaşamasının olanaksızlığını fark ettikçe, çözümü karma evlilikte bulmaya yöneldim. Bunun sonucu ikinci romanım *Agar* oldu, ama bu da bir yenilgiyle sonuçlandı. Bu kez umutlarımı “çifte, eşlere” bağladım. Bana hâlâ bir insanın en somut mutluluğu ve belki de yalnızlığa tek gerçek cevabı gibi geliyor. Ama “çift”in yalıtılmış bir hücre, dünyanın ortasında unutulmuş ışıklı bir vaha olmadığını keşfettim; tam tersine tüm dünya “çift”in içindeydi. Benim bahtsız roman kahramanlarım açısından dünya, sömürgecilik dünyasıydı. Onların giriştikleri şeyin başarısızlığını, sömürgedeki karma evliliğin başarısızlığını kavrayabilmek için önce sömürgeci ile sömürgeleştirileni, belki tüm sömürge ilişkisi ve durumunu kavramam gerektiğini düşündüm. Butun bunlar beni kendimden ve kendi

sorunlarımdan uzaklaştırıyordu, ama açıklamaları da gittikçe daha karmaşık bir hal alıyordu; bu yüzden kendimi nerede bulacağımı bilmeden, hiç değilse kendi çektiğim acıya bir son vermem gerekiyordu.

Çağımızın en büyük baskı durumlarından birinin resmini çizerken, genel olarak ezilen insanları betimlemeyi amaçladığımı söylemek de doğru olmaz; tüm sömürge halklar üzerine yazmak gibi bir niyetim yoktu. Kuşkusuz günün birinde, ezilenin genel bir portresini verebileceğim. Ama bunun gerçekten genel olmasını arzu ediyorum; yani, ezilen farklı kesimlere özgü birçok portrenin, birçok somut envanterin üst üste konmasıyla bir sentez-portre çıkarmayı arzu ediyorum. Genel bir ezilen portresi bence tüm diğerlerini içerir; yoksa kimi filozofların sandığı gibi, bu diğerlerinin habercisi değildir. Bu filozoflar, kendi tasarımlarını –bunlar çoğu zaman gerçeğin açıkça kabul edilmemiş üsluplaştırılması olsa da–, zihinlerinin ideal yaratıkları olarak kabul ederler ve gerçeğe bunlarla hakim olacaklarını düşünürler.

Velhasılı, o dönemde ne bütün ezilenleri ne de bütün sömürülenleri tasvir etmek gibi bir niyetim vardı. Ben Tunusluydum, dolayısıyla sömürgeleştirilmiştim. Yaşamımın ve kişiliğimin çok az özelliğinin bu olgudan zarar görmeden kaldığını keşfettim. Yalnızca kendi düşüncelerim, tutkularım ve davranışlarım değil, ötekilerin bana karşı davranışı da etkileniyordu. İlk kez Sorbonne’a gelen genç bir öğrenci olarak bazı söylentiler beni huzursuz ediyordu. Bir Tunuslu olarak felsefede tez yapmama izin verilecek miydi? Jüri başkanını görmeye gittim. “Bu bir hak değil,” diye açıkladı. “Bu bir umut.” Tereddüt etti; doğru sözcükleri arayan bir avukat gibiydi: “Sömürge umudu diyelim.” Bunun gerçekte ne anlama geldiğini henüz bilmiyordum, ama başkandan bundan başka bir şey alamadım. Bundan sonra nasıl bir iç huzuruyla

çalışabildiğim tahmin edilebilir. Böylece, asıl olarak öteki insanların toplumunda kendimi anlamak ve yerimi belirlemek amacıyla sömürgeleştirilmiş insanların koşullarının bir dökümünü çıkarmaya giriştim. Daha sonra bu portrenin tıpatıp onların da portresi olduğuna beni ikna eden şey, hepsi de Tunuslu olmayan okurlarım oldu. Yazdığım kitapta ilerlerken yaptığım seyahat ve konuşmalar, toplantılar ve kitaplar, aslında betimlediğim şeyin dünyanın dört bir yanında milyonların kaderi olduğuna beni ikna etti.

Aynı zamanda, bütün sömürge halkların birbirine benzediğini keşfetmiştim; ama bütün ezilenlerin de bazı açılardan benzer olduğu sonucuna varmam gerekirdi. Ne var ki, henüz orada değildim ve bu kitabı yazarken, bugün inkâr edilemez olduğunu savunduğum bu sonuçları, kâh ihtiyattan kâh kafamda başka kaygılar olduğundan ertelemeyi tercih etmiştim. Fakat bu portrede o kadar farklı insan kendisini gördü ki, bunun yalnızca benim ya da yalnızca sömürgeleştirilmiş Tunusluların, hatta Kuzey Afrikalıların portresi olduğunu öne sürmek olanaksızlaştı. Dünyanın birçok bölgesinde sömürge polislerinin sömürgeleştirilmiş halk militanlarının hücrelerinde bu kitaba el koyduğu bana anlatıldı. Onlara zaten bilmedikleri, zaten yaşamadıkları bir şey söylemediğime inanıyorum; ama kendi duygularını, isyan ve arzularını tanıdıkça, bunlar onlara daha meşru geldi sanırım. Hepsinden önemlisi de, ortak deneyimimizin bu tasviri ne kadar doğru olursa olsun, onları asıl etkileyen şey bir araya getirdiğim düşüncelerin tutarlılığı oldu. Cezayir savaşı patlak vermek üzereyken –ve patlak verdiğinde– önce kendime, sonra başkalarına olayların olası dinamizmini öngördüm. Tanımlamaya çalıştığım sömürge ilişkisi, sömürgeciyle sömürgeleştirileni amansız bir bağımlılığa zincirliyor, kişiliklerini eritiyor ve davranış kalıpları dayatıyordu. Sömürgeciliğin iki partnerinin karşılıklı davranışların-

da apaçık bir mantık olması gibi, bu mantıktan kaynaklanan başka bir mekanizmanın bu bağımlılığın çözülmesine kaçınılmaz olarak yol açacağına inanıyordum. Cezayir'deki olaylar bu şemayı büyük ölçüde doğruladı; o zamandan beri de öteki sömürge durumlarının parçalanmasında bunun sağlamasını çoğunlukla yaptım.

Çocukluğumdan beri yaşadığım olaylar, görünüşte çoğunlukla tutarsız ve çelişkili olsalar da, böylelikle dinamik örüntüler halinde düzenleniyordu. Sömürgeci, sömürgeleştirilmiş kalabalığın üzerine ateş açarken kendi işçilerine nasıl sahip çıkabilirdi? Sömürgeleştirilen nasıl kendisini bu kadar acımasızca inkâr eder ve gene de bu kadar aşırı taleplerde bulunabilirdi? Nasıl hem sömürgeciden nefret edip hem de ona bu kadar tutkuyla hayran olabilirdi (ben bile bu hayranlığı ister istemez hissediyordum)? Duygu ve düşüncelerime çeki düzen vermem ve belki de davranışlarımı buna uydurmam gerekiyordu. Mizacım ve eğitimim gereği bunu disiplinli bir şekilde ve mantıksal sonuçlarına dek götürmem gerekiyordu. Sonuna kadar gitmesem, tüm olguları dikkate almasam, birbirinden farklı bu olgularda bir tutarlılık bulmaya çalışmasam, birbirini yanıtlayabilen portreler halinde bunları yeniden şekillendirmesem, kendimi ikna edemeyecek ve özellikle çabam beni tatmin etmeyecekti. Çektikleri sefalet ve aşağılanmanın, nesnel olarak ezilen durumlarının basit ama kesin ve derli toplu bir tanımının savaşılan insanlara nasıl bir yardımı olabileceğini o zaman azçok kavramaya başlamıştım. Doğası gereği patlayıcı bir durumun nesnel açıklamasının sömürgeciye de sömürgeleştirilene de ne kadar patlayıcı gelebileceğini kavramıştım. Sanki onların farklı yollarının yazgı türlerinin üzerindeki örtünün kaldırılması mücadeleyi daha gerekli, kitabı geciktirmeyi de daha umut kırıcı kılmıştı adeta. Böylece bu kitap elimden çıkıvermişti.

Başta biraz korktuğumu itiraf etmeliyim. Aşikâr sömürge halkların –Cezayirliler, Faslılar, Afrikalı Siyahlar– ardından, başka şekillerde boyun eğdirilmiş öteki halklar –bazı Güney Amerikalılar ve Amerikalı Siyahlar– da kitabı tanıdı, benimsedi ve kullandı. Kendi yabancılaşıma biçimlerine benzer çok sayıda şemayı burda bulduğunu düşünerek beni onurlandıran son örnek Fransız Kanadalılar oldu.² Bütün bunları şaşkınlıkla, tıpkı bir babanın oğlunun skandal yaratan ve alkışlanan bir üne kavuşmasını gurur ve endişe karışımıyla izlemesi gibi izledim. Bütün bunlar tümüyle yararlı da olmadı, çünkü bunca gürültü patırtı kitabımın bana çok önemli gelen bazı kısımlarını gözden gizledi: örneğin *Neron kompleksi* dediğim şeyin analizi; *sömürgecilik olgusu*'nun, sömürgeciliğin iki tarafına da kendini dayatan *nesnel durum* olarak tanımı; ya da bir grubun diğeri üzerindeki tahakkümüyle ilişki içinde ırkçılığı tanımlama çabası; ve sömürge kurtuluşunun ulusal yanını azımsadıkları için genel olarak Avrupa solunun, özel olarak komünist partilerin başarısızlığının analizi; ve en önemlisi de, mümkün olduğunca arınmış olmasını istediğim bir eskizin ötesinde, kişisel deneyimin yeri doldurulmaz önemi, zenginliği.

Çünkü ben, her şeye rağmen bu çabanın öneminin mütevazılığı ve başlangıçtaki özgüllüğü olduğunu düşünmeyi sürdürüyorum. Öyle ki bu metindeki hiçbir şey uydurulmamış, varsayılmamıştır, hatta tesadüfi bir şekilde genelleştirilmiş de değildir. Her cümlenin ardında eşgüdümlü ve stilize edilmiş gerçek deneyim yatıyor. Sonunda bu genel tarza rıza gösterdiysem, bunun nedeni her satırda, her sözcükte sayısız somut olgular üretebileceğimi biliyor olmamdır.

Çizdiğim portreleri tümüyle ekonomik bir yapı üzerinde inşa etmediğim için eleştirildim, ama *ayrıcılık* kavramının

2- Artık bu da doğru değil: Basklar (1988), son olarak da İranlılar (2002 tarihli not).
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sömürge ilişkisinin tam göbeğinde olduğunu yeterince sık tekrarladığımı düşünüyorum ve bu ayrıcalık kuşku yok ki ekonomiktir. Tavrımı güçlü bir şekilde tekrar ortaya koyma fırsatını yakaladım: Bana göre, sömürgeciliğin ekonomik yanı temeldir. Kitap sömürgeciliğin sözde ahlâki ya da kültürel misyonunun teşiriyle ve kâr güdüsünün temel olduğunu göstererek başlamıyor mu?³ Sömürgeleştirilenin *yoksun bırakıldığı şeylerin*, sömürgecinin garanti altında tuttuğu üstünlüklerin neredeyse dolaysız sonucu olduğunu sık sık belirtmedim mi? Eski sömürgeci imtiyazlarından gerçekten vazgeçmediği ve bunları elinde tutmaya çabaladığı için, sömürge statüsünden bazı çıkışların bugün bile hâlâ gerçekleşmediğini görmüyor muyuz? Ne var ki *sömürge ayrıcalığı yalnızca ekonomik değildir*. Sömürgeciyle sömürgeleştirilenin yaşamını gözlemleyince, sömürgeleştirilenin her gün yaşadığı aşağılamanın, nesnel boyunduruğunun salt ekonomik olmadığı hemen keşfedilir. Küçük sömürgeci, en yoksul sömürgeci bile sömürgeleştirilene üstün olduğunu düşündü ve bir anlamda, nesnel olarak, yoksa hayalgücünde değil, gerçekten de böyleydi. Bu da sömürge ayrıcalığının bir parçasıydı. Tüm ezme-ezilme ilişkilerinde ekonominin önemini Marksist keşfediş tartışma konusu edilmemektedir. Ama bu ilişkinin, sömürge ilişkilerinde keşfettiğime inandığım başka karakteristikleri vardır.

Ama –denecektir–, *son tahlilde* bu olgular az çok saklı bir ekonomik boyuta gelip dayanmaz mı? Sömürgeciliğin itici gücü ekonomik değil mi? Belki; bu bile kesin değil. İnsanın kesin olarak ne olduğunu ya da onun için olmazsa olmaz şeyin ne olduğunu bilmiyoruz aslında; bu para mıdır, cinsellik midir, gurur mudur? Marksizm karşısında psikanaliz haklı

3- “Sömürgecilik öncelikle politik-ekonomi bir sömürüdür.” Ama bunun sınıflar arası değil, *halklar arası* bir ilişki olduğunu da ekledim. Bence, sömürgeci baskının özgül yanını oluşturan budur (1972 tarihli dipnot).

mıdır? Yoksa bu, kişilere ve toplumlara göre değişiyor mu? Her durumda, bu *son tahlil*'e gelip dayanmadan önce, sömürgeciyle sömürgeleştirilenin yaşamlarındaki tüm gerçek karmaşıklıkları göstermek istedim. Psikanaliz ya da Marksizm, insan davranışının kaynağını ya da ana kaynaklarından birini keşfetme mazereti altında, insan davranışının tüm deneyimlerini, tüm duygularını, tüm acılarını, tüm dolambaçlı tutumlarını silip atıp, burada yalnızca kâr güdüsü ya da Oedipus kompleksi görmemelidir.

Savıma karşı muhtemelen kullanılacak başka bir örnek veriyorum (ama bir yazar olarak, bana karşı kullanılabilecek şeyi bile belirtmenin görevim olduğuna inanıyorum). Sömürgeleştirilene dair çizdiğim ve bana fazlasıyla benzeyen portreden önce sömürgecinin portresi geliyor. Kişisel deneyimle ilgili bütün kaygılarıma karşın, düşmanın portresini çizmeye nasıl izin verebilirdim? Daha önce hiç yapmadığım bir itirafta bulunacağım: Sömürgeciyi, neredeyse sömürgeleştirileni tanıdığım kadar içinden tanıyorum. Ama bunu açıklamam gerekiyor: Tunuslu olduğumu söylemiştim. Tüm öteki Tunuslular gibi ben de ikinci sınıf yurttaş muamelesi gördüm, siyasal haklardan yoksun bırakıldım, birçok devlet kurumuna girmeme izin verilmedi, uzun süre belirsiz ikidilli bir kültürüm oldu, vb. Ama ben müslüman değildim. Her biri kendine özgü niteliklere kıskançça bağlı birçok grubun yan yana yaşadığı bir ülkede bu hatırı sayılır önemde bir şeydi. O sırada dendiği gibi, “yerli” olduğum su götürmezdi; yoksullarımızın dayanılmaz sefaleti, anadil (annem asla Fransızca öğrenmemiştii), duyarlılıklar, gelenekler, aynı müziklerden, aynı kokulardan hoşlanma ve neredeyse tıpatıp aynı mutfakla müslümanlara olabildiğince yakındık. Ne var ki, Fransızlarla özdeşleşmeye canla başla çabalıyordum. Bana bütün uygarlıkların ve kültürlerin kusursuz örneği gibi gelen Batı'ya kosa kosa yönelirken, başlangıçta

Doğu'ya mutlulukla sırtımı dönmüştüm. Fransızcayı kesin olarak seçmiş, İtalyan tarzı giyinmişim ve Avrupalıları tiklerine dek zevkle benimsemiştim. (Yeri gelmişken belirteyim, tüm sömürgeleştirilenlerin isyan aşamasına geçmeden önceki özlemlerini gerçekleştirmeye çalışmışım.) İyi ya da kötü, nasıl isterseniz öyle görebilirsiniz ama, tarif etmeye çalıştığım ve her sömürge toplumunun temelinde yer alan bu *küçük zorbal*lar piramidi içinde müslüman hemşehrilerimizden bir kertik üstte bulunuyorduk. Ayrıcalıklarımız gülünç denecek kadar azdı, ama gurur duymamıza ve piramidin tabanını oluşturan müslüman kitlenin bir parçası olmamayı umut etmemize yetiyordu. Şunu da söylemeliyim ki, sömürgeleştirilenleri desteklemeye karar verdiğimde, bu durum, yakınlarımla ilişkilerimi kolaylaştırmadı. Kısacası, sömürgeciliği teşhir etmeyi zorunlu gördüğümde, sömürgecilik yakınlarım üzerinde bu kadar vahim olmadığından, özellikle de bu nedenle, onların ruhlarını çalkalayan bu çelişik duyguları çok iyi biliyordum. Tunus'u Marsilya'ya bağlayan kumpanya gemilerinin direğindeki mavi, beyaz, kırmızı küçük bayrağı görünce benim kalbim de daha hızlı çarpıyor muydu?

Bütün bunlar, sömürgeci portresinin kısmen de olsa benim portrem olduğunu açıklar: Geometrik anlamda yansıtılmış bir portre. İyi niyetli sömürgeci portresini çizmek için Tunus'taki bir grup felsefe profesöründen esinlendim. Onlar benim meslektaşlarım ve dostlarımdı ve cömertliklerine söyleyecek söz yoktu; ama güçsüzlüklerine, sömürge'deki herhangi bir kişiye seslerini duyurmayı başaramamalarına da söyleyecek söz yoktu. Ne var ki, kendimi en rahat bu adamların yanında hissediyordum. Sömürgecilik mitoslarını parçalamaya çabalar-ken, sömürgeleştirilenin ürettiği karşı-mitosları hoşnutlukla onaylayabilir miydim? Endülüs müziğinin dünyanın en güzel müziği olduğuna başka her şeye kendisini kapatarak inanan

onlara; ya da tersine, Avrupalıların esasen kötü olduklarına inanan (bunun kanıtı, çocuklarına karşı çok haşın davranmalarıydı) arkadaşlarıma gülümsemekten kendimi alamıyordum. Bunların sonucu, Fransız cemaatinden dışlanmış olan o sömürgeci Fransızların bana karşı sonsuz iyi niyetlerine rağmen, sömürgeleştirilendeki o doğal kuşku doğdu. Onların yaşadığı zorlukları, kaçınılmaz çelişkilerini ve sonuçta ortaya çıkan yalıtılmışlığı; daha da ciddisi, harekete geçme konusundaki güçsüzlüklerini çok iyi anlayabiliyordum. Bütün bunlar benim kaderimin de bir parçasıydı.

Daha da ileriye gideyim mi? Onaylamasam da, en çetin ceviz sömürgecileri, basit düşünen ve davrananları bile anlıyordum. Defalarca belirtmiş olduğum gibi, bir insan kendi nesnel durumunun ürünüdür. Bu yüzden, sömürgecilikten gerçekten de bizzat yarar sağlasaydım sömürgeciliği bu kadar ateşli bir şekilde mahkûm eder miydim diye kendime sormak zorunda kaldım. Öyle olduğunu umut ediyorum, ama başkalarından biraz daha az acı çekmiş olmak bile benim daha anlayışlı olmamı sağladı. Sonuçta, en kör, en inatçı sömürgeci aslında benim doğuştan kardeşimdi. Yaşam bize farklı davranmıştı. O Fransa'nın meşru çocuğu, ne pahasına olursa olsun savunacağı ayrıcalıkların mirasçısı; ben ise sömürgeciliğin bir tür melez çocuğuydum, tümüyle birine ait olmadığım için herkesi anlıyordum.

Yeterince uzamış olan bu yeni sunumu bitirirken bir söz daha söyleyeceğim. Bu kitap bana coşku kadar acı ve öfke de verdi. Bir yanda insanlar bu kitabı küstahça bir kışkırtma olarak gördü; öte yanda altında toplanılacak bir bayrak. Herkes kitabın militan niteliği konusunda hemfikir. Sömürgeciliğe karşı savaşta bir silah gibi görünüyordu ve gerçekten de silah haline geldi. Ama bence asla gerçekleşmemiş zaferlerle

ve ödünç cesaretle övünmek kadar aptalca bir şey yoktur. Bu kitabı yazarken, nispeten nasıl saf olduğumu anlatmıştım. O zaman sadece, sıkı sıkıya bağlı olduğum sömürge ilişkisini anlamak istiyordum. Araştırmamı destekleyen, ve bir anlamda yaşamımı renklendiren bu felsefenin bende olmadığını söylüyor değilim: Bütün baskılara koşulsuz karşıyım. Bana göre baskı insanlığın en büyük afetidir. İnsanın –hem ezenin hem de ezilenin– en iyi enerjilerini kirletir ve başka yöne yöneltir. Çünkü şu da görülecektir ki, “sömürgecilik sömürgeleştirilene yıkım getirirken, sömürgeciyi de çürütür.” Ama kitabımın konusu tam da bu değildi. Bu metnin etkisi, bir anlamda genetik olarak, hakikatin erdeminden kaynaklandı yalnızca. Sömürgecilik olgularını, sömürgecinin almak zorunda olduğu tavrı, sömürgeleştirilenin yavaş ve kaçınılmaz yıkımını kesin bir şekilde anlatmak, sömürgeciliğin mutlak kötülüğüne ışık tutmak için, aynı zamanda da temeldeki istikrarsızlığını ortaya serip ölümünü öngörmek için muhtemelen yeterliydi.

Benim başardığım tek şey, kendi huzursuzluğuma karşın, gerçekliğin katlanılmaz, dolayısıyla kabul edilemez yanını, herkes için ağır sonuçları olan ayaklanmaları kışkırtmaya yazgılı yanını betimlemektir. Okurun bu kitabı skandal yaratacak içeriği nedeniyle ya da ayaklanmaya kalıcı bir kışkırtma olarak okumak yerine, bana kendini dayatmış olan bu sonuçların, benzer durumlardaki birçok insan tarafından neden tekrar tekrar bulunduğunu sakince incelemesini umut ediyorum. Bunun nedeni, çizmeye çalıştığım bu iki portrenin modellerine sadık olması, perişan yaşamlarındaki en yararlı davranış yolunu keşfetmeleri için benim tuttuğum aynada kendilerini tanımlarına gerek olmaması değil midir? Sanatçıyla konusu arasındaki inatçı karmaşayı herkes biliyor (bizim kalıcı barbarlığımızın, umutsuzca büyümlü zihniyetimizin işaretlerinden biri bu elbette). Yazarların söylediklerinden rahatsız olmak ve

onları nifak tohumu ekmeye çalışmakla suçlamak yerine (ki aslında tek yaptıkları bunu tarif etmek ve duyurmaktır), onları daha dikkatle dinlemek ve uyarılarını ciddiye almak daha doğru olur. Felakete yol açmış ve bir işe yaramamış bunca sömürge savaşından sonra, Fransa tüm dünyada sömürgesizleşmenin başını çekerken, bu kitabın sömürgeleştirilen için olduğu kadar sömürgeci için de yararlı olabileceğini düşünme hakkım yok mu?

Paris, Şubat 1966

Albert Memmi

Jean-Paul Sartre'ın Önsözü⁴

Köleliği yalnızca Güneyliler tartışabilir, çünkü Zenci'yi sadece o tanımaktadır; soyut püriten Kuzeyliler ancak İnsanı bilirler, o da kendinde bir varlıktır. Bu ince mantık çizgisinin hâlâ yararı vardır: Houston'da, New Orleans gazetelerinde ve daima birilerinin Kuzeyli'si kaldığımız “Fransız” Cezayiri'nde. Oradaki gazeteler bize yalnızca sömürgecinin sömürgeciye söz etmeye yetkili olduğunu söyler. Anayurtta yaşayan bizler onun deneyimine sahip değiliz, bu yüzden Afrika'nın yanan topraklarını ya onun gözleri aracılığıyla görmek zorundayızdır ya da yalnızca dumanı görürüz.

Bu şantajın gözünü korkuttuğu kişilere *Sömürgecinin Portresi* ile *Sömürgeleştirilenin Portresi*'ni okumalarını tavsiye ederim. Bu kez, deneyimler karşı karşıya getirilmektedir. Bir Tunuslu olan yazar *Tuzdan Heykel*'de acılı gençliğini anlatmıştı. Peki kimdir o? Sömürgeci mi sömürgeleştirilen mi?

4- Bu önsöz ilk kez *Temps Modernes*'de yayımlanmıştır: no 137-138, Temmuz-Ağustos 1957. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“İkisi de değil” diyecektir; belki siz “ikisi de” diyeceksinizdir –aslında aynı kapıya çıkar. Yazar, “sömürgeleştirilmiş kitlelere kıyasla az çok ayrıcalıklı, ama ... sömürgeci grubun ... reddettiği”, bununla birlikte Avrupa toplumuyla bütünleşme heveslerini de “tümüyle kırmadığı” yerli ama müslüman olmayan gruplardan birine dahildir. Alt-proletaryaya fiili bir dayanışmayla bağlı ama cılız ayrıcalıklarıyla ondan ayrılmış olan bu grubun mensupları sürekli huzursuzluk içinde yaşarlar. Sömürge insanını sömürgecilerin, “kendini inkâr eden sömürgecileri” de “kendini kabul eden sömürgeciler”in karşısına çıkaran süreçte Memmi’nin kendisi de bu iki taraflı dayanışma ve reddi yaşamıştır. Sistemi öyle iyi kavramıştır ki, bunu öncelikle kendi çelişkisi olarak hissetmiştir. Kitabında bu tür ruh parçalanmalarının, toplumsal çatışmaların tamamen içselleştirilmesinin bireyi eyleme sevk etmediğini açık seçik anlatır. Ama bunların acısını çeken insan, kendinin farkına varırsa, suç ortaklıklarını, eğilimlerini ve kendi sürgününü anlarsa, kendinden söz ederken ötekileri aydınlatabilir: “Karşılıklı meydan okuyuşta önemsiz bir güç” olan bu şüpheli şahıs kimseyi *temsil etmez*, ama aynı anda herkes *olduğundan*, en iyi tanıklığı o yapacaktır.

Ama Memmi’nin kitabı bir anlatı değildir; anılardan besleniyor olsa da bu anıların hepsini özümsemiştir. Bu kitap bir anlamda bir deneyimin şekillendirilmesidir; sömürgecilerin ırkçı gaspçılığı ile sömürge insanının kuracağı müstakbel ulus arasına sıkışmış bir halde (burada kendisine “bir yer olmayacağından kuşkulandırmakta”dır), kendi özgüllüğünü tümellik yönünde aşkınlaştırarak yaşamaya çalışır. Bu aşkınlık, henüz var olmayan İnsan’a yönelik değil, herkese kendini dayatan kesin bir Akla yöneliktir. Bu ağırbaşlı ve berrak çalışma “tutkulu geometriler” arasında sayılabilir: Serinkanlı nesnelliği, acının ve öfkenin aşılmasıyla sonuçlanır.

Bu nedenle Memmi idealist bir görünüm sunmakla eleştirilebilir; aslında Memmi her şeyi anlatır. Ama yöntemi konusunda onunla biraz tartışabiliriz. Sömürge aygıtının, İkinci İmparatorluğun sonunda ve Üçüncü Cumhuriyet yönetiminde kurulan o lenduha gibi makinenin sömürgeciyi de kurbanını da aynı şekilde boğazladığını ve sömürgecilere her türlü tatmini verdikten sonra, onların aleyhine döndüğünü ve ezmekle tehdit ettiğini göstermek belki de daha iyi olurdu. Gerçekten de ırkçılık sistemin içine işlemiştir: Sömürge, ürünleri ve hammaddeleri metropole ucuza satar ve oradan çok yüksek fiyatlarla mamul mal alır. Bu tuhaf ticaret, ancak yerli çok az şey karşılığında ya da hiçbir şey almadan çalışırsa iki taraf için de kârlı olur. Sömürge'deki bu tarım alt-proletaryası en yoksul durumdaki Avrupalılarla bile ittifak kurmaya güvenemez; çünkü büyük mülk sahiplerinin sömürdüğü ama Cezayirlilere kıyasla ayrıcalıklı olan –Cezayirli Fransız'ın ortalama geliri Cezayirli müslümanının on katıdır– “küçük sömürgeciler” dahil, herkes onlardan geçinir. Bu durumdan gerilim doğar. Ücretleri ve yaşam maliyetini asgaride tutmak için yerli işçiler arasında büyük rekabet olması gerekir, bu yüzden doğum oranı artmalıdır; ama ülkenin kaynakları sömürgeci zoralımı nedeniyle kısıtlı olduğundan, ücretler aynı kalırken müslümanların yaşam standardı düşmeye devam eder. bu yüzden nüfus kronik kötü beslenme durumunda yaşar. Fetih şiddetle yapılır, aşırı sömürü ve baskı şiddetin sürmesini gerekli kılar, bu yüzden bir ordu da vardır. Terör dünyanın her yerinde egemen olsaydı bir çelişki olmayacaktı, ama sömürgeci kendi vatanında, sömürgeci sistemin sömürgeleştirilen yerliye vermediği demokratik haklardan yararlanır. Aslında işgücü maliyetini azaltmak için nüfusun artmasını tercih eden sömürgeci sistemdir ve oy hakkına sahip olsalar sayısal üstünlükleriyle sistemi anında paramparça edecek yerlilerin asimilasyonunu

yasaklayan da bu sistemdir. Sömürgecilik, şiddet yoluyla boyun eğdirdiği insanlara insan haklarını esirger ve onları zor gücüyle, Marx'ın haklı olarak "alt insan" dediği bir sefalet ve cehalet durumunda tutar. Irkçılık davranışların, kurumların ve sömürgeci üretim ve değiş tokuş yöntemlerinin içine işlemiştir. Siyasal ve toplumsal kurallar birbirini pekiştirir. Yerli "alt insan" olduğu için İnsan Hakları Bildirgesi ona uygulanmaz; tersinden bakılırsa, hiçbir hakkı olmadığı için, doğanın insanlık dışı güçlerine, ekonominin "tunç yasası"na korunmasız terk edilmiştir. Irkçılık kapıdadır, sömürgeci praksisle birlikte gelmiştir, sömürge aygıtı her an onu yaratır ve iki tür birey tanımlayan üretim ilişkileriyle korunur: Birine göre, ayrıcalık ve insanlık tektir, haklarını özgürce kullanarak insan haline gelir; diğerine göre, hakların yokluğu kişinin sefaletini, kronik açlığını, cehaletini ya da genel olarak "alt insanlık" koşullarını onaylar. Düşüncelerin durumların içinde biçimlendiğini ve düşüncelerin zaten insanın içinde olduğunu, insanın bunları fark ederek, kendi durumunu açık seçik anlatmak için bunları ifade ettiğini hep düşünmüşümdür. Sömürgecinin "muhafazakârlığı" ve "ırkçılığı", metropolle belirsiz ilişkileri, bütün bunlar önceden verili olup, "Neron kompleksi" içinde yeniden canlanırlar.

Memmi de bana başka bir şey söylemediği cevabını verecektir kuşkusuz. Bunu biliyorum. ("Sömürge durumu, sömürge halkları ürettiği kadar sömürgecileri de üretir" demiyor mu? Aramızdaki tek fark, belki de onun bir durum gördüğü yerde benim bir sistem görmemdir.) Üstelik belki de o haklıdır: Düşüncelerini keşif düzeninde ifade ederek, yani insanların niyetlerinden ve yaşanan ilişkilerden yola çıkarak, kendi deneyiminin sahiciliğini güvence altına almaktadır. İlk olarak ötekilerle ilişkilerinde, sonra kendisiyle ilişkilerinde acı çekti; onu paramparça eden gelişkiyi ayrıntıyla incelerken nesnel

yapıyla karşılaştı ve yapıyı ve çelişkiyi bize oldukları gibi, ham ve özneliği içine işlemiş halde sunuyor.

Ama bu itiş kakışı bir yana bırakalım. Bu kitap güçlü doğrular saptıyor. Birincisi, sömürgeye yerleşmeye gelen kolonlar için iyi ya da kötü denemez; onlar sömürgecidir. Bunlardan bazıları nesnel gerçekliği yadsır. Sömürge aygıtının doğurduğu bu insanlar hayallerinde mahkûm ettikleri şeyi gerçeklikte her gün yaşarlar, çünkü tüm davranışları baskının sürdürülmesine katkıda bulunur. Bunlar hiçbir şeyi değiştirmeyecek, hiç kimseye hizmet etmeyecekler, ancak huzursuzlukta ahlâki bir rahatlık bulmayı başaracaklardır, hepsi bu.

Çok daha kalabalık olan ötekiler er ya da geç kendilerini kabul ederler.

Memmi, onları “kendini aklama”ya götüren adımların sırasını çarpıcı bir şekilde açıkladı. Muhafazakârlık vasat insanların seçilmesine neden olur. Vasatlıklarının farkında olan bu gaspçı seçkinler ayrıcalıklarını nasıl sağlar? Yalnızca tek bir şekilde: kendilerini yüceltmek için sömürgeleştirileni alçaltmak, yerlilerden insanlık unvanını esirgemek ve onları yalnızca yoksun olarak tanımlamak. Bunu da kanıtlamak zor değil, çünkü sistem onlardan her şeyi esirger. Sömürgeci uygulama, sömürgeci fikri bizzat olguların içine kazımıştır; sömürgeciyi de sömürgeleştirileni de belirten şey, olguların hareketidir. Örneğin zulüm, zulüm aracılığıyla doğrulanır: Ezenler kötülükleri zor yoluyla üretir ve korur; bu kötülükler de, onların gözünde, ezilenleri, kaderlerine layık olmak için benzemeleri gereken hale gittikçe daha çok benzetir. Sömürgeci, sömürgeleştirilenin “insanlıktan çıkarılması” çabasını sistematik olarak sürdürerek, yani sömürge aygıtıyla her gün biraz daha özdeşleşerek, kendini aklayabilir ancak. Terör ve sömürü, insanlıktan çıkarır ve sömürücü, sömürüsünü daha da ileriye götürmek için bu insanlıktan çıkarma yoluna kendi-

ni rahatlıkla sokar. Sömürgecilik motoru bir döngüyü harekete geçirir; fikri uygulamadan, uygulamayı nesnel gereklilikten ayırmak olanaksızdır. Sömürgecilik momentleri bazen birbirlerini koşullar, bazen de birbirinin içinde erir. Zulüm öncelikle ezenin ezilene duyduğu nefrettir. Bu yıkıcılık girişiminin tek bir sınırı vardır, o da sömürgeciliğin kendisidir. Burada sömürgeci kendi kendisiyle çelişkiye düşer: “Sömürgeleştirilen yok olacak olsa, sömürgeciyle birlikte sömürgecilik de yok olurdu.” Artık alt-proletarya da olmazdı, aşırı sömürü de. Kapitalist sömürünün bilinen biçimleri görülürdü, fiyatlarla ücretler metropoldekilerle aynı olurdu. Bu da yıkım demek olurdu. Sistem hem ölümü hem de kurbanlarının çoğalmasını ister. Her tür dönüşüm sistem için ölümcül olur. Sömürge insanı asimile olsa da katledilse de işgücü maliyeti artacaktır. Zahmetli makine, bu makineyi çalıştırmak zorunda olanları yaşamla ölüm arasında tutar, ama ölüm her zaman daha yakındır. Çürümüş bir ideoloji, insanları konuşan hayvanlar saymaya çabalar. Ama boşuna! Çünkü sömürgeciler, onlara emirlerin en haşinini, en aşağılayıcısını vermek için bile olsa önce onları tanımak zorundadır. Sömürgeciler sömürgeleştirileni sürekli denetleyemeyeceğinden, onlara güvenmek zorundadır. Kimse bir insana, onu önce bir insan olarak görmeden, köpek muamelesi yapamaz. Ezilenin insanlıktan çıkarılmasının olanaksızlığı tersine döner ve ezenin yabancılaşması halini alır. Yıkıma çalıştığı insanlığı en küçük hareketiyle diriltten, ezenin kendisidir; ve başkalarında insanlığı reddettiği için, bunu her yerde düşmanı olarak görür. Sömürgeci, bu durumdan kaçabilmek için minéralleşmelidir, kaya gibi geçirimsiz ve duyarsız bir kıvamda olmalıdır. Kısacası, kendisini de insanlıktan çıkarmalıdır.

Acımasız bir karşılıklılık sömürgeciyi sömürgeleştirilene –kendi ürününe ve kaderine– bağlar. Memmi bunu güçlü

bir şekilde belirtti. Onunla birlikte, sömürge sisteminin geçen yüzyılın ortalarına doğru doğan, kendi yıkımını kendisi yaratacak, hareket halinde bir biçim olduğunu görürüz. Sömürgecilik artık uzun zamandır metropollere kazandırdığından daha çoğa mal oluyor. Fransa, Cezayir yükünün altında ezildi ve artık biliyoruz ki, bu savaşın bedelini ödeyemeyecek kadar yoksullaştığımızda, ne zafer ne de yenilgi yaşamadan savaşı bırakacağız. Sömürge aygıtını bozan şey ise, her şeyden çok, bu aygıtın katılığıdır. Eski toplumsal yapılar tuz buz olmuş, yerliler “atomlarına ayrılmış”tır, ama sömürgeci toplum kendisini yok etmeden onları bütünleştiremez. Bu yüzden sömürgeleştirilenler, sömürgeci topluma karşıt olarak kendi birliklerini yeniden bulmalıdırlar. Dışlanan insanlar, kendi dışlanmalarını ulusal benlik adı altında üstleneceklerdir: sömürgeleştirilenlerde yurtseverliği yaratan sömürgeciliktir. Ezen sistem tarafından hayvan düzeyinde tutulan yerlilere hiçbir hak verilmez, yaşama hakkı bile. Durumları her gün daha da kötüleşir. Bir halkın nasıl öleceğine karar vermekten başka çaresi yoksa; bir halk kendisini ezenlerden sadece umutsuzluk hediye almışsa, kaybedecek neyi olur? Bu halkın bahtsızlığı cesareti haline gelir; sömürgeciliğin onun karşısına çıkardığı sonsuz reddi, sömürgeciliğin mutlak reddine çevirir. Proletaryanın sırrı, Marx’ın bir zamanlar dediği gibi, burjuva toplumunun yıkımını kendi içinde taşımasıdır. Sömürgeleştirilenin de kendi sırrı olduğunu ve sömürgeciliğin canavarca can çekişmesine tanık olduğumuzu bize hatırlattığı için Memmi’ye minnet duymamız gerekir.

Jean-Paul Sartre
Paris, 1957

Sömürgecinin Portresi

1

Sömürgeci Diye Biri Var mıdır?

Sömürgeye Yerleşmeye Gelenin Yolculuğunun Anlamı

Bazen sömürgeci yerleşimciyi uzun boylu, güneşte bronzlaşmış, ayağında lastik botlar, bir küreğe gururla dayanmış olarak resmetmekten hoşlanırsınız; çünkü işe elini sürmeye tenez-zül etmez, bakışlarını uzağa, topraklarının ufkuna dikmiştir. Doğayla savaşmadığı zamanlar kendini hiçe sayarak insanlık için ter dökerken, hastalarla ilgilenirken ve okuma yazma bilmeyenlere kültür götürürken düşünürüz onu. Diğer bir deyişle, soylu bir maceracı, bir öncüdür o.

Bu resim hiç gerçekliğe denk düştü mü, yoksa sömürge paralarının üzerindeki kabartmalarla mı sınırlı bilmiyorum. Bugün sömürgeciliği inceleyen her tarihçi sömürge girişiminin ekonomik nedenlerini ortaya koymuştur. Sömürgecinin başlangıçta bile kültürel ve ahlâki bir misyonu olduğuna artık kimse inanmamaktadır. Bugün bir sömürgeye gitmek üzere yola çıkmak, belirsiz tehlikeleri yüzünden aranan bir seçe-

nek değildir, insanın macera arayışı değil, daha kolay bir yaşam için yapılan bir yolculuktur yalnızca.

Sömürgelerde yaşayan bir Avrupalıya, onu gurbette yaşamaya iten nedenleri, sürgünde ısrarla kalmasını sağlayan nedenleri sormak yeterli olur. Serüvenden, nefis manzaralardan ya da tebdil-i mekânın faydalarından söz ettiği de olabilir. Öyleyse neden genellikle kendi dilinin konuşulmadığı, yurttaşlarının kalabalık olarak bulunmadığı, ona hizmet edecek bir yönetimin, onu koruyacak bir ordunun bulunmadığı Arabistan'a ya da Orta Avrupa'da bir yere gitmez? Böyle bir macera daha öngörülemez olurdu; ama bu tür bir değişiklik, daha kesin ve daha kaliteli olsa da, *kâr* getirmesi kuşkulu olurdu. Bir sömürgeye taşınmadaki tebdil-i mekân, tabii eğer böyle adlandırılabilirse, öncelikle hatırı sayılır bir *kâr* getirmelidir. Seyyahımız, bir sömürgecinin olabilecek en iyi tanımını, kendiliğinden, dilbilimcilerden daha iyi bulur: Daha çok para kazandığı, daha az harcadığı bir yer. Bir sömürgeye, iş garanti, ücretler yüksek, kariyerler daha hızlı ve kurulan işyerleri daha *kârlı* olduğu için gidersiniz. Yeni mezunlara iyi bir görev, devlet memuruna daha yüksek kıdem, işadamlarına hatırı sayılır düşük vergiler, sanayicilere çekici fiyatta hammadde ve işgücü sunulur.

Bununla birlikte, diyelim ki sırf şans eseri, Toulouse ya da Colmar'a gidiyormuş gibi oraya gelen saf biri olsun.

Yeni durumunun avantajlarını keşfetmesi uzun sürer mi? Sömürgeye yapılan yolculuğun ekonomik anlamı, sonradan kafamıza dank etse bile, aynı hızda ve aynı etkidedir. Sömürgelerdeki bir Avrupalı bu yeni topraktan hoşlanabilir, gelenek ve göreneklerinin yerel renginden büyük keyif de alabilir elbette. Ama ortam onu tiksindiriyorsa, tuhaf giyinmiş kalabalıklar arasında kendisini rahatsız hissediyorsa, anayurduna özlem çekiyorsa, problem, bir sömürgecinin avantajları karşılığında bu rahatsızlıkları ve sıkıntıları kabul edip etmemektedir.

Çok geçmeden artık içindekileri saklamamaya başlar; çoğu zaman yüksek sesle hayaller kurduğu görülür: Birkaç yıl daha kalacak sonra da kendi ülkesinde bir ev alacaktır. O andan itibaren egzotiklikten bunalsa da, tiksinsinse de, bazen hasta olsa da ısrarla katlanır; emekliliği ya da belki ölümü düşünerek tuzağa düşmüştür. Yaşam standardını yarı yarıya azaltmak anlamına gelecekse, anayurduna nasıl dönebilir ki? Yurdunda yükselmenin ağdalı ve yavaş adımlarına mı dönmeli?

Yakın geçmişte tarih hızlanmaya, yaşam sömürgeci için tehlikeli değilse bile zorlaşmaya başlamışken, geri dönüşlerini erteleyen tam da bu basit mantık yürütmedir. Sömürgeci “göçmen kuşlar” denilenler bile ayrılmak için fazla acele etmezler. Yurtlarına dönme planları yapmaya başlar başlamaz beklenmedik bir şekilde, bu yeni yer değiştirmeden kaygı duymaya başlarlar. Artık yaşayan tanıdıkları kalmayacak kadar uzun süre ülkelerinden uzak olduklarını kavrayınca, onları kısmen anlayabiliriz. Çocukları sömürgeci doğdu ve ölümleri oraya gömülüyor. Ama çektikleri acıları abartırlar. Sömürge topluluğundaki günlük alışkanlıklarını düzenlerlerken, tatillerini düzenli olarak geçirdikleri, yönetsel, siyasal ve kültürel esin kaynağını buldukları ve gözlerini sürekli diktikleri kendi ülkelerinin yaşam tarzını da buraya ithal edip dayatmışlardır.

Onların tebdil-i mekânlarının temelinde ekonomi yatmaktadır: yoksullaşmayı göze almış yeni zengin.

Dolayısıyla mümkün olduğunca uzun süre dayanırlar, çünkü zaman geçtikçe avantajlar da sürer, kaldı ki bu avantajlar biraz endişeye değer ve ne kadar erken ayrılırlarsa o kadar şey kaybedeceklerdir. Ama günün birinde ekonomi zarar görürse, “durumlar” –böyle denir!– gerçekten tehlike altına girerse, o zaman sömürgeci-yerleşimci tehdit altında olduğunu hisseder ve bu kez kendi topraklarına dönmeyi ciddi ciddi düşünür.

Kolektif düzlemde durum daha da açık seçiktir. Sömürge-

lerdeki girişimlerin ifade edilmiş başka bir anlamları hiç olmadı. Fransa-Tunus müzakerelerinde, Fransız hükümetinin özellikle kültürel alanda gösterdiği görece iyi niyet, ardından da sömürge liderlerinin hemen boyun eğmesi bazı saf insanları şaşırttı. Bunun nedeni, burjuvazinin ve sömürgecinin aydın mensuplarının, sömürgeleştirmenin özünün bayrağın prestiji, kültürel yayılmacılık, hatta hükümet denetimiyle devlet personelinin korunması olmadığını bilmesidir. Temel, yani ekonomik üstünlükler korunursa her alanda taviz verilebilmesinden memnunkluk duydular. Mendès-France ünlü yıldırım gezisini yapabildiyse, bu onların rızasıyla ve içlerinden birinin koruması altında oldu. Programı ve anlaşmaların temel içeriği tam olarak buydu.

Sömürgeci, kârlılığını ister seçerek ister şans eseri bulduktan sonra bile oynayacağı tarihsel rolün henüz farkında değildir. Yeni konumunu anlama konusunda bir adım geridedir; bu kârın kökenini ve önemini de kavraması gerekir. Aslında bunun olması uzun sürmez. Çünkü sömürgeleştirilenin çektiği sefaleti ve bu sefaletin kendi rahatlığıyla ilişkisini ne kadar süre görmeyebilir? Bu kolay kârın, ancak başkalarının elinden zorla alındığı için bu kadar büyük olduğunu kavrar. Kısacası, bir taşla iki kuş vurur: Kendi ayrıcalığını keşfederken, sömürge halkının mevcudiyetini de keşfeder.

Sömürgecinin sadece ve sadece yerleşimciler ya da sömürgecilerden ibaret olmadığını da biliyordu elbette. Çocukluğundaki kitaplardan sömürgeleştirilen insanla ilgili bir fikir edinmişti elbette; onların gelenekleri üzerine, tercihen tuhaflıklarını göstermek üzere seçilmiş belgesel bir film izlemişti muhakkak. Ama bu insanlar özellikle hayal gücüne, kitaplara ya da sinema alanına dahildi hep. Onlarla ilgili kaygıları dolaylıydı ya da kısmiydi; tüm ulusuna ait kolektif imgeler, askeri destanlar ya da belirsiz stratejik düşünceler aracılığıyla

ilgiliydi onlarla. Kendisi de bir sömürgeye gitmeye karar verdiği zaman onlarla ilgili az çok kaygı duymuştu; ama rahatsız edebilecek iklimden ya da çok fazla kireç içerdiği söylenen sudan duyduğu kaygıdan daha fazla değil. İşte, bu insanlar artık birdenbire coğrafi ya da tarihi dekorun basit bir bileşeni olmaktan çıkmışlar, yaşamında bir yer edinmişlerdi.

Onlardan uzak durmasına imkân yoktur. Sürekli onlarla ilişkide yaşamak zorundadır, çünkü sömürgelerde aramaya karar verdiği yaşamı sürdürmesini sağlayan tam da bu ittifaktır; kârlı olan, ayrıcalık yaratan, bu ilişkidir. Kendisini terazinin bir kefesinde bulur, öteki tarafta sömürgeleştirilen insan vardır. Yaşam standardı yüksekse, bunun nedeni sömürgeleştirileninkinin düşük olmasıdır; bol ve talepkâr olmayan işgücü ve hizmetçilerden yararlanabiliyorsa, bunun nedeni sömürgeleştirilen insanın istenildiği gibi sömürülebilmesi ve sömürge yasalarınca korunmamasıdır; yönetsel görevleri kolayca elde edebiliyorsa, bunun nedeni bu görevlerin ona ayrılmış olması ve sömürgeleştirilen insanın bu görevlerden dışlanmasıdır; o ne kadar kolay nefes alırsa, sömürgeleştirilen insan o kadar boğulur.

Bütün bunları eninde sonunda anlar. Resmi konuşmaların onun fikrini değiştirme riski yoktur, çünkü bunları kaleme alan kendisi, kuzeni ya da arkadaşıdır. Kendi aşırı haklarını ve sömürgeleştirilenin yükümlülüklerini belirleyen yasalar onun tarafından düşünülmüştür. Ayrımcılığı pek gizleyemeyen emirlere ya da defalarca inceledikten sonra ayrılan paylara ve işlere gelince, bunların uygulanmasının sırrını o bilir sadece, çünkü bunların başında o vardır. Tüm aygıtın işleyişine gözünü ve kulaklarını kapatmayı tercih ederse, bu aygıtın meyvelerini toplamak onun için yeterli olacaktır; bütün girişimin varisi odur.

Gaspçı

Konumunun sürekli gayrimeşruluğunun farkında olmaması olanaksızdır. Üstelik bu bir açıdan çifte gayrimeşruluktur. Tarihin tesadüfı sonucu bir toprağa gelen yabancı olarak, sadece kendisine bir yer yaratmayı başarmakla kalmamış, ora sakinlerinin yerini elinden almayı da başarmış, onların hakkı olanlar pahasına kendisine hayret uyandırıcı ayrıcalıklar bahşetmiştir. Bunu da, eşitsizliği bir açıdan gelenekle meşrulaştıran yerel yasaların gücüyle değil, var olan kuralları kaldırıp kendininkileri koyarak yapar. Böylece iki kez adaletsiz olur: O bir ayrıcalıklıdır, hem de gayrimeşrû olarak ayrıcalıklı bir insandır; yani bir gaspçı. Üstelik bu yalnızca sömürgeleştirilenin gözünde böyle değil, kendi gözünde de böyledir. Serveti kendisinininkine eşit ya da onu aşan burjuvalar, feodaller, sömürge insanları arasında da ayrıcalıklı insanların var olduğunu söyleyerek zaman zaman karşı çıksa da, bunu ikna edici bir tarzda yapamaz. Tek suçlunun kendisi olmadığını söylemesi ikna edici olmakla birlikte, onu aklamaz. Yerli halktan ayrıcalıklı kişilerin ayrıcalıklarının kendisinininkilerden daha az rezilce olduğunu seve seve kabul eder. En şanslı sömürge insanının bile asla sömürge insanından başka bir şey olamayacağını, diğer bir deyişle bazı hakların sonsuza dek onlara verilmeyeceğini ve bazı üstünlüklerin sadece ve sadece kendisine ayrıldığını da bilir. Kısacası, kurbanının gözünde olduğu kadar kendi gözünde de bir gaspçı olduğunu bilir. Hem böyle görülmeye hem de bu duruma alışmak zorundadır.

Küçük Sömürgeci

Bu üç keşfin —kâr, ayrıcalık ve gasp—, sömürgecinin vicdanının geçirdiği bu üç merhalenin onun kişiliğini nasıl şekillendireceğini, yerleşimci adayını hangi mekanizmalarla bir sömürgeciye ya da sömürgecilik taraftarına (kolonyalist) dönüştüreceğini görmeden önce, sıkça karşılaşılan bir itiraza yanıt vermemiz gerekir. Bir sömürgede yalnızca sömürgeci-yerleşimcilerin bulunmadığı sıklıkla dile getirilir. Muhtemelen anayurtlarındaki muadilleriyle aynı koşullarda yaşayan demiryolu işçileri, küçük memurlar, hatta küçük çiftçiler açısından ayrıcalıklardan söz edilebilir mi?

Uygun bir terminolojide anlaşılabilmek için, yerleşimci, sömürgeci ve sömürgecilik yanlıları arasında ayırım yapmamız gerekir. Bir yerleşimci, bir sömürgede yaşayan, ama hiçbir ayrıcalığa sahip olmayan, yaşam koşulları eşit ekonomik ve toplumsal konumdaki bir sömürge insanından daha yüksek olmayan bir Avrupalıdır. O, mizacı ya da ahlâki inançları nedeniyle, sömürgecinin sömürgeleştirilene karşı tavrına sahip olmayan iyi kalpli bir Avrupalıdır. Tamam! Cümlenin belirgin zorlayıcı niteliğine karşın hemen söyleyelim: *Bu şekilde tanımlanan bir yerleşimci mevcut değildir, çünkü sömürgelerdeki tüm Avrupalılar ayrıcalıklıdır.*

Sömürgelerdeki tüm Avrupalılar, doğaldır ki, astığı astık kestiği kestik zorba değildir ve binlerce hektarlık toprağa sahip değillerdir ya da hükümeti yönetmezler. Birçoğu sömürgeleştirme efendilerinin kurbanıdır, çoğunlukla kendininkilerle bağdaşmayan çıkarları korumak amacıyla bu efendiler tarafından ekonomik olarak sömürülürler, politik olarak kullanılırlar. Ama toplumsal ilişkiler neredeyse hiçbir zaman tekyanlı değildir. İnanmak istediğimizin aksine, küçük sömürgeci, aslında birçok durumda sömürgecilik yanlılarını

destekler ve sömürge ayrıcalıklarını inatla savunur. Neden?

Benzerler arasındaki dayanışma mıdır bu? Bir savunma tepkisi, düşman çoğunluğun ortasında yaşayan bir azınlığın endişesinin ifadesi midir? Kısmen. Ama sömürge sürecinin doruğunda, her an müdahale etmeye hazır polis, ordu ve hava gücü tarafından korunuyorken, sömürgelerdeki Avrupalılar korkuyor değillerdir; hele böyle bir ittifakı açıklamaya yetecek kadar bir korkuları yoktur. Bu bir mistifikasyon mudur? Daha fazlası elbette. Küçük sömürgecinin de verecek bir kavgası olduğu, kurtuluşunu gerçekleştirmesi gerektiği doğrudur; ama bunun için kendi yurttaşlarına bu kadar fazla kanmaması ve tarihin gözünü kör etmemesi gerekirdi. Ama mistifikasyonun tam bir yanılsamaya dayanabileceğine ya da insan davranışını tümüyle yönetebileceğine inanmıyorum. Küçük sömürgeci sömürge sistemini bu kadar ateşli savunuyorsa, bunun nedeni ondan bir ölçüde yararlanıyor olmasıdır. Mistifikasyon şura- dadır ki, kendi çok sınırlı çıkarlarını korumak için, ötekilerin sınırsız ölçüde önemli çıkarlarını da korumaları gerekir; dolayısıyla o çıkarların kurbanı olur. Ama ister safdil olsun, ister kurban, kendi payını da alır.

Ne var ki, ayrıcalık göreceli bir şeydir. Her sömürgeci, sonuç itibarıyla sömürgeleştirilenin zararına olarak, farklı derecelerde ayrıcalıklıdır; en azından *karşılaştırmalı olarak* böyledir. Sömürgeci efendilerin ayrıcalıkları çarpıcıysa, küçük sömürgecinin, hatta en küçüğünün bile ufak tefek ayrıcalıkları sayısızdır. Günlük yaşamındaki her davranışı onu sömürgeleştirilenle ilişkiye sokar ve her hareketiyle belirgin bir avantaj elde eder. Hukukla başı derde girerse, polis, hatta adalet ona karşı daha esnek davranır. Hükümetin yardımına ihtiyacı varsa zorluk çekmez; kırtasiyecilik bir kenara bırakılır; daha az beklesin diye daha kısa bir kuyruğun olduğu bir banko ayrılır ona. İşe mi ihtiyacı var? Bu iş için sınava mı girmesi gerek?

İşler ve mevkiler ona önceden ayrılır; sınavlar onun dilinde yapılır ve sömürge insanına sınavı geçme konusunda zorluk yaratır. Maddi koşullar, ekonomik sınıf ya da yetenekler eşit olduğunda her zaman ayrıcalıklı muamele gördüğünü asla göremeyecek kadar kör ya da körleştirilmiş olabilir mi? Ara sıra geriye dönüp baktığında tüm sömürgeleştirilenleri, hatta bazen eski okul arkadaşlarını ya da meslektaşlarını katbekat geride bıraktığını görmemesi mümkün mü?

Son olarak, bir şey isterse ya da bir şeye ihtiyacı olursa, şöyle bir görünümvermesi, sömürgede sözü geçen insanların onu kayırmasına yetecektir. Sömürgeleştirilenin ona öncelik ve saygı göstermesinden hoşlanır; sömürgeleştirilen kişi ona kendi halkının en iyilerine gösterdiğinden daha fazla saygı gösterir; örneğin onun sözüne kendi halkından birinin sözüne kıyasla daha çok inanır. Yerleşimci, doğduğu andan itibaren kişisel erdemlerinden ya da asıl sınıfından bağımsız bir niteliğe sahip olur. Değerleri egemen olan ve kendisinin de katıldığı sömürgeciler grubunun bir parçasıdır. Sömürge onun geleneksel tatillerinin, hatta dini tatillerinin ritmine uyar, yoksa yerli halkınkine değil. Haftalık tatil günleri yerleşimcinin kendi ülkesininkilerdir; anıtların üzerinde dalgalanan onun ulusunun bayrağı, toplumsal iletişimi sağlayan onun anadilidir. Hatta giysileri, aksanı ve tavırları bile eninde sonunda sömürgeleştirilen tarafından taklit edilecektir. Sömürgeci, semeresini otomatik olarak gördüğü yüksek bir dünyaya katılır.

Sömürgeciliğin Aldattığı Başka Kişiler

Öteki insan gruplarının –ne sömürgeci ne de sömürgeleştirilen olanların– özelliklerini açıklayan da, bir yanda sömürgeleştirilenle, öte yanda sömürgecilerle ilişkili olarak sömürge toplumu içindeki somut ekonomik ve psikolojik konumlarıdır. Bunlar arasında öteki güçlerin yurttaşları (İtalyanlar, Tunuslu Maltalılar), asimilasyon adayları (Yahudilerin çoğunluğu), yeni asimile edilmiş olanlar (Tunus'taki Korsikalılar, Cezayir'deki İspanyollar) vardır. Bunlara, sömürgeleştirilenlerin arasından seçilen yetke temsilcileri de eklenebilir.

İtalyanlar ya da Maltalılar öyle yoksuldur ki, onların ayrıcalıklarından söz etmek saçma görünebilir. Bununla birlikte, yoksul olsalar bile, ihtiyaç duyduklarında onlara üzerinde düşünmeden verilen küçük kırıntılar onları farklılaştırmaya, sömürgeleştirilenden hatırı sayılır ölçüde ayırmaya katkıda bulunur. Sömürge kitlelerden azçok avantajlı olsalar da, onlarla sömürgeci-sömürgeleştirilen tarzında ilişki kurma eğilimindedirler. Aynı zamanda da, sömürgeci gruba denk düşmedikleri için, sömürge toplumunda onlarla aynı role sahip olmadıkları için, onlardan her biri kendince ayrılır.

Bütün bu nüanslar onların sömürge yaşamıyla ilişkilerinin analizinde kolayca anlaşılabilir. Tunus'taki İtalyanlar hukuksal ve yönetsel ayrıcalıkları yüzünden Fransızlara hep imrenmişse de, sömürgeleştirilenden daha iyi bir durumdadırlar gene de. Uluslararası yasalarla ve durumu dikkatle izleyen anayurdun sürekli gözetimi altında aşırı dikkatli bir konsoloslukla korunurlar. Bırakın sömürgeci tarafından reddedilmeyi, entegrasyonla anayurtlarına sadakat arasında tereddüt eden çoğunlukla onlar olur. Üstelik aynı Avrupa kökeninden, ortak dinden ve sayısız benzer gelenekten gelmeleri onları duygusal olarak sömürgeciye daha çok yaklaştırır. Bunun sonucunda,

sömürgeleştirilenin asla sahip olmadığı kesin üstünlükleri vardır: daha iyi iş fırsatları; tam sefalet ve hastalığa karşı daha çok korunma; daha iyi eğitim; ve sömürgecinin gösterdiği saygıya eşlik eden neredeyse saygın bir vakar. Mutlak anlamda toplum dışına atılmış olsalar bile, sömürgeleştirilen açısından davranışları sömürgecininkilerle ortak yanlar taşır.

Karşı kanıt: Sömürgecilikten yalnızca ödünçlerle, sömürgeciyle yakınlığıyla yarar sağlayan İtalyanlar, sömürge halkına Fransızlardan daha yakındır. Fransızların tamamen kurtulmadığı, köleye hitap eden efendinin her zaman takındığı o üslup olan, yapmacıklı, biçimsel ilişki onlarda yoktur. Fransızların aksine İtalyanların hemen hepsi sömürge insanının dilini konuşur, onlarla uzun süreli arkadaşlıklar kurar, hatta –çok şey anlatan bir işaret– karma evlilikler yaparlar. Özetlersek, bunu yapmak için özel bir nedenleri olmasa da, İtalyanlar kendileriyle sömürge insanı arasına büyük bir mesafe koymazlar. Aynı analiz, bazı önemsiz farklarla Maltalılar için de geçerlidir.

Mütereddit ve reddedilen, ezeli asimilasyon adayı Yahudi nüfusun durumuna benzer bir açıdan bakılabilir. Yahudilerin anlaşılabilir ve sürekli tutkusu, sömürgeleştirilen konumundan kaçmaktır; zaten ağır bir bilançoya ek bir yük olur bu. Bu nedenle, sömürgeciye benzemeye çalışırken, sömürgecinin onları kendisinden farklı görmekten vazgeçebileceğini samimiyetle umarlar. Geçmişleri unutmama, kolektif alışkanlıklarını değiştirme ve Batı dilini, kültürünü ve geleneklerini coşkuyla benimseme çabası buradan kaynaklanır. Ama sömürgeci bu adayların bu benzerliği geliştirme hevesini her zaman açıkça kırmasa da, bu konuda başarılı olmalarına asla açıkça izin vermez. Bu yüzden acılı ve sürekli bir belirsizlik içinde yaşarlar. Sömürgecinin reddettiği bu insanlar sömürgeleştirilenin fiziksel koşullarını kısmen yaşarlar ve olgusal olarak onunla

dayanışma içindedirler; öte yandan, sömürgeleştirilenin değerlerini, eninde sonunda kaçmayı umduğu çürüyen bir dünyaya ait şeyler olarak reddeder.

Yeni asimile olanlar kendilerini ortalama sömürgeciye göre hayli üstün bir konuma yerleştirirler. Sömürge mantığını iyice aşırıya geçirir, sömürgeleştirilene kibirli bir tepeden bakış yöneltir ve ödünç aldığı soyluluk rütbesini sürekli sergiler; kaba vahşiliği ve tamahkârlığı ise çoğunlukla bu soyluluğu yalanlar. Ayrıcalıklarından çok etkilenmiş olduklarından, bunların tadını çıkarır, kaygı ve sertlikle korurlar; sömürgecilik tehlikeye girdiğinde en dinamik savunucularını, saldırı gruplarını, bazen de kışkırtıcılarını gönderirler.

Sömürgeleştirilenler arasından göreve alınan otorite hizmetlileri, kadrolar, şefler, polisler, sömürgeleştirilenin siyasal ve toplumsal konumundan kaçmaya çalışan bir sömürge insanı kategorisi oluşturur. Ama bunu yaparken, çıkarlarını kıskançlıkla korumak için kendini sömürgecinin hizmetine sunmayı seçerek, sonunda onun ideolojisini benimsemiş olur, hatta onlar ve kendi karşısında bile bu ideolojiyi benimser.

Sonuçta bunların hepsi, azçok aldatılarak, azçok yarar sağlayarak, en ağır bir şekilde sömürge insanını ezen adaletsiz sistemi kabullenirler (hatta onu savunur ya da boyun eğler). Tıpkı Avrupalıların anti-semitizminin genellikle uygun bir oyalayıcı olması gibi, onların duydukları aşağılama da kendi sefaletlerine bir telafi olabilir yalnızca. Küçük tiranlar piramidinin tarihi böyledir: Her biri, toplumsal olarak kendisinden daha güçlü bir tiran tarafından ezildiği için, yaslanacak daha az güçlü birini her zaman bulur ve kendi çapına uygun bir tiran haline gelir. Başının üstünde bir kereste ve birkaç çivi taşıyan bir Arap işçiyle yan yana yürümek sömürgeleştirilmemiş küçük marangoz için ne büyük bir intikam ve ne büyük bir gururdur! Hepside sömürge insanından olumsuz açıdan

daha iyi olma gibi derin bir hoşnutluk hisseder en azından: Sömürgeciliğin onları sürüklediği alçalmanın girdabına asla tam olarak kapılmazlar.

Sömürgeye Yerleşenden Sömürgeciye

Yerleşimci diye biri mevcut değildir, çünkü yerleşimci olarak kalmak, niyeti bu olsa bile, sömürgelerdeki Avrupalıya bağlı bir durum değildir. Açıkça istesin ya da istemesin, kurumlar, gelenekler ve halk onu ayrıcalıklı bir insan olarak algılar. Oraya geldiği ya da orada doğduğu andan itibaren, kendisini sömürgeye yaşayan tüm Avrupalılarda yaygın olan fiili bir konumda bulur: O, bir sömürgeciye dönüşmüştür. Ama sömürgecinin temel ahlâki sorunu aslında bu düzeyde değildir: Özgürlüğünün ve dolayısıyla sorumluluğunun angajman sorunudur onunki. Sömürgeci maceraya kalkışmamış olabilirdi kuşkusuz, ama artık bir kez bu yola girdiğinde, bu maceranın koşullarını reddetmek elinde olamaz. Sömürgeci ana babadan sömürgelerde doğmuş olsa ya da sömürgeye gitme kararını verdiği sırada sömürgeciliğin gerçek anlamından gerçekten habersiz olsa bile, yine bu koşullara maruz bulurdu kendini.

Sömürgecinin asıl sorunu başka bir düzeydedir: Sömürgeci, sömürgeciliğin anlamını kavradığında ve kendi konumunun, sömürgeleştirilenin konumunun ve zorunlu ilişkilerinin bilincine varınca, bunları kabul edecek midir? Ayrıcalıklı bir insan olmayı ve bu ayrıcalıklarının doğal sonucu olan sömürgeleştirilenin sefaletini onaylayacak mıdır, yoksa karşı mı çıkacaktır? Bir gaspçı olacak ve aşırı özgürlüğünün ve prestijinin mantıki sonucu olarak, sömürgecinin gerçek sakinlerine yapılan zulüm ve adaletsizliği onaylayacak mıdır? Giderek büyüyen ayrıcalık ve gayrimeşruluk alışkanlığıyla, gasp edilenin sürekli bakışla-

rı altında, kendini sonuçta bir sömürgeci olarak, peşini bırakmayan bu şahsiyet olarak benimseyecek midir? Bu konuma, bu bakışa ve bir süre sonra kaçınılmaz olacak, kendi kendini mahkûm etmeye kendisini uyarlayacak mıdır?

2

Kendini İnkâr Eden Sömürgeci

İyi Niyetli Sömürgeci...

Her yerleşimci hemen sömürgeci rolünü üstleniyorsa da, her sömürgecinin ille de bir sömürgecilik yanlısı (kolonyalist) olması gerekmez. En iyileri de bunu reddeder. Bununla birlikte, sömürgecilik olgusu saf bir düşünce değil, *yaşanan durumlar* bütünüdür. Bunu reddetmek ya bu koşullardan fiziksel olarak geri çekilmek ya da kalarak onlarla mücadele etmek ve değiştirmek anlamına gelir.

Bazen öyle olur ki, tesadüfen bulduğu bir iş sonucu ya da iyi niyetli bir görevle yeni gelen biri –bu çok ender olarak iş adamı ya da otoritenin bir görevlisidir; bunlar daha az şaşkın ve daha az saf olurlar– sömürgeciliğin en ufak yanlarıyla daha ilk temasında, çok sayıda dilenciye, yarı çıplak dolaşan çocukları, trahomayı gördüğünde, böyle apaçık bir adaletsizlikten rahatsız olur, kendi yurttaşlarının sinikliğine (“Yoksulluğa hiç aldırma! Göreceksin: çok geçmeden alışırsın!”) isyan eder ve hemen yurduna geri dönmeyle düşünür. Sözleşmesinin sonu-

na kadar beklemek zorunda olduğundan, yoksulluğa ve geri kalan her şeye alışma olasılığı yüksektir. Ama bazen de tek isteği buraya yerleşmek olan bu adam kendisini bu role uygun bulmaz ve çok geçmeden oradan ayrılır.

Bazen de, çeşitli nedenlerle ayrılmadığı da olur. Sömürgeciliğin ekonomik, siyasal ve ahlaki skandalını keşfettikten ve artık unutamayacak olduktan sonra yurttaşlarının olduğu şey olmayı kabul edemez; sömürgeciliği asla kabul etmemeye yemin ederek kalmaya karar verir.

... ve Güçlükleri

Elbette, bu yeminin ille de katı bir yemin olması gerekmez! Haksızlık karşısındaki bu öfkeye her zaman bir eylem politikası isteği eşlik etmez. Daha çok ilkesel bir tutumdur bu; en azından metropoldeki ılımlıları ürkütmeyecek birkaç sav ileri sürer. Bir protesto, zaman zaman bir dilekçeye atılan imza ya da sömürgeleştirilene karşı sistematik düşmanlık beslemeyen bir gruba katılmaya kadar işi vardırabilir. Bu durum, yalnızca zorluklarının ve rahatsızlığının değişmiş olduğunu görmesi için yeterli olur. Somut bir durumdan zihinsel olarak kaçmak, bu durumun gerçek ilişkilerini yaşamaya devam ederken ideolojisini reddetmek kolay değildir. Bundan böyle hayatını, onu tutarlılık ve dinginlikten tamamen yoksun bırakan ve attığı her adımda ortaya çıkan bir çelişkinin egemenliğinde yaşar.

Aslında reddettiği şey kendisinin bir parçası, bir sömürgece yaşamı kabul eder etmez yavaş yavaş olduğu şeydir. Çünkü yarım ağızla eleştirdiği bu ayrıcalıklara katılır ve onlardan yararlanır. Yurttaşlarından daha kötü muamele mi görür? Yolculuk ederken aynı kolaylıklardan yararlanmaz mı? Bir süre sonra bir araba, bir buzdolabı, belki bir ev satın alabileceği-

ni gizliden gizliye düşünmeden edebilir mi? Başına taç gibi konan ve dehşete kapılmış gözüktüğü bu prestij halesinden kendisini nasıl kurtarabilir?

Bu çelişkiyi biraz köreltse, bu huzursuzluğa rağmen hayatını düzenlemeyi başarsa, yurttaşları onu kendine getirmeyi vazife edinirlerdi. Önce ironik bir bağışlayıcılık gösterirler: Yeni gelenin bu biraz safça huzursuzluğunu onlar da yaşamıştı, anlıyorlardı; sömürge yaşamında sınanarak, bir dolu küçük ve hoş uzlaşmalar sonucu yok olacaktır.

Yok olmak *zorundadır*, diye ısrar ederler, çünkü sömürge-lerde hümanist romantikliğe, ciddi bir hastalık gözüyle, tüm tehlikelerin en kötüsü olarak tepeden bakılır. Düşman tarafına geçmekten farkı yoktur.

Bu huzursuzluğu sürdürmekte ısrar ederse, sömürgeciliğin kucağına dönene ya da yenilene kadar hep canlı kalacak, ilan edilmemiş bir çatışmayı kendi halkına karşı başlattığını anlayacaktır. Aralarında, sömürgeciliği tehlikeye atan biri çıktığında sömürgecilerin gösterdiği şiddetli tepkiye şaşırmışızdır. Böyle bir sömürgecinin hainden başka bir şey olmadığı açıktır. O, yurttaşlarının varlığını tehlikeye atmaktadır; yurttaşlarının temsil etme iddiasında oldukları ve sömürgede temsil ettikleri anayurdu tehlikeye atar. Tutarsız olan onlar değildir. Sömürgeciliği reddeden bir sömürgecinin tavrından mantıksal olarak nasıl bir sonuç çıkar? Sonunda belki adalet sunağında, ama gene de kurban edilerek boğazlarının kesilmesiyle sonuçlanacak bir tavra karşı neden kendilerini şiddetle savunmasınlar ki? Keşke tavırlarının adaletsizliğini tam olarak kavrayabilseler! Ama bunu kabul eden ve –ilerde göreceğimiz araçlarla– bundan en çok yarar sağlayan bizzat kendileridir. Yeni gelen sömürgeci, yaşamasını önleyen bu katlanılamaz ahlâkı aşamazsa, bu ahlâka hararetle inanıyorsa, öyleyse bırakalım gitsin: Duygularının samimiyetini kanıtlaması olur, sorunlarını

çözer –ve yurttaşlarına artık sorun yaratmaz. Yoksa kendisi rahatsız olmadan onları sürekli taciz edebileceğini sanmasın. Saldırıcıyı karşılayacaklar ve göze göz diş diş iade edeceklerdir. Arkadaşları suratlarını asacak, üstleri onu tehdit edecektir; hatta karısı bile devreye girip çılgılığı basacaktır –bir kadın soyut anlamıyla insanlıkla daha az ilgilidir, sömürgeleştirilen insan onun için hiçbir şey ifade etmez ve ancak Avrupalılar arasında kendini rahat hisseder.

O halde, sömürgeci topluluğa boyun eğmekten ya da oradan gitmekten başka yol yok mu? Evet, bir yol daha var. İsyanı sömürgecilik kapısını ona kapattığından ve sömürge çölünün ortasında onu tecrit ettiğinden, savunduğu ve elbette kollarını minnetle ona açacak olan sömürgeleştirilenin kapısını neden çalmasın? Taraflardan birinin adaletsizlik kampı olduğunu keşfetmiştir, öyleyse öteki haklılık kampıdır. Bırakın bir adım daha atsın, isyanını sonuna kadar götürsün. Sömürge sadece Avrupalılardan ibaret değil! Sömürgecileri reddederek onlar tarafından lanetlendiğinden, bırakın sömürge halkını evlat edinsin, halk da onu evlat edinsin; bırakın dönek olsun!

Aslında bu yolu izlemeyi ciddi olarak düşünen sömürgeci, hatta aşırı iyi niyetli olanları arasında bile o kadar az ki, sorun daha ziyade teorik; ama sömürgecilik olgusunu doğru kavramak açısından önemli. Sömürgeciliği reddetmekle sömürgeleştirileni benimsemek ve onlar tarafından benimsenmek bambaşka şeyler; bu ikisi bağlantılı olmaktan çok uzak.

Bu ikinci saf değiştirmede başarılı olmak için adamımızın ahlâki bakımdan bir kahraman olması gerekir; bundan önce de, başının iyice dönmüş olması gerekir. Ezenlerin kampıyla bağlarını ekonomik ve yönetsel olarak koparmak zorunda olduğunu söyledik. Bu onları susturmanın tek yolu olurdu. Gelirinin dörtte birini bırakmak ya da yönetimin lütuflarını hiçe saymak, nasıl önemli bir ispat olur! Ama bunu bir yana

bırakalım; bir insanın devrimi beklerken hem devrimci hem sömürücü olabileceği bugün kesinlikle kabul edilen bir şeydir. Adamımız, adalet sömürgeleştirilenin yanında yer alırsa, kendisi onlara onayını, hatta yardımını sunacak kadar ileri giderse, gösterdiği dayanışmanın orada son bulduğunu keşfeder; *onlardan biri değildir ve olmaya da niyeti yoktur*. Onların kurtuluşa ulaştıkları ve haklarına yeniden kavuştukları günü belli belirsiz öngörür, ama özgür olsalar bile varoluşlarını paylaşmayı ciddi olarak düşünmez.

Bir ırkçılık kalıntısı mıdır bu? Pek farkında olmasa bile muhtemelen böyledir. Mağdurlar da dahil olmak üzere, ırkçılığın herkese bulaştığı bir ülkede kim kendini bundan tümüyle kurtarabilir? Bu kadar devasa bir hor görmenin ağırlığını taşıyan bir kaderin yükünü zihinsel olarak bile üstlenmek çok mu doğal? Zaten, sömürge insanının kişiliğine yapışan bu küçük görmeyi kendisi nasıl taşıyabilir ki? Kendisi zaten özgür olduğundan, gelecekte bir kurtuluşu paylaşmayı nasıl hayal edebilir? Bütün bunlar zihinsel bir egzersizden başka bir şey değil aslında.

Yo hayır, ille de ırkçılık değil! Bir sömürgecinin metropolün uzantısı olmadığını ve kendisinin de anayurdunun topraklarında olmadığını kavrayacak zamanı oldu yalnızca. Bu durum ilkesel tavrıyla bağdaşmaz değil. Sömürge insanını ve onun varoluşsal karakterini keşfettiği için, sömürgeleştirilmiş insan egzotik bir hayal mahsulü olmaktan çıkarak, birden canlı ve acı çeken insanlık haline büründüğü için, sömürgeci onlara uygulanan baskıya katılmayı reddeder ve onların yardımına koşmaya karar verir. Aynı zamanda da yalnızca ülke değiştirmekle kalmadığının farkındadır: Önünde başka bir uygarlık, kendisinininkilerden farklı gelenekler, tepkileri onu çoğunlukla şaşırtan ve derin bir yakınlık duymadığı insanlar vardır.

Madem bu noktaya geldik, –bu konuda sömürgecilerle an-

laşmayı reddetse bile– şunu kendine itiraf etmek zorunda kalacaktır ki, bu insanları ve bu uygarlığı yargılamaktan kendini alamamaktadır. Tekniklerinin ciddi biçimde geri kalmış olduklarını, geleneklerinin tuhaf bir şekilde donmuş olduğunu ve kültürlerinin modası geçmiş olduğunu kim inkâr edebilir? Hemen cevabı yapıştırır elbette: Bu kusurlar sömürgeleştirilene değil, tarihlerini alt üst eden uzun sömürgeleştirmeye atfedilebilir. Sömürgecilerin bazı savları onu zaman zaman rahatsız eder: Örneğin sömürgeleştirilen, sömürgeleşmeden önce zaten geri değil miydi? Sömürgeleştirilmelerine izin veriyorlarsa, bunun nedeni tam da ister askeri açıdan ister teknik açıdan olsun savaşacak kapasiteleri olmamasıdır. Kuşkusuz ki, geçmiş kusurları gelecek açısından hiçbir anlam taşımaz; özgürlüklerini geri kazanırlarsa onların bu açığı kapatacakları kuşkusuzdur. İnsanların, tüm halkların dehasına tam inanç duyar. Ne var ki, kendisiyle sömürgeleştirilen arasında temel bir ayrım olduğunu kabul ettiği gerçeği değişmez. Sömürge gerçekliği özgül bir tarihsel olgudur; sömürgeleştirilenin durumu ve koşulları, bugün var olduğu haliyle, özel bir durumdur kuşkusuz.

Büyük entelektüel altüst oluşlarından daha kesin olarak, günlük yaşamın küçük sıkıntıları onun bu önemli keşfini daha çok destekler. Kuskusu başlangıçta meraktan yedikten sonra, artık ara sıra nezaketen tadına bakar ve “tıka basa doyuruyor, sersemleştiriyor, ama besleyici değil” sonucuna varır. Şakaya vurarak, “Hristiyan boğan” der. Kuskusu sevse bile, ne zaman bir kahvenin önünden geçse onu yakalayıp sağırlandıran “panayır müziği”ne dayanamaz. “Neden sesi bu kadar yüksek? Birbirlerini nasıl duyabiliyorlar?” Sömürge halkından bekçinin oturduğu merdiven altındaki aralıktan gelip bütün evi buram buram kokutan o bayat kuyruk yağının pis kokusu ona işkence gibi gelir. Sömürgeleştirilenin birçok özelliği onu şa-

şırtır, rahatsız eder. Hissettiği iğrenmeyi gizleyemez; nedense sömürgecininkileri hatırlatan saptamalarında bu tiksinti ortaya çıkar. Aslında insanın doğasının her iklimde özdeşliğinden *a priori* emin olduğu dönemler çok geride kalmıştır. Doğru, buna hâlâ inanıyor, ama daha çok soyut bir evrenselliğe ya da geleceğin tarihinde yer alacak bir ideale inanır gibi.

Bana fazla ileri gittiğim, iyi niyetli sömürgecimin artık o kadar iyi niyetli olmaktan çıktığı, yavaşça değiştiği söylenebilir. Artık o bir sömürgeci (kolonyalist) değil midir? Hiç de değil! Bu suçlama çoğu zaman aceleci ve hatalıdır. Ne var ki, insan ömür boyu pitoresk tablo olarak kalacak bir şeyin içinde, yani azçok yoğun bir yersizyurtsuzluk içinde yaşayamaz. Bir turist olarak orayla ilgilenebilir, bir süreliğine oraya âşık olur, ama sonunda usanır ve ilk çekim gücünden sıyrılır. Sıkıntısız yaşamak için insanın kendisinden ve dünyadan uzaklaşarak yaşaması gerekir. Etrafında çocukluğunun seslerini ve kokularını yeniden yaratmalıdır; zihnin kendiliğinden hareket ve tavırlarını gerektirdiğinden bunu yapmak zor değildir. İyi niyetli sömürgecinin sömürgeleştirilenin yaşamına uymasını talep etmek, sol kanat aydınların –bir dönem moda olduğu gibi– emekçileri taklit etmesini istemek kadar saçma olur. Bu aydınlar, yarım yamalak giyinmekte ısrar ettikten, bir gömleği günlerce giydikten ve kabaralı ayakkabılar giydikten sonra, takındıkları pozun aptallığını çok geçmeden kavradılar. Kaldı ki bu durumda dil, mutfak ve temel gelenekler aynıydı, kadınlar da modanın aynı ritmini izliyorlardı. Aydınların aksine sömürgeci ise, sömürgeleştirilenle herhangi bir şekilde özdeşleşmeyi reddedebilir.

Bir keresinde bir öğretmen bana kızarak, “Neden Arap ülkelerinde fes takmayalım, siyahların ülkelerinde yüzümüzü siyaha boyamayalım ki?” diye sormuştu.

Bu öğretmenin bir komünist olduğunu eklemek gerekir.

Politika ve İyi Niyetli Sömürgeci

Bunları söylerken, aradaki farkın aşırı romantikleştirilmesinden kaçınmak gerektiğini elbette belirtmek istiyorum. İyiliksever sömürgecinin uyum sağlama sıkıntılarının fazla önemli olmadığı; önemli olanın, ideolojik tavrın sağlamlığı ve sömürgeciliğin mahkûm edilmesi olduğu düşünebilir. Tabii ki bunun koşulu, bu sıkıntıların etik yargının doğruluğunu bozmamasıdır. Sağcı ya da solcu olmak yalnızca bir düşünce tarzı değil, aynı zamanda –belki de asıl olarak– hissetme ve yaşama tarzıdır. Bu tiksinti ve kuşkuvarın egemen olmasına izin vermeyen çok az sömürgeci olduğunu ve ayrıca bunların sömürgeleştirilenle ve sömürge yaşamıyla ilişkisini anlamak için bu nüansların dikkate alınması gerektiğini belirtmekle yetinelim.

Öyleyse, iyiliksever sömürgecimizin hem kendi ayrıcalıkları sorununu hem de duygusal sıkıntıları sorununu bir kenara bırakmayı başardığını düşünelim. Geriye, bir tek ideolojik ve siyasal tutumları kalıyor.

O bir komünist, sosyalist, hatta sadece demokratı ve sömürge de öyle kalmıştır. Bireysel ya da ulusal duygularında nasıl değişiklikler olursa olsun, böyle kalmaya, dahası bir komünist, sosyalist ya da demokrat gibi davranmaya niyetliydi. Diğer bir deyişle, sömürge de sömürgeleştirilenin kurtuluş mücadelesinde ve sömürgecilerle sömürge halkı arasındaki eşitlikte ifade bulan ekonomik eşitlik ve toplumsal özgürlük yönünde çaba sarf edecekti.

Milliyetçilik ve Sol

Burada çağdaş solun tarihinin en tuhaf bölümlerinden biriyle (birileri yazmaya cesaret etseydi) karşı karşıyayız; bu bölüme “Milliyetçilik ve Sol” başlığı verilebilir. Solcunun sömürge sorunu karşısındaki tutumu bunun bir paragrafıdır; solcu sömürgecinin yaşadığı insani ilişkiler, sömürgeciliği reddediş ve yaşayış tarzı da bir diğer paragraftır.

Avrupa solunda milliyetçilik karşısında inkâr edilemez bir rahatsızlık vardır. Sosyalizm enternasyonalist bir eğilime sahip olmak için o kadar uzun süre çaba harcadı ki, bu gelenek onun doktrinine bağlanmış ve temel ilkelerinin bir parçasını oluşturmuş gibi duruyordu. Benim kuşağımın solcuları arasında “milliyetçi” sözcüğü, düşmanlıkla değilse de hâlâ kuşkuyla karşılanır. Sosyalizmin “enternasyonal vatani” SSCB (burada incelenemeyecek kadar uzun nedenlerle) ulusal bir ülke olarak kendini ortaya koyunca, bunu yapmasının nedenleri en sofu hayranlarının çoğuna bile ikna edici gelmedi. Son zamanlarda, hatırlanacağı üzere, Nazizmin tehdit ettiği halkların hükümetleri, kısa bir tereddütten sonra, biraz unutulmuş ulusal tepkilere başvurdular. Bu kez, Rusya örneğiyle uyanan işçi partileri, askerleri arasında ulusal gururun gücünü sürdürdüğünü keşfetti ve bu çağrıya uyup, işbirliğine gittiler. Fransız Komünist Partisi bile bunu kendi yararı için kullandı ve “ulusal parti” olduğunu iddia ederek üç renkli bayrağı ve Fransız milli marşı *Marseillaise*’i bünyesine kattı. Genç Amerika’nın savaştan sonra o eski uluslarda yatırım yapmasına karşı egemen olan da gene bu taktik –ya da bu diriliş– oldu. Sosyalist bir ideoloji adına kapitalist tehlikeye karşı savaşmak yerine komünist partiler (ve solun büyük bir kısmı) ulusal bir kimliği başka bir ulusal kimliğin karşısına çıkarmayı tercih etti; Amerikalılarla kapitalistler de fena halde özdeş-

leştirildi. Bütün bunların sonucunda, sosyalist tavırda milliyetçiliğe yönelik belirgin bir rahatsızlık görüldü, işçi partilerinin ideolojisinde bir dalgalanma yaşandı. Solcu gazeteci ve köşe yazarlarının bu sorun karşısındaki ihtiyatlı tutumu çok anlamlıdır. Bu konuyu olabildiğince az ele alırlar; mahkûm etmeye ya da onaylamaya cesaret edemezler; tarihsel geleceği kavrayışlarına milliyetçiliği nasıl entegre edeceklerini, entegre etmeyi isteyip istemediklerini bilmezler. Kısacası, günümüzde sol milliyetçilik karşısında kendisini rahatsız hissetmektedir.

Sömürge halklarının verdiği kurtuluş mücadelesi, çeşitli tarihsel, sosyolojik ve psikolojik nedenlerle, belirgin bir ulusal ve ulusalcı görünüm almıştır. Avrupa solu, özgürlük umudu içerisinde, bu mücadeleyi onaylamaktan, teşvik etmekten ve desteklemekten başka bir şey yapamasa da, bu kurtuluş girişimlerinin milliyetçi biçimi karşısında çok yoğun kuşklar ve samimi bir huzursuzluk yaşar. Buna ek olarak, işçi partilerinin milliyetçi canlanması, her şeyden önce aynı *sosyalist içerik* için bir *biçimdir*. Nihai amaç olarak kalan toplumsal kurtuluş az çok kalıcı ulusal bir biçime bürünmüş gibidir sanki. Enternasyonaller ulusları fazla erken gömmüştü. Ama solcu milliyetçi, sömürge halkların mücadelesinin ilk plandaki toplumsal içeriğini her zaman açık seçik kavramaz. Kısacası, solcu, sömürge insanının *a priori* desteklediği mücadelesinde, mensubu olduğu sol kanatın ne geleneksel araçlarını ne de nihai amaçlarını bulur. Bundan şu sonuç çıkar: Bu huzursuzluk solcu bir sömürgecide, yani bir sömürgede yaşayan ve günlük hayatını bu milliyetçilik içinde geçiren bir solcуда belirgin şekilde şiddetlenir.

Bu mücadelede kullanılan yöntemler arasından bir örnek olarak terörizmi ele alalım. Solcu geleneğin terörizmi ve siyasal suikastları mahkûm ettiğini biliyoruz. Sömürge insanı bu yöntemleri kullanırsa, solcu sömürgeci bu durumdan

fazlasıyla rahatsız olur. Bu mücadeleleri sömürgeleştirilenin *iradi* eyleminden ayırmaya, mücadelesinin önemsiz ve tali bir yanı haline getirmeye çalışır. Bunların, uzun süredir ezilen kitlelerin kendiliğinden patlamaları, ya da dahası, hareketin liderinin denetlemekte zorluk çektiği istikrarsız, güvenilmez unsurların eylemleri olduğunu ileri sürer. Sömürgeleştirilenin yaşadığı ezilmenin çok büyük olduğunu, güç orantısızlığının şaşırtıcı ölçüde olduğunu, bu yüzden, ahlâki olarak doğru olsun ya da olmasın şiddet içeren araçları *iradi olarak* kullanma noktasına vardıklarını Avrupa'da bile çok az insan kabul eder. Solcu sömürgeci istediği kadar çabalasın, bazı eylemler ona anlaşılmaz, şoke edici ve siyasal olarak saçma görünür: örneğin çocukların, mücadelenin dışındaki kişilerin, hatta temelde karşı çıkmasa da mücadelenin herhangi bir ayrıntısını onaylamayan sömürge insanlarının öldürülmesi bu türdendir. Başlangıçta o kadar alt üst olur ki, bu tür eylemleri *reddetmekten* başkası elinden gelmez; çünkü bunlar soruna *onun* yaklaşımına sığmamaktadır. Tepkinin körlüğünü zulmün acımasızlığını açıklayabilmesi ona pek ikna edici bir sav gibi gelmez; sömürge insanının, kendisinin sömürgecilerde mahkûm ettiği eylemleri yapmasını onaylayamaz, çünkü bunlar tam da sömürgeciliği mahkûm etme nedenidir.

Sonra, gelen haberin yanlış olabileceğinden her seferinde kuşku duyar ve son çare olarak, bu tür eylemlerin yanlış olduğunu, yani hareketin özüne *ait olmamaları* gerektiğini söyler. Liderler kesinlikle bunları onaylamıyordur, diye iddia eder cesaretle. Sömürgeleştirilenin davasını hep desteklemiş olan bir gazeteci, liderlerin bu tür eylemleri bir türlü mahkûm etmesinden usanınca, en nihayet bazı liderleri bu tür suikastlara karşı açık bir tavır sergilemeye çağırdı. Elbette hiçbir yanıt almadı; o da daha fazla ısrar etme sağlığını göstermedi.

Bu suskunlukla karşılaşınca yapılacak ne olabilirdi? Olgu-

yu kendi başına yorumlamaya ve kendi huzursuzluğu adına başkalarına açıklamaya çalıştı, ama belirtilmeli ki asla *haklı göstermeye* çalışmadı. Liderler konuşamaz, diye ekliyor şimdi, konuşmayacaklardır, konuşmayı da düşünmezler. En küçük bir anlayış belirtisi olsa bunu iç rahatlığıyla, sevinçle kabul ederdi. Ama bu belirtiler olmadığı için kendisini gıptayla bakılmayacak bir ikilemde bulur: ya sömürge durumunu başka herhangi bir durumla aynı tutmalı ve dolayısıyla aynı analitik yöntemleri uygulamalı, sömürge durumunu ve sömürgeleştirileni geleneksel değerlere uygun olarak yargılamalı; ya da bu sömürge konjonktürünü özgün olarak kabul etmeli ve onu taraf tutmaya zorlayan alışılmış siyasal düşünce alışkanlıklarını ve değerlerini terk etmelidir. Diğer bir deyişle, ya artık sömürgeleştirileni tanımayacaktır ya da kendisini. Ne var ki, bu yollardan birini seçmeye karar veremediğinden, kavşakta durur ve gerçeklikle bağlantısını kaybeder. Kendisine uygun gelen düşünceleri bir ona bir ötekine uygular ve kendi kafasında kurguya göre bir sömürge insanı portresi çizer. Kısacası mitos oluşturmaya başlar.

Sömürgeleştirilenin kurtuluşunun geleceğiyle, en azından yakın geleceğiyle ilgili kaygıları da vardır. Sömürgelikten kurtulmuş bir ulus çoğunlukla kendisini mücadele sınırlarının ötesine taşır ve örneğin dini bir ülke olma isteği duyar ya da bireysel özgürlük konusunda duyarlı davranmaz. Burada da gizli, daha cesur ve daha soylu bir güdü varsaymaktan başka bir çıkış yolu yoktur. Tüm aklı başında ve sorumluluk sahibi savaşçılar asla teokrat değildir, yüreklerinde, derinlerinde özgürlüğü gerçekten sever ve kutsal sayarlar. Gerçek duygularını gizlemelerine yol açan konjonktürdür; sömürge kitleler arasında inanç hâlâ çok güçlüdür, bunu dikkate almaları gerekir. Demokrasi konusundaki belirgin kayıtsızlıklarına gelince, bu da, tüm grupların desteğine ihtiyaç duydukları için, güçlü

burjuvazi ve toprak sahibi sınıfları uzaklaştırmaktan korkmalarıyla açıklanabilir.

Ama kafa tutan olgular, onun hipotezlerinin uygun gördüğü yere asla gelip yerleşmezler; solcu sömürgecinin rahatsızlığı dinmez, her an yeniden nükseder. Sömürge halkın liderleri kendi birliklerinin dini duygularını eleştiremez; solcu sömürgeci bunu kabul edecektir, ama onları kullanmak başka bir şeydir! Örneğin Allah adına yapılan bu duyurular, cihat kavramı, solcunun dengesini bozar ve korkutur. Bu tamamen stratejik mi? Sömürgecilikten kurtulan ulusların çoğunun, kurtuldukları zaman dini anayasalarına eklemeye koştuklarını ya da polislerinin, yasalarının solcu sömürgecinin beklediği özgürlük ve demokrasi öncüllerine pek uymadığını fark etmemesi mümkün müdür?

Sonra, gene yanılmış olabileceğinden korkarak geri çekilecek, daha uzak bir gelecek üzerine varsayımlarda bulunacaktır: *Daha ilerde*, bu insanların arasından da liderler mutlaka doğacak, halkın en samimi ihtiyaçlarını dile getirecek, tarihin ahlâki (ve sosyalist) gerekleriyle uyum içinde onların gerçek çıkarlarını savunacaktır. Az çok eğitilmiş olabilecek burjuvazinin ve feodallerin kadroları oluşturmuş olması ve harekete damgasını vurması kaçınılmazdı. *Daha ilerde* sömürge insanı yabancı düşmanlığından ve ırkçı eğilimden kendini kurtaracaktır; solcu sömürgeci bunu algılamakta de az çok kaygılanır. Irkçılığa ve sömürgecinin yabancı düşmanlığına kaçınılmaz bir tepki; sömürgeciliğin ve sömürge insanının etinde bıraktığı yaraların yok olmasını beklemek gerekir. Dinin karanlığından daha sonra kurtulacaklardır...

Ama bu arada solcu sömürgecinin kafası, yaşanan çatışmayı anlamakta hâlâ zorlanmaktadır. Ona göre sol tarafta yer almak, sadece halkların ulusal kurtuluşunu kabul etmek ve yardımcı olmak değildir; siyasal demokrasiyi ve özgürlüğü, ekonomik

demokrasiyi ve adaleti, ırkçı yabancı düşmanlığının reddini ve evrenselliği, maddi ve manevi ilerlemeyi de içerir. Bu tür dilekler bütün bu şeyleri içerdği için her gerçek solcu halkın ulusal taleplerini desteklemelidir. Solcu sömürgeci, sömürgeciliği ve kendi sömürgeci rolünü reddediyorsa, bunu bu ideal adına yapmaktadır. Ama sömürge insanının kurtuluşuyla sol kanat bir programın uygulanması arasında bir bağlantı olmadığı keşfeder. Aslında belki de, en azından yakın gelecekte, *bu haliyle bir solcuya yer olmayan* toplumsal bir düzenin doğmasına yardımcı olduğunu keşfeder.

Hatta öyle olur ki, kurtuluş hareketleri çeşitli nedenlerle – gerici güçlerin dostluğunu kazanmak, bir ulusal birlik gerçekleştirmek ya da inanç nedeniyle– solcu ideolojiyi *daha baştan* yasaklar ve yardımını kesin olarak reddederek, sol ideolojiyi son derece müşkül bir duruma sokar, kısırlığa mahkûm eder. O zaman, militan bir solcu olarak sömürgeci kendisini sömürge kurtuluş hareketinin neredeyse tamamen dışında bulur.

Dönek

Üstelik bu büyük zorluklar, dışardan bakıldığında tuhaf bir şekilde pişmanlığa benzeyen bu tereddüt onu daha da dışlar. Sadece sömürgeleştirilenin gözünde değil kendi yurdundaki sol kanattakilerin gözünde de zanlı haline getirir; en çok acıyı bundan çeker. Sömürgeci Avrupalılarla bağını isteyerek koparır; onların aşağılamalarına aldırılmaz, hatta bunlardan gurur duyar. Ama solcular, yargılarını benimsediği, sömürgeci yaşamını onlar nezdinde haklı çıkarmak istediği, gerçekten kendi insanlarıdır. Artık yakın arkadaşları ve yargıçları onu pek anlamaz; en ufak tereddütleri bile sadece güvensizlik ve kızgınlık yaratır. Ne! derler ona, bir halk bekliyor, açlık, has-

talık çekiyor, hakarete uğruyor, dört çocuktan biri bir yaşına girmeden ölüyor, beyimiz de kalkmış araç ve amaçlarda güvence istiyor! Kendi katılımı için ortaya attığı koşullara bakın hele! Zaten bu konu bir etik ve ideoloji sorunudur. Şu anda tek görev halkı özgürleştirme görevidir. Geleceğe gelince, zamanı geldiğinde bunu düşünecek çok vakit olacak. Ama o ısrar eder, kurtuluş sonrasının alacağı hal şimdiden belli, der. Söylediklerinin, geleceğe açıkça bakmanın reddi olduğu yönündeki kesin bir argümanla onu susturacaklardır; sömürge insanının kaderinin onu ilgilendirmediyi ve sömürge insanının özgürlüğünü nasıl kullanacağını sadece kendisini ilgilendirdiyi söyleyeceklerdir.

Ama o bunu hiç anlayamaz. Sömürge insanına yardım etmek istiyorsa, bunun tek nedeni tam da kaderlerinin onu gerçekten ilgilendiriyor olması, onların kaderiyle kendisinininki- nin iç içe geçmesi ve birbiri için önemli olması, sömürge yaşamaya devam etmeyi ummasıdır. Kendi yurdundaki solcuların tavırlarının aslında soyut bir tavır olduğunu acı acı düşünmeden edemez. Tamam, Nazilere karşı direniş sırasında tüm savaşçıları birleştiren zorunlu tek görev, kurtuluştur. Ama hepsi aynı zamanda bir siyasal gelecek için de savaştı. Örneğin sol gruplar gelecek rejimin teokratik ve otoriter olacağından, sağcı gruplar komünist olacağından emin olsalar, zorunlu sosyolojik nedenler yüzünden savaştan sonra yok edileceklerini bilseler, savaşmaya devam ederler miydi? Belki. Ama tereddütlerinden ya da korkularından bu kadar rahatsız olurlar mıydı? Sosyalizmin ihraç edilebilir, Marksizmin evrensel olduğuna inanan solcu sömürgeci, aşırı gurur yüzünden başarısız olup olmadığını merak eder. Bu konuda, hayatına yön vermesini umut ettiği dünya görüşüne uygun olarak, bu görüş için savaşma hakkına sahip olduğuna inanmaktaydı.

Ama bir darbe daha yer: madem ki herkes hemfikirdir, sö-

mürgeleştirilenin kendisi kadar yurdundaki sol da onun geri çekilmesi gerektiğini kabul etmektedir (tuhaftır ki, bakış açılarının türdeş olmadığını kabul eden kolonyalist bile bu fikirdedir), o halde boyun eğecektir. Kullandığı araçlar ne olursa olsun ve kendileri için hangi geleceği seçmiş görünürlerse görünsünler sömürge insanının *koşulsuz* kurtuluşunu destekleyecektir. En iyi Fransız solcu haftalık dergisinden bir gazeteci, insanın kaderinin Kuran'a varma ve Arap Birliği'ni destekleme anlamına geleceğini itiraf etti sonunda. Kuran, tamam; ama Arap Birliği! Bir halkın haklı davasına aldatmacalar ve hatalar da dahil olmalı mı? Solcu sömürgeci, dışlanmamak ya da şüpheli gözüyle bakılmamak için, mücadele eden sömürge insanının tüm ideolojik temalarını kabul edecektir; *solcu olduğunu geçici olarak unutacaktır*.

Bitti mi? Hiç belli olmaz. En sonunda olmaya karar verdiği üzere bir dönek olmayı başarmak için sömürgeleştirilenin tavrını kabul etmek yeterli değildir, onun tarafından sevilmek gerekir.

İlk noktaya zorluklarla ve ciddi çelişkilerle varıldı, çünkü bunca çabaladığı şeyleri, yani temel siyasal değerlerini terk etmesi gerekiyordu. İhtimal dahilinde gördüğümüz, kısmen ütöpik şeylerden de vazgeçmeliydi. Aydın ya da ilerici burjuvazi kendisiyle sömürgeleştirilen arasındaki engellerin önemini yitirmesini arzulayabilir; sınıf özelliklerini memnuniyetle terk edebilir. Ama vicdanını rahatlatmak için, hatta maddi güvenlik için bile olsa kimse dilini, geleneklerini, dinsel bağlılığını değiştirmeye yönelik ciddi bir istek duymaz.

İkinci nokta daha kolay değildir. Sömürge mücadelesinin gerçekten bir parçası olmak için tüm iyi niyeti bile yeterli olmaz; gene de sömürgeleştirilen tarafından benimsenme olasılığının gerçek olması gerekmektedir: *oysa gelecekteki ulusun içinde bir yeri olabileceğine kuşkuyla bakmaktadır*. Solcu sö-

mürgeci için son keşif, en şoke edici keşif de bu olacaktır; aslında ta en baştan öngörülebilir olsa da çoğunlukla kurtuluş arifesinde fark edilir bu durum.

Bu noktayı anlayabilmek için, sömürge yaşamının doğasının olmazsa olmaz bir özelliğini akılda tutmak gerekir: Sömürge durumu, halklar arası ilişkiye dayalıdır. Solcu sömürgeci ezen halkın bir parçasıdır ve istese de istemese de onun kaderini, tıpkı şansını paylaştığı gibi paylaşmak zorundadır. Kendi gibi olanlar, yani sömürgeciler bir gün sömürgeci sürülürse, sömürge insanı herhalde onun için bir istisna yapmaz. Sömürge halkı arasında hoşgörülen bir yabancı olarak yaşamaya devam ederse, eski sömürgecilerle birlikte bir zamanlar zorbalık ettikleri bir halkın duyduğu kine hoşgörü gösterecektir. Öte yandan, metropoldeki iktidar sömürgeci varlığını korursa, o da iyi niyetini göstermesine karşın kendi payına düşen nefreti biçmeye devam edecektir. Doğruyu söylemek gerekirse, bir sömürgeciliğin tarzı bir ya da birkaç cömert, akılcı kişiye bağlı değildir. Sömürge ilişkileri bireysel iyiniyet ya da eylemlerden kaynaklanmaz; onun sömürgeye gelişinden ya da doğumundan önce de vardır ve onun bunları kabul etmesi ya da reddetmesi fazla önem taşımaz. Tam tersine, tüm kurumlar gibi, onun ve sömürge insanının yerini ve son tahlilde gerçek ilişkilerini *a priori* belirleyen bu ilişkilerdir. “Sömürge insanıyla aram her zaman iyidir” falan diye kendini ne kadar rahatlatırsa rahatlatсын, bir birey olarak hiç de suçlu olmasa da, bir ulusal baskı grubuna mensup olmakla kolektif bir sorumluluk paylaştığından kuşkulandır. Bir grup olarak ezilen sömürge insanının benimsemek zorunda kalacağı ulusal ve etnik kurtuluş biçimi onu kesinlikle dışlayacaktır.

Bu savaşın kendi savaşı olmadığını bir kez daha düşünmekten kendini nasıl alıkoyabilir? Kendisine bir yer olmayacağını bildiği birtoplumsal düzen için neden savaşmalı?

Solcu Sömürgecinin İmkânsızlığı

Sıkıya gelince solcu sömürgecinin rolü çöker. İnaniyorum ki olanaksız tarihsel durumlar vardır ve bu da onlardan biridir. Solcu sömürgecinin sömürge'deki bugünkü yaşamı, nihai olarak ideolojisi yüzünden kabul edilemez bir şeydir ve bu ideoloji zafer kazanırsa tam da onun var oluşunu sorgulayacaktır. Bu kavrayışın kesin sonucu bu rolü bırakmak olur.

Durumu kabullenmeye çalışabilir kuşkusuz; o zaman da yaşamı uzun bir dizi uyarlamalarla geçecektir. Aralarında yaşadığı sömürge halkı onun halkı değildir ve hiçbir zaman da olmayacaktır. İyice düşünüldüğünde, solcu sömürgeci onlarla özdeşleşemez, onlar da onu kabul edemezler. Bir solcu sömürgeci, "Sömürgecilik yanlısı Avrupalıların yanında herhangi bir sömürge insanının yanında olduğumdan daha rahatım," itirafında bulunmuştu. Böyle bir asimilasyonu, düşünse bile öngöremez; zaten bu tür bir devrim için gerekli hayal gücünden yoksundur. Bir yarını, sömürgeleştirilenin sömürgeleştirilmekten çıktığı yepyeni bir toplusal durumu hayal ettiyse bile, *kendi durumunun ve kişiliğinin* derin dönüşümünü kavrayamaz. Daha uyumlu bu yeni durumda, kendi dilini koruyarak ve kendi egemen kültürel gelenekleriyle, şu anda neyse öyle olmaya devam edecektir. Kendisinde görmediği ya da görmeyi reddettiği duygusal bir çelişkiyle, artık Avrupa'nın mülkü olmayan bir ülkede ilahi hakla Avrupalı olmayı sürdüreceğini umar; ama bu kez tazelenmiş sevgi ve güvenin ilahi hakkıyla. Artık kendi ordusuyla değil, halkların kardeşliğiyle korunacak ve varlık gösterecektir. Hukuksal alanda görülecek birkaç küçük idari değişikliğin yaşamsal niteliğini ve sonuçlarını tahmin edemez. Yasamaya dair açık seçik bir fikri olmadığından, gelecekteki genç ulusun bir parçası olmayı belli belirsiz umut eder, ama kendi ülkesinin yurttaşı olarak kalma hakkını da

kesin olarak korur. En sonunda her şeyin değiştiğini kavrar. Sömürgeciliğin sonunu tüm kalbiyle arzular, ama bu devrimin kendi durumunu ve varlığını altüst edebileceğini düşünmeyi reddeder. Çünkü, başka biri olarak yeniden doğmak için olsa bile, insanın kendi sonunu hayal etmesini istemek çok fazla olur; özellikle de, bir sömürgeci olarak, böyle bir yeniden doğuşa pek değer vermiyorsa.

İnsan artık solcu sömürgecinin son derece aldatıcı bir özelliğini, siyasal etkisizliğini anlıyor. Bu öncelikle onun içindedir. Bu onun sömürgeci tavrının niteliğinden kaynaklanır. Talepleri, sömürgeleştirilenin, hatta sağcı sömürgecinin taleplerine kıyasla, somut değildir. Kaldı ki, ister kitleler ya da iktidar, ister para ya da güç olsun, somut, sağlam desteklere dayanmayan ciddi bir siyasi talep –bir fantezi ya da sabuklama olmayan bir talep– gören oldu mu hiç? Sağcı sömürgeci, bir sömürge statükosu talep ettiğinde, hatta yüzsüzce davranıp daha fazla ayrıcalık ve hak talep ettiğinde bile tutarlıdır. Kendi çıkarlarını ve yaşam tarzını savunur ve taleplerini desteklemek üzere devasa güçlerden yararlanır. Sömürgeleştirilenin umut ve istekleri de aynı ölçüde nettir. Kendi erkini pek gerçekleştiremeyen, ama şaşırtıcı gelişmelere yol açacak güçte gizil güçlere dayalıdır. Solcu sömürgeci kendi yurttaşlarından oluşan grubun bir parçası olmayı reddeder, ama kendi geleceğini sömürge insanının geleceğiyle özdeşleştirmesi de olanaksızdır. Siyasal olarak kimdir? Kendisinin bir ifadesi, yani sömürgecilik içindeki çeşitli çatışmaların önemsiz bir gücü değilse nedir?

Siyasal istenci derin bir çatlağın, kendi çelişkilerinin acısını çeker. Bir siyasi grup oluşturmaya girişse, zaten solcu sömürgeci olanların ya da kararsızlık içinde duran, ne sömürgeci ne sömürge insanı olan diğer dönemlerin ilgisini çeker yalnızca. Asla çok sayıda sömürgeciyi kendine çekmeyi başaramaya-

caktır, çünkü onların çıkarlarına ve duygularına fazlasıyla saldırmaktadır; sömürge insanlarını da kendine çekemez, çünkü böyle bir durumda büyük popüler etkisi olan bir partinin bu insanlardan çıkması ya da onlara yönelmesi gerekir. Herhangi bir inisiyatif almayı, örneğin bir grev başlatmayı beceremez. Mutlak güçsüzlüğünü, dışsallığını hemen farkederek. Koşulsuz yardımını sunmayı kabul etse bile, bu ona olaylarda bir etki yaratma şansı vermeyecektir; genellikle reddedilir ve daima ihmal edilebilir olarak görülür. Dahası, bu karşılıksız yardım havası onun siyasal güçsüzlüğünü daha iyi vurgulamaya hizmet eder ancak.

Onun eylemiyle sömürge insanının eylemi arasındaki kopukluğun öngörülme ve aşılma sonuçları olacaktır. Sömürgecinin siyasal gerçeğine katılma çabalarına karşın, kendi dili ve davranışları sürekli uyumsuz kalacaktır. Sömürgeleştirilenin bir talebi karşısında tereddüt gösterebilir ya da reddedebilir; bu talebin önemini hemen kavrayamaz. Bu algı yoksunluğu onun kayıtsızlığını doğrular gibidir. Kimi zaman, gerçekçilikten en uzak milliyetçilerle yarışmak isteyen solcu sömürgeci aşırı bir demagojiye girişebilir ve bu da sömürge insanının güvensizliğini artırır. Sömürgeciliğin basit mekanizması her şeyi anlatabilirken, sömürgecinin davranışlarını açıklarken üstü kapalı ya da Machiavellici açıklamalar sunar. Ya da sömürge insanını öfkeye boğan bir şaşkınlık altında, onun kendinde mahkûm ettiği şeye yüksek sesle bahaneler bulacaktır. Kısacası, iyi niyetli sömürgeci, kötülüğü reddederken asla iyiye ulaşamaz, çünkü *onun seçimi iyiyle kötü arasında değil, kötüyle huzursuzluk arasındadır*.

Solcu sömürgeci sonunda çabalarının başarısını sorgulamaktan kaçamaz. Sözlü taşkınlık nöbetleri sadece yurttaşlarının nefretini uyandırır, sömürge insanında ise ona karşı kayıtsızlık yaratır. Açıklamalarıyla sözlerinin sömürge insanının

yaşamı üzerinde bir etkisi olmaz, çünkü iktidarda değildir. Sömürge insanıyla konuşamaz, sorular soramaz ve güvence isteyemez. O, ezenler grubunun bir mensubudur ve kuşkulu bir hareket yaptığı ya da en küçük diplomatik ihtiyat göstermeyi unuttuğu an (üstelik iyi niyetliliğin ona kazandırdığı dürüstlüğe hakkı olduğuna inanır) kuşku çeker. Mücadele halindeki sömürge insanını kuşkularla ve açık sorgularla utandırmaması gerektiğini de kabul eder. Kısacası, her şey onun yalnızlığını, şaşkınlığını ve etkisizliğini teyit eder. Yapabileceği tek şeyin sessiz kalmak olduğunu yavaş yavaş kavrar. İyi kötü alıştığı bu suskunluğun onun için çok da korkunç bir acı olmadığını; kendisinin olmayan, hatta çoğunlukla kendisinininkilerle uyuşmayan çıkarlar için soyut bir adalet adına savaşmaya bir anlamda kendini zorladığını söylemeye gerek var mı?

Bu suskunluğa dayanamaz ve hayatını ebedi bir uzlaşma haline getirirse, en sonunda sömürgeyi terk etmiş ve sunduğu ayrıcalıkları bırakmış bulabilir kendini. Siyasi etiği, kimi zaman “kaçmak” olarak değerlendirdiği şeye izin vermezse, elinden geleni yapacak, edepli idari jargonun deyişiyle, “metropolün tasarrufuna bırakılmış” olana kadar yetkilileri eleştirecektir. Sömürgeci olmaktan vazgeçerek, çelişkisine ve huzursuzluğuna son vermiş olacaktır.

3

Kendini Kabullenen Sömürgeci

... ya da Kolonyalist

Sömürgeciliği reddeden bir sömürgeci, çektiği acının çözümünü isyanda bulmaz. Sömürgeci olmaktan kurtulamazsa, belirsiz bir konuma çekilir. Bu uç önlemi reddederse, düzene ve sömürge ilişkisinin sağlamlaşmasına katkıda bulunur: Kendi varlığıyla sömürge halkının varlığı arasındaki somut ilişki. Sömürgeciliği kabul etmenin ve yerleşimciden kolonyalist olmaya götüren yolu baştanbaşa kat etmenin daha rahat olması anlaşılır bir şeydir.

Kaldı ki bir kolonyalist, kendini sömürgeci olarak kabul eden bir sömürgecidir aslında. Ardından da kendi konumunu apaçık ortaya koyarak sömürgeciliği meşrulaştırmaya çalışır. Bu daha mantıklı bir tavidir; sömürgeciliği reddetmekle birlikte sömürgede yaşamayı sürdüren sömürgecinin ıstıraplı dansından duygusal olarak daha tutarlıdır. Biri, yaşamını ideolojisine uyarlamaya boşuna uğraşırken, diğeri ise, ideolojisini yaşamına uyarlamaya, böylece tavrını bütünleştirmeye ve

haklı çıkarmaya uğraşır. Genel olarak bakıldığında, *kolonyalist olmak, sömürgecinin doğal eğilimidir.*

Bir göçmenle *doğuştan kolonyalist* olanı birbiriyle kıyaslamak gelenekseldir. Bir göçmen sömürgecilik doktrinini daha yavaş benimserken, doğuştan sömürgeci olanın kolonyaliste dönüşümü daha kaçınılmazdır. Aile etkisi, kazanılmış haklar, içinde yaşadığı, büyük ölçüde etkisinde kaldığı ve sömürgeciliğin ideolojisini oluşturan edinilmiş durumlar onun özgürlüğünü kısıtlar. Ne var ki bunun temel bir ayrım olduğuna inanmıyorum. Gaspçı bir ayrıcalıklının maddi koşulları, bunları doğuştan miras olarak alanla, oraya geldiği an yararlanan açısından aynıdır. Bu koşullar kabul edilirse, kim olduğunun ve kim olacağının kavranması farklı ölçülerde, kâh daha hızlı kâh daha yavaş, kâh daha keskin kâh daha yumuşak, ama mutlaka bunun ardından gelecektir.

Nasıl ki drahoma için evlenmek olumsuz bir işaretse, yaşamını sömürgelerde geçirmeye karar vermek de, en azından çoğu durumda, kötü bir işarettir. Başlangıçta her şeyi kabul etmeye hazır göçmen, sömürgecinin fırsatlarından faydalanmak gibi net bir amaçla geldikten sonra, *eğilimi* gereği sömürgecilik yandaşı olacaktır.

Model çok sıradan ve yaygındır, onun portresini kalemimiz kolaylıkla çizebilir. Bu adam genellikle genç, ihtiyatlı ve naziktir. Sırtı dik, dişleri uzundur. Ne olursa olsun, her şeyi, sistemi ve sistemin içindeki insanları temize çıkarır. Burnunun dibindeki yoksulluk ve adaletsizliği hiç görmemiş gibi yapar inatla; yalnızca kendisine bir yer edinmekle, payını almakla ilgilidir. Çoğu zaman sömürgeye çağrılmış ve gönderilmiştir. Bir hami onu oraya gönderir, bir başkası karşılar, yeri hazırdır. Sömürgeye özellikle davet edilmemiş olsa bile, çok geçmeden seçkinler arasına girer. Sömürgeci dayanışmasının ortaya çıkması fazla zaman almaz. “Bir yurttaşımızı zor durumda bırakabilir

miyiz?” Yeni gelmiş, ürkek ve alçakgönüllü birçok göçmenin, birdenbire şaşırtıcı bir unvan sahibi olarak, kendilerini bile şaşırtan bir prestijle tanınmamış kişiliklerinin aydınlandığını çok gördüm. O zaman, bu özel rolün korsesiyle desteklenince, başlarını kaldırırlar ve kısa sürede öyle aşırı bir özgüven kazanırlar ki, kendileri serseme döner. Sömürgeye geldikleri için neden kendilerini tebrik etmesinler ki? Onları bu günlere getiren sistemin kusursuzluğuna ikna olmayıp ne yapsınlar? Bundan böyle sistemi saldırgan bir tavırla savunacaklardır; sonunda kendilerini sistemin haklı olduğuna inanırken bulacaklardır. Diğer bir deyişle, göçmenken sömürgecilik yandaşına, kolonyaliste dönüşmüşlerdir.

Niyet bu kadar açık olmasa bile, *ikna yoluyla sömürgecilik yandaşı* olan açısından da nihai sonuç farksızdır. Oraya şans eseri atanan bir devlet memuru ya da kuzeninin mültecilik önerdiği biri olabilir, hatta geldiğinde solcu bile olabilir, ama aynı amansız mekanizmayla, kaçınılmaz olarak kaba ya da kurnaz bir kolonyaliste dönüşür. Sanki denizi geçmek yeterliymiş gibi, sıcak onu çürütmüş gibi!

Tersine, sömürgeci doğanların çoğunluğu tarihsel fırsatlara dört elle sarılıp onu ne pahasına olursa olsun korurken, karşıt yönü seçip, sömürgeciliği reddedenler, hatta sonunda sömürgeyi terk edenler de vardır. Bunlar çoğunlukla çok genç insanlar, en cömert olanlar, ergenlikten çıkınca yetişkinliklerini bir sömürgeci geçirmek istemediklerine karar veren en açık sözlülerdir.

Her iki durumda da en iyiler çekip gider. Ya etik nedenlerle, adaletsizlikten her gün yarar sağlamayı mazur gösteremedikleri için, ya da yalnızca gurur nedeniyle, ortalama sömürgeciye daha iyi bir kumaştan olduklarını hissettikleri için, sömürgeciye ayrılırlar. Sanılanın aksine çok sınırlı, çok belli olan ve her mizaçtaki insanın hızla tükettiği sömürgeci-

ki olanaklar yerine gözlerini ufka ve hırslarına çevirirler. İki durumda da sömürge en iyileri elinde tutamaz: geçici olarak gelen ve sözleşmesini yırtıp, iğrenerek, sömürge aldatmacasıyla alay ederek, gözü açılmış bir şekilde geri dönenler; insanın tüm kapasitesini kullanmadan başarılı olmanın çok kolay olduğu uyduruk oyunlara katlanamayan ora doğumlular. Bir jüri başkanı, “Başarılı sömürge insanı aynı kategorideki Avrupalılardan genellikle üstündür,” diye itiraf etti acı acı. “Bunu hak ettiklerinden emin olabilirsiniz.”

Vasatlık

Sömürgeadaki topluluğun en iyilerinin sürekli oradan uzaklaşması, sömürge kalanların en sık görülen karakteristik özelliklerden birini açıklar: vasatlık.

Bu izlenim belki de safça bir hayal kırıklığıyla iyice büyür: Bir kolonyalistin prestiji, iddiaları ve sorumlulukları ile gerçek kapasitesi, elde ettiği sonuç arasındaki orantısızlık çok büyüktür. Kolonyalist bir topluma yaklaşırken, insan, bir seçkinler grubuyla karşılaşmayı ya da hiç değilse en iyi, en verimli ya da en güvenilir teknisyenlerden bir kesiti bulmayı ister istemez ummaktadır. Neredeyse her yerde bu insanların hepsi hukuken ya da fiilen en üst düzey konumları işgal ederler; bunu bilirler ve bundan dolayı saygı ve onur talep ederler. Sömürgecilerin toplumu bir yönetici toplum olma niyetindedir ve bu görüntüyü vermek için çok çaba gösterir. Metropolden gelen heyetin resepsiyonları bir bölge temsilcisinden ziyade devlet başkanına yakışır türdedir. En önemsiz motorize seyahat bile, buyurgan, gürültücü ve sirenli motosikletlilerin eşliğiyle gerçekleşir. Sömürge halkını, yabancıları ve muhtemelen sömürgecinin kendisini etkilemekte hiçbir masraftan kaçınılmaz.

Oysa, daha yakından bakıldığında, genellikle küçük sömürgecinin debdebesinin ya da yalın gururunun ardında, çapsiz insanlar çıkar karşımıza. Tarihi neredeyse hiç bilmeden tarihi şekillendirme görevi verilmiş politikacılar olaylar karşısında her zaman gafil avlanırlar, öngörmekten acizdir. Bir ülkenin teknik geleceğinden sorumlu olan uzmanların, hiçbir rekabetle karşılaşmadıkları için zamanın gerisinde kalmış teknisyenler olduğu ortaya çıkar. Yöneticilere gelince, sömürge yönetiminin savsaklamaları ve dilenciliği ünlüdür. Bir sömürgecinin daha iyi yönetilmesinin pek de sömürgeleştirmenin amaçlarından biri olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Ne sömürgeleştirilen ırk ne de sömürgeci ırk diye bir şey olduğundan, bir sömürgecinin yöneticilerinin bu şaşırtıcı kusurlarının başka bir açıklaması kesinlikle olmalı. En iyi insanların yitirildiğini daha önce belirtmiştik; ikili bir kan kaybıdır bu, hem orada doğanlar hem de yeni gelenler gider. Bu olgu tam bir felaketle sonuçlanır: vasat olanlar kalır, hem de ömür boyu kalır. Çünkü fazla şey ummamışlardır. Bir kez yerleşince, daha iyi bir mevki sunulana kadar (bu da ancak yine sömürgecede mümkün olabilir) konumlarını terk etmemeye çabalarlar. Yaygın olarak söylenenin aksine (ve tanım gereği hareketli birkaç mevki hariç) sömürge personelinin görece istikrarlı olmasının nedeni budur. Vasat personelin terfi etmesi ise geçici bir hata değil, sömürgecinin kendisini bir daha toparlayamadığı kalıcı bir felakettir. Göçmen kuşlar, hatırı sayılır enerjiyle canlanmış olsalar bile, sömürge idarelerinin görünüşünü, daha doğrusu yönetim rutinini parçalamayı asla başaramazlar.

Bir sömürgecede yapılması zorunlu bir hal alan vasatların bu kademeli seçimi, adayların sınırlı olmasıyla iyice kötü bir hale gelir. Yönetme hakkına tek sahip olan sömürgecidir; ırkçı ve tekelci bir yasama yoluyla yönetim doğum hakkıyla, babadan oğula, amcadan yeğene, kuzenden kuzene aktarılır. Yalnızca

az sayıdaki sömürgeci gruplaşmanın içinden doğan yönetici sınıf, böylece kanın sulanmasından yararlanır. Yönetmel kan akrabalığı, deyim yerindeyse, bir tür zayıflama gösterir.

Sömürgecinin genel havasını belirleyen de vasat şehir halkı olur. Bunlar sömürge insanının gerçek partnerleridir, çünkü sömürge yaşamına ve karşılığa en çok ihtiyaç duyanlar vasatlardır. En tipik sömürge ilişkisi onlarla sömürge insanı arasında oluşur. Bu ilişkilere, sömürge sistemine, statükolarına sıkı sıkıya yapışırlar, çünkü sömürgeci tüm varoluşlarının buna bağlı olduğunu hissederler. Her şeyleriyle ve kesin olarak sömürge üzerine kumar oynamışlardır.

Her kolonyalist vasat değilse bile, her sömürgeci bir ölçüde sömürge yaşamının ve bu yaşamdan yararlananların çoğunluğunun vasatlığını kabul etmek zorundadır.

Neron Kompleksi

Her sömürgecinin kendisini doğru duruma ve bundan kaynaklanan insan ilişkilerine uyarlaması gerektiği de açıktır. Kolonyalist, sömürge sistemini onaylamayı seçerek, nesnel zorlukların üstesinden gelebilmiş değildir. Sömürge durumu her sömürgeciye ekonomik, siyasal ve psikolojik olgular dayatır; sömürgeci bunlara isyan edebilir, ama asla bırakamaz. Bu olgular sömürge sisteminin özünü oluşturur ve çok geçmeden sömürgecilik yandaşı da kendi belirsizliğinin farkına varır.

Kendini sömürgeci olarak kabul eden kolonyalist, bunu geride bırakmaya karar verse bile, başkalarının ve yakınlarının gözünde bu rolün içerdği lekeyi ve utancı da kabul eder. Bu karar ona hiç de kalıcı ve mutlu bir iç huzuru getirmez. Tam tersine, rolünün getirdiği kafa karışıklığını aşmak için yapacağı çabalar bize onun belirsiz konumunu anlamının anahtarla-

rından birini sunacaktır. Sömürgecilik yandaşı kendi meşruluğundan emin olsaydı, sömürgeci insan ilişkileri belki daha iyi olurdu; en azından sömürge insanı için daha az boğucu olurdu. Kısacası kendini kabul eden sömürgecinin önündeki sorun, aslında, reddedenin önündeki sorunla aynıdır. Yalnızca çözümleri farklıdır: *kendini kabullenen sömürgeci kaçınılmaz olarak bir sömürgecilik yandaşı olur.*

Tutarlı bir bütün halinde bir araya getirilebilecek bazı özellikler onun kendisiyle ve durumuyla ilgili değerlendirmesinden kaynaklanır. Bu bütünsel özellikleri *gaspçının rolü* ya da Neron Kompleksi olarak adlandırıyoruz.

Daha önce de belirtildiği gibi, bir sömürgeci olma gerçeğini kabul etmek, gayrimeşru bir ayrıcalıklı olmayı, yani gaspçılığı kabul etmek demektir. Gaspçı biri kendi konumuna elbette sahip çıkar ve gerekirse bunu elindeki tüm araçlarla savunur. Ama gaspedilmiş bir yeri talep ettiğini kabul eder. Dolayısıyla, zafer kazandığı anda bile, onda zafer kazanan şeyin, mahkûm ettiği imge olduğunu kabul eder. Bu nedenle, fiili zaferi asla onu tatmin etmez; bu zaferi yasalara ve ahlâk kurallarına da kaydetmesi gerekir. Bunun için de kendisini değil, ötekileri ikna etmesi gerekecektir. Diğer bir deyişle, zaferinden tümüyle yararlanabilmek için kendisini zaferinden ve bu zaferin kazanılma koşullarından aklamalıdır. Bu da onun, zafer kazanmış biri için tuhaf olan ufak tefek şeyler üzerindeki gayretkeş ısrarını açıklar: Tarihi yanıltmaya uğraşır, metinleri yeniden yazdırır, anıları yok eder. Kısacası, gaspçılığına meşruluk kazandırmayı başarmak için elinden gelen her şeyi yapar.

Nasıl? Gaspçılık nasıl meşruluk kazanabilir? İki yıl mümkün gözükmemektedir: Gaspçının yüce erdemlerini, böyle bir ödünü hak edecek kadar yüce olan erdemlerini göstermek. Veyahut, gasp edilenin erdemsizliklerini, böyle bir bahtsızlığa yol açmadan edemeyecek kadar derin erdemsizliklerini tek-

rarlayıp durmak. Aslında bu iki çaba birbirinden ayrılamaz. Huzursuzluğu ve kendini haklı çıkarma arzusu, hem gaspçının kendisini göklere çıkarmasını, hem de gasp edileni yerin dibine batırmasını gerektirir.

Ayrıca, bu tamamlayıcılık bu iki hareketin karmaşık ilişkisini ortadan kaldırmaz. Üstelik gasp edilen ne kadar ayaklar altında çiğnenirse, gaspçı o kadar çok zafer kazanır ve ardından da suçluluğunu kabul ederek kendini iyice mahkûm eder. Böylece, kendi ritminden sürekli beslenen, şiddetlenen bu mekanizmanın ivmesi yükselir. Sonunda, gaspçı gasp edileni ortadan kaldırmaya yönelecektir, çünkü onun yalnızca varlığı bile gaspçılığını hatırlatmaktadır, giderek şiddetlenen zulüm de onu iyice zalim yapmaktadır. Yani tipik bir gaspçı modeli olan Neron, Britannicus'u* barbarca katletmeye ve peşine düşmeye gelmiştir. Ama onu ne kadar yaralarsa, kendisine seçtiği canavar rolüyle o kadar çakışır. Adaletsizliğe ne kadar çok batarsa, Britannicus'dan o kadar çok nefret eder. Kurbanı zarar vermeye çalışır, bu da Neron'u tirana dönüştürür. Neron, onun tahtını elinden almakla yetinmez, elinde kalan tek şeye, Junia'nın aşkına da tecavüz etmeye çalışır. Onu bu en büyük ayartıcılığa karşı konulmaz şekilde sürükleyen şey ne saf kıskançlık ne sapıklıktır, daha çok o gaspçılığın içsel yazgısıdır: gasp edilenin ahlâki ve fiziksel olarak ezilmesi.

Ne var ki, kolonyalist örneğinde, gasp edilenin yok edilmesi arzusu kendi kurallarını kendi içinde bulur. Sömürgeleştirileni canlılar listesinden çıkarmayı belli belirsiz istiyorsa

*Tiberius Claudius Caesar Britannicus (12 Şubat 41 – yaklaşık 12 Şubat 55) Roma İmparatoru Claudius ile üçüncü karısı Valeria Messalina'nın oğluydu. Babasının tahta geçmesinden bir ay sonra doğumuyla imparator veliahdı oldu. Annesi ölüp de babası Genç Agrippina ile evlendiğinde henüz küçük bir çocuktü. Bu yüzden Agrippina'nın ondan daha büyük olan oğlu Neron onu halkın gözünde gölgede bıraktı. Neron'un iktidara geçmesinden sonra ancak birkaç ay yaşayabildi, 14. doğumgününe göremeden öldürüldü. (ç.n.)

–hatta belki de bunu açığa vuruyorsa– kendisini yok etmeden bunu yapması olanaksızdır. Kolonyalistin varoluşu sömürgeleştirilenin varoluşuna öylesine sıkı sıkıya bağlıdır ki, birinin başına bela olan şeyin başka biri için iyilik olması diyalektiğini asla aşamaz. Sömürgeleştirileni tüm gücüyle yadsıması gerekir, oysa kurbanının varoluşu kendi varoluşundan ayrılmaz. Sömürge sistemini korumayı seçtikten sonra, onu savunmaya, tümüyle feshetmek için gerekenden daha fazla enerji harcaması gerekir. Kendisini sömürge insanına bağlayan adil olmayan ilişkinin farkına varınca, sürekli kendini aklamaya çaba göstermek zorundadır. Kendi erdemlerini herkese göstermeyi asla unutmamalı ve bir kahraman ve yüce bir insan gibi görünmek için ateşli tartışmalara girmelidir. Aynı zamanda ayrıcalıkları da ihtişamından kaynaklandığı kadar sömürgeleştirileni aşağılamaktan da kaynaklanır. Sömürgeleştirileni aşağılamaya ısrarla devam ederek onları en karanlık renklerde tasvir eder. Gerekirse onları değersizleştirmek, yok etmek üzere harekete geçecektir. Ama şu döngüden asla kaçamaz: Sömürgeleştirilenin, sömürgeleştirilenle arasına koyduğu mesafeyi açıklamak zorundadır ve kendisini haklı çıkarmak için, bu iki figürü –kendi görkemli konumunu ve sömürgeleştirilenin aşağılık konumunu– geri dönüşsüz şekilde karşı karşıya getirerek bu mesafeyi daha da açar.

İki Portre

Böylece bu kendini haklı çıkarma çabası, sömürge tiyatrosunun iki baş oyuncusunun ideal bir şekilde yeniden kurgulanmasına yol açar. Kolonyalistin önerdiği bu iki portrenin varsayılan özelliklerini bir araya getirmekten daha kolay bir şey yoktur. Bunun için bir sömürgede kısa süreli kalış, birkaç

sohbet ya da basına veya sömürge romanı denilen edebiyata şöyle bir göz gezdirme yeterli olacaktır.

Bu iki imgenin önemsiz olmadığını göreceğiz. Kolonyalistin gördüğü şekliyle sömürgeleştirilen imgesi, onun gereklerine uygun olarak sömürge ve çoğunlukla dünyanın dört bir yanında yaygın ve baskındır (kolonyalistin gazeteleri, edebiyatı sayesinde sonunda sömürgeleştirilenin davranışları ve görünüşü üzerinde de etkili olur).⁵ Bunun gibi kolonyalistin kendisini görmek istediği tarz da nihai portresinin ortaya çıkışında hatırı sayılır bir rol oynar.

Söz konusu olan şey basit bir entelektüel tutum değil, tüm bir yaşam tarzının seçimidir. Belki sıcak bir dost ve sevecen bir baba olan, kendi anayurdunda (toplumsal koşullarıyla, aile ortamıyla, doğal arkadaşlıklarıyla) bir demokrat olabilecek bu adam, kesinkes bir muhafazakâra, gericiye, hatta kolonyalist bir faşiste dönüşecektir. Ayrımcılığı ve adaletsizliğin yasa haline getirilmesini onaylamadan yapamaz, polis işkencesinden keyif alacaktır ve ihtiyaç hasıl olursa katliamların gerekliliğine ikna olacaktır. Her şey, yeni çıkarları, mesleki ilişkileri, aile bağları ve sömürge kurduğu arkadaşlık ilişkileri onu bu inançlara götürecektir. Mekanizma neredeyse hiç şaşmaz: *Sömürge durumu, tıpkı sömürgeleştirileni ürettiği gibi, sömürge yanlılarını da üretir.*

Kendini Küçümseme

Çünkü insanın var olabilmek için güç ve adaletsizliğe ya da geçinmek için polise ve orduya ihtiyaç duyması karşılıksız olamaz. İnsanın sürekli suçluluk duygusuyla yaşamayı ka-

5- Bkz. daha ilerde: *Sömürgeleştirilenin Portresi*.

bullenmesinin kendisine zarar vermemesi mümkün değildir. Kolonyalistin kendisini ve kendi insanlarını övmesi, kendi tarzının ve kurumlarının kusursuzluğunu, kültürel ve teknik üstünlüğünü defalarca, hatta ciddiyetle onaylaması, her kolonyalistin yüreğinde taşıdığı temel mahkûmiyeti silmez. Bunu nasıl dikkate almayabilir ki? İç sesini bastırmaya çalıştıkça, her şey her gün ona bunu hatırlatır: Sömürge insanının en küçük bir görüntüsü, yabancılardan nazik imaları ya da keskin suçlamaları, sömürgeci yurttaşlarının itirafları, anayurda yapılan yolculuklar, her yolculukta kendisini gıpta ve tenezzül karışımı bir kuşkuyla kuşatılmış bulmak... Ekonomik ya da siyasi güç sahibi olan ya da bu gücü paylaşan kişiler gibi elbette o da saygı görür. Ama her durumdan nasıl yararlanacağını bilen, servetinin kaynağı ahlaki bakımdan kuşkulu olan kurnaz bir adam olduğu yolunda imalar vardır. Sanki insanlar ona bilmiş bilmiş göz kırpmaktadır.

Örtük ya da açıktan yapılan ama hep orada duran, hep kendi içinde ve başkalarında hazır bekleyen bu suçlamaya karşı elinden geldiğince savunma yapar. Bazen yurtdışındaki hayatının zorluklarını vurgular: fırsat kollayan bir ortamın hainliği, hastalıkların sıklığı, verimli olmayan toprakla mücadele, düşman halkın duyduğu güvensizlik. Bütün bunların karşılığında hiç mi ödül hak etmemektedir? Kimi zaman ise öfkeden deliye dönmüş, saldırgan bir tavırla beceriksiz bir tepki göstererek tepeden bakışa tepeden bakmayla karşılık verir, anayurdunu korkaklık ve yozlaşmayla suçlar. Öte yandan yurtdışında yaşamının getirdiği zenginlikleri açığa vurarak suçunu itiraf eder; kaldı ki neden olmasın? Seçtiği yaşamın ayrıcalıklarının keyfini sürmektedir: kolay bir hayat, sayısız hizmetkârlar, nimetlerin bolluğu (Avrupa'da olanaksız), anakronik yetke –hatta düşük fiyatlı benzin. Hiçbir şey ve hiç kimse ona hevesle aradığı büyük övgüyü sunamaz: ne en iyi olasılıkla

kayıtsız olan, ama asla saf ya da suç ortağı olmayan yurtdışı; ne her zaman kuşkuyla bakıldığı ve çoğunlukla saldırıya uğradığı kendi yurdu; ne de sömürgeleştirilenin sessiz isyanını görmezden gelen kendi gündelik davranışları. Doğrusunu söylemek gerekirse, ötekilerden gelen suçlamalar karşısında kendi masumluğuna kendisi de pek inanmaz. *Kolonyalist içten içe suçunu itiraf eder.*

Yurtsever

Bu koşullar altında, kolonyalist, o vazgeçilmez ihtişam kaynağını, iade-i itibar madalyasını kendi içinde bulmayı ciddi ciddi umut edemez. Kendini beğenmişliğindeki aşırılık, kendisi için çizdiği fazlasıyla görkemli portre, ona hizmet etmekten çok ihanet eder. Aslında eşzamanlı olarak daima kendi dışına hitap etmiştir: *Bu son sığınağı metropolde arar.*

Anayurdu gerçekten de iki önkoşulu bir araya getirmelidir. Birincisi, bu metropolün ait olduğu evrene, kendisinin de, eğer aracılık payesinin kendisine verilmesini istiyorsa bizzat katılmasıdır. İkincisi, bu evrenin, sömürgeleştirilene ondan asla yararlanamayacağı kadar yabancı olması gerektiğidir. Bu iki koşul da mucizevi bir şekilde kendi anayurdunda bir aradadır. Dolayısıyla anayurdunun niteliklerine dikkat çekecektir, göklere çıkaracak, abartacak, kendine özgü geleneklerini, kültürel özgünlüğünü vurgulayacaktır. Böylece, aynı zamanda da bu refah içindeki dünyayla kendi bağı, anayurduyla doğal bağı, kurmuş olur. Aynı şekilde sömürge insanının bu dünyanın görkemini paylaşmasının olanaksızlığından, hem bahtsız hem aşağılık olan kökten heterojenliğinden de emindir.

Üstelik kolonyalist, bu seçimden, bu lütuftan her gün kâr sağlamak da ister. Kendisini ulusal topluluğun en bilinçli

mensubundan biri, kısacası en iyilerinden biri olarak sunar, çünkü o minnettardır ve sadıktır. Mutlulukları asla tehdit altında olmayan anayurttaki yurttaşlarıyla kıyaslandığında kökenine neleri borçlu olduğunu bilir. Ne var ki onun sadakati soyuttur –bizzat yokluğu bunu doğrular. Her şeyi beceriklilik ve seçim komplolarıyla kazanması gereken anayurttaki yurttaşlarının günlük yaşamındaki tüm o ıvır zıvırla kirlenmemiştir. Anayurdu için duyduğu saf ateş onu gerçek bir yurtsever, yurdunun en soylu özelliklerini temsil eden iyi bir elçi kılar.

İnsanları buna inandırdığı bir anlamda doğrudur. En göze çarpan simgeleri, ülkesinin kudretinin en çarpıcı gösterilerini sever. Tüm askeri törenlere katılır, en sık ve ayrıntılı olanları arayıp bulur; dikkatle ve gösterişle giyinerek, kendi payına o da katılır. Orduya ve ordunun gücüne hayranlık duyar, üniformalara büyük bir saygı duyar, nişan ve madalyalara gıptayla bakar. Burada alışkanlıkla prestij politikası dediğimiz, yalnızca ekonomik bir ilkedен kaynaklanmakla kalmayıp (“kullanmaktan kaçınmak istiyorsan gücünü göster”) sömürge yaşamının derin bir ihtiyacına denk düşen bir şeyle karşılaşırız: Sömürge insanını etkilemek, kendisini endişelerden kurtarmak kadar önemlidir.

Buna karşılık, kendi çürüyen ihtişamının yükünü anayurduna yükledikten sonra, anayurdun umutlarına cevap vermesini umar. Güvenini boşa çıkarmamasını, arzuladığı imgesini (sömürgeleştirilenin ulaşamayacağı bir ideal ve taşıdığı erdemlerinin kusursuzca doğrulanması) kendi üzerine yansıtmasını ister. Çoğunlukla umudu sayesinde buna az çok inanır. Anıları hâlâ taze olan yeni gelmiş sömürgeci, anayurdu hakkında, kıdemli kolonyalistlerden çok daha büyük bir doğrulukla söz eder. İki ülkeyi kaçınılmaz olarak kıyaslarken, alacak ve verecek hanesi hâlâ rekabet edebilir. Kolonyalist anayurdunun canlı gerçekliğini unutmuş gibidir. Yıllar içinde,

sömürgecinin karşısına anayurdunu öyle bir anıt gibi dikmiştir ki, sömürge ona kaba ve bayağı görünür. Sömürgeci doğmuş, yani güneşe, ısıya ve kurumuş toprağa alışmış sömürgeciler için bile referans manzaraların puslu, nemli ve yeşil olması dikkat çekicidir. Sanki metropol sömürgecilerin kolektif üst-benlerinin olmazsa olmaz bir bileşeniymiş gibi, anayurdun maddi özellikleri yarı etik nitelikler haline gelir. Tıpkı yeşilin toprak renginden üstün olması gibi pusun da parlak günışığından aslında daha üstün olduğunda fikir birliği edilir. Böylece anayurt sadece olumlu değerleri, güzel iklimi, uyumlu manzarayı, toplumsal disiplini ve kusursuz özgürlük, güzellik, ahlâklılık ve mantığı bir araya getirir.

Bununla birlikte, bir kolonyaliste, o harika ülkeye en kısa zamanda dönerek ayrılmakla yaptığı hatayı tamir etmesini söylemek naiflik olur. Kim gündelik yaşamını erdem ve güzelliğin ortasında sürdürüyor ki? Bir üst-benin özelliği, gerçekte şeylerin bir parçası olmamaktır, yaşayan insanların şiirsellikten yoksun ve sarsak davranışlarından hiç etkilenmeden uzaktan kontrol etmektir. Anayurt, sırf ufkun ötesinde olduğu ve kolonyalistin varoluşunun ve tavrının değerli olmasına izin verdiği için bu kadar büyüktür. Yurduna geri dönse, yüceliğini kaybeder ve kolonyalistin üstün bir insan olması sona erer. Sömürgeci her şey olmasına karşın kolonyalist kendi ülkesinde bir hiç olacağını bilir; vasat bir insan olmaya geri dönecektir. Gerçekten de anayurt düşüncesi görecelidir. Kendisiyle özdeşleştiğinde yok olur, aynı zamanda da kolonyalistin insanüstülüğünü yok eder. Kolonyalistten yalnızca sömürgeci korkulur ve hayranlık duyulur, çünkü kolonyalistin bir anayurtu vardır, orada yaşayanların ise yoktur. Bir şehrin kurucusu ya da büyük bir savaşçı olmadan da köylerin adını değiştirmenin ve kendi adını coğrafyaya miras olarak bırakmanın mümkün olduğu dünyadaki tek yerden neden ayrıla-

cakmış? Hatta orada yaşayanların öfkesinden ya da alayından bile korkmaz, çünkü onların görüşlerinin hiç önemi yoktur; her gün gücünü ve önemini kendinden geçerek yaşadığı tek yerdir orası.

Tutucu

O halde, anayurdun uzak ve asla çok iyi bilinmeyen bir ideal oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda bu idealin de sabit kalması ve zamandan korunması gerekir; kolonyalist anayurdunun *muhafazakâr* olmasına ihtiyaç duyar.

Kendisi kararlı bir muhafazakârdır elbette. En katı olduğu, en az taviz verdiği nokta tam da budur. Gerektiğinde anayurdundaki kurumların ve oradaki gelenek göreneklerin eleştirisine hoşgörü gösterir; kendisi daha iyi bir şey istiyorsa, kötülükten sorumlu değildir. Ama ne zaman siyasal statüyü değiştirmekten söz açılrsa içini kaygı ve panik kaplar. Ancak o zaman yurtseverliğinin safiyeti bulanır, anayurduna olan sarsılmaz bağlılığı sarsılır. Anayurttan ayrılma tehdidinde kadar iş varır—olacak şey midir! Bu da, bu kadar reklamını yaptığı ve bir anlamda gerçek olan yurtseverliğiyle çelişir, çatışır görünür.

Ama kolonyalistin milliyetçiliği tamamen özel bir niteliktedir. Özellikle anayurdunun bir kolonyalist olarak kendi varoluşu koruyan ve kollayan yanına hitap eder. Örneğin sömürgelerde bile hak eşitliğini geliştirecek kadar demokratikleşen bir anayurt, sömürgelerdeki girişimlerini terk etme riski taşır. Bir kolonyalist için böyle bir dönüşüm onun yaşam tarzını tehdit eder ve bir *ölüm kalım sorunu* haline gelir.

Onun milliyetçiliğinin kararsızlık gösterdiği ve vatanının bu tehlikeli çehresini tanımayı reddettiği anlaşılır.

Faşist Teşebbüs

Bir kolonyalist olarak kalabilmek için anayurdun sonsuza kadar anayurt olarak kalması gereklidir. Bu ona bağlı olduğu takdirde, bu amaç için tüm enerjisini kullanması anlaşılabilir bir şeydir.

Artık bir adım daha atabiliriz: *Her sömürgeci ulus, faşist eğilim tohumunu bünyesinde taşır.*

Faşizm, birkaç kişinin yararına bir zulüm rejimi değilse nedir? Bir sömürgecinin tüm yönetsel ve siyasal mekanizmasının başka bir amacı yoktur. İnsan ilişkileri en ağır sömürüden, eşitsizlik ve aşağılama üzerine kurulu, polis otoriterliğiyle güvence altına alınan sömürüden kaynaklanmıştır. Sömürgeciliğin, bunu yaşayanların zihninde, faşizmin bir çeşidi olduğuna hiç kuşku yoktur. Liberal merkezi hükümete bel bağlayan kurumların anayurttakilerden çok farklı olmasına şaşırmamak gerekir. Genellikle demokratik rejimlerin bile sömürgelerinde üstlendiği bu totaliter özellik yalnızca görünüşte çelişkilidir. Sömürge halkı karşısında bu rejimin temsilcisi kolonyalistler olunca başka türlü olamaz.

Sömürge faşizminin yalnızca sömürgeyle sınırlı olmaması da şaşırtıcı değildir. Kanseri yayılmaktan başka bir şey arzulamaz. Kolonyalist sadece saldırgan ve gericisi ya da hiç değilse muhafazakâr hükümetleri destekleyebilir. Anayurdunun o andaki statüsünü koruyacak ya da daha ziyade, baskının temellerini daha kesin olarak güvence altına alacak olana eğilim gösterir. Tedavi etmek yerine erken davranıp önlemek onun için daha iyi olduğuna göre, bu tür hükümet ve rejimlerin doğumuna katkıda bulunmak neden istemesin ki? Mali ve dolayısıyla siyasi araçlarının büyüklüğü de eklenirse, bunun anayurttaki hükümet için kalıcı bir tehlike, anayurdun tüm yapısını sonsuza kadar zehirleyebilecek güçte bir zehir kesesini temsil ettiği ortaya çıkar.

Kendi varlığının, sömürge sisteminin varlığının, metropolün tereddütlerine sürekli örnek olduğu gerçeği asla değişmez; güçlüklerin yönetilenlerin tam köleliğiyle çözüldüğü bir siyasal tarzın cazip örneğidir. Nasıl ki sömürge sistemi sömürgelerdeki Avrupalıyı yozlaştırıyorsa, *kolonyalistin de anayurdun yozlaşmasının tohumu olduğunu* söylemek abartı olmaz.

Metropole Duyulan Hınç

Kolonyalistin aşırı yurtsever coşkusunun tehlikesi ve belirsizliği, anayurduyla ilişkilerinin daha genel belirsizliğinde de kendini gösterir ve bu belirsizlikte doğrulanır. Kolonyalist anayurdun görkemine övgüler düzer kuşkusuz, bu görkeme dört elle sarılır, hatta gerekirse onu felç eder, boğar. Ama aynı zamanda da anayurda ve yurttaşlarına karşı derin bir hınç besler.

Şu ana kadar sömürgecinin sömürgeleştirilene kıyasla sahip olduğu ayrıcalıklardan söz ettik yalnızca. Aslında sömürgelerdeki bir Avrupalı, iki kat ayrıcalıklı olduğunu bilir; hem sömürgeleştirilene hem de anayurdundaki yurttaşlarına kıyasla. Sömürge avantajları, kıyaslama yapıldığında bir devlet memurunun anayurttaki müadilinden daha çok kazandığı, bir tüccarın daha az vergi ödediği, bir sanayicinin hammadde ve işgücü için daha az ödediği anlamına da gelir. Kıyaslama burada bitmez. Sömürge ayrıcalıkları, sömürge insanının varlığına bağlı olmasının yanı sıra, anayurdun ve onun yurttaşlarının da bir fonksiyonudur. Kolonyalist, anayurdunu orada bir ordu tutmaya mecbur bıraktığının ve sömürgecinin, onun için avantajken, anayurduna kazandığından fazlasına mal olduğunun farkına varmazlık edemez.

Tıpkı sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki ilişkinin niteliğinin ekonomik ve toplumsal ilişkilerinden kaynaklan-

ması gibi, sömürgeciyle anayurttaki halk arasındaki ilişkiler de bu ikisinin karşılıklı durumundan kaynaklanır. Sömürgeci, yurttaşlarının günlük sıkıntılarından gurur duymaz: orta seviyedeki geliriyle üzerine binen vergi bile tek başına yeterlidir. Sömürgeci her yıl yaptığı seyahatten, sıkıntılı, kendisinden hoşnutsuz ve anayurttaki yurttaşlarına öfke duyarak döner. Her zaman olduğu gibi üstü kapalı sözleri, hatta açık saldırıları karşılamak, Afrika güneşinin tehlikeleriyle ve beslenmeye gelen hastalıklarla ilgili hiç de ikna edici olmayan savlar öne sürmek, miğferli sömürgecilerin kahramanlık mitolojisini yardıma çağırarak zorunda kalmıştır. Aynı siyasal dili de konuşmazlar. *Her kolonyalist, anayurtdaki muadiline oranla doğal olarak daha sağdadır.* Yeni gelen bir arkadaş naif şaşkınlığını anlatıyordu bana: Anayurtta sosyalist ya da radikal olan “melon şapkalılar”ın* sömürgelerde neden gerici ya da faşizme eğilimli olduğunu anlayamıyordu.

Kolonyalist ile anayurtta yaşayan kişi arasında politik ve ekonomik temellere dayalı gerçek bir antagonizma mevcuttur. Bu konuda kolonyalist metropoldeki tedirginliğinden söz etmekte yine de haklıdır: yurttaşlarıyla çıkarları aynı değildir. Belli ölçülerde onlarla aynı değildir.

Kolonyalisti anayurduna bağlayan bu heyecan-kin diyalektığı, anayurduna duyduğu sevgiye tuhaf bir hava verir. Anayurdunu en görkemli bir şekilde sunmak için itina gösterir kuşkusuz, ama ondan beklediği her şey bu manevrasını kirletir. Yalnızca bu da değil, ama aşırı ulusalcı çalımını asla gevşetmese de, tatlı sözlerini iki katına çıkarsa da, öfkesini ve sıkıntısı pek gizleyemez. Anayurdunun onu koruyacak birlikleri orada tutmayı, ona hoşgörü gösteren siyasal alışkanlarına

*Melon şapka, bir kişinin avukat, borsacı, bankacı ya da devlet memuru gibi mesleklerde çalıştığını gösteren bir işarettir. (ç.n.)

devam etmeyi ve ona uyan pozları takınmayı ve gerektiğinde bunu sömürge halkının karşısına çıkarmayı sürdürmesi için hiç durmadan çaba harcayacak, gerekirse müdahale edecektir. Sömürge bütçeleri, anayurt olmanın tartışmalı ihtişamından emin olan anayurtların ödediği bedeldir.

Sömürge İnsanın Reddi

Ne var ki sömürge baskısı öyle büyüktür ki, anayurdun bu aşırı övülmesi sömürge sistemini haklı çıkarmaya asla yetmez. Gerçekten de, efendiyle köle arasındaki mesafe asla yeterince büyük gelmez. Kolonyalist hemen her zaman kendisini sömürge insanının sistematik aşağılanmasına da adar.

Yoo, bu konuda onu zorlamaya gerek yoktur. Vicdanına ve yaşamına işkence eden kölesinden gına gelmiştir. Onu aklından silmeye, sömürgeyi sömürge insanı olmadan düşünmeye çalışır. Görüldüğünden daha ciddi bir şaka, “Her şey kusursuz olurdu yerliler olmasaydı,” der. Ama kolonyalist, sömürgeleştirilen olmadan sömürgecinin hiçbir anlamı olmayacağını bilir. Bu katlanılmaz çelişki içini her an sömürge insanı üzerinde patlamaya hazır bir öfkeyle, aşağılamayla doldurur—dramının masum ama kaçınılmaz vesilesidir bu. Mesleki alışkanlıkları sömürge beklenmedik gelişme olanakları bulan polis ya da uzman devlet memuru olması da şart değildir. Barışsever devlet memurlarıyla öğretmenlerin (normal olarak nazik ve konuşkanlar) ufak tefek nedenlerle birden gürültücü canavarlara dönüştüğünü görünce dehşete düşmüştüm. Sömürge insanına en saçma suçlamalar yöneltilir. Yaşlı bir doktor, ciddiyet ve asık suratlılık karışımıyla, “sömürge insanının nasıl nefes alacağını bilmediği”ni bana söyledi; bir profesör, bilgiç bir havayla, “buradaki insanlar nasıl yürüyeceklerini

bilmiyorlar; onları ileriye götürmeyen minicik adımlar atıyorlar” diye açıkladı. Sömürgeadaki sokakların karakteristiği gibi görünen ayakların yeri çiğnemesi izlenimi de buradan çıkıyor. Yani sömürgeleştirilenin değersizleştirilmesi onunla ilgili her şeye yayılır: Çirkin, katlanılmaz ölçüde sıcak, hayret verecek derecede soğuk, pis kokulu, iklimi hastalık yayan ülkesinden, sömürge insanını aşağılanmaya ve yoksulluğa, sonsuz bağımlılığa mahkûm eden bu hayal kıran coğrafyaya kadar uzanır.

Sömürge insanının, yoksulluğunu da açıklaması beklenen bu değersizleştirilmesi, aynı zamanda da kolonyalistin lüksüne karşı bir çelişki oluşturur. Bu suçlamalar, bu telafisi imkânsız olumsuz yargılar, her zaman *anayurda gönderme yapılarak*, yani (hangi dolayımlla olduğunu görmüştük) bizzat kolonyaliste gönderme yapılarak ifade edilir. Etik ya da sosyolojik, estetik ya da coğrafi kıyaslamalar, ister açık ve aşağılayıcı, ister üstü kapalı ve anırtırma şeklinde olsun, hep anayurdun ve kolonyalistin lehinedir. *Burası, buradaki halk, bu ülkenin gelenekleri* hep aşağıdır; önceden kurulu, kaçınılmaz düzen nedeniyle bu böyledir.

Sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin bu reddi, sömürgeleştirilenin yaşamını ve davranışını ciddi şekilde etkiler. Ama kolonyalistin davranışı üzerinde de felakete yol açacak bir etki yaratır. Sömürgeyi bu şekilde açıkladıktan, sömürge toplumuna hiçbir erdem bahşetmeden, onun ne geleneklerini ne yasalarını, ne yaşam tarzını tanıdıktan sonra, kolonyalist kendisinin de oraya ait olduğunu kabul edemez. Kendini hakları ve sorumlulukları olan bir yurttaş olarak düşünmeyi reddeder. Öte yandan, doğduğu topraklara çözülmez bağlarla bağlı olduğunu iddia ediyor olsa da, orada yaşamaz, yurttaşlarının kolektif bilincine katılmaz ya da tepki vermez. Bunun sonucunda kolonyalist gerçek milliyetinden emin olamaz. Kendisinin kılmak istediği (ama bir ölçüde mitsel hale gelmiş) uzak-

lardaki bir ülkeyle, reddettiği, dolayısıyla soyut tuttuğu, ama o an içinde yaşadığı toplum arasında gidip gelir.

Kolonyalistin tepkisini ne ülkenin kıraçlığı ne de sömürge toplumlarındaki zarafet yokluğu açıklar. Bunun nedeni, asıl olarak, burayı benimsememesi ya da benimseyememesidir, toprak bu yüzden kıraç kalır, mimari bu yüzden yaratıcılıktan uzak bir işlevlilik taşır. Örneğin neden kent planlaması için hiçbir şey yapmaz? Şehrin kapılarında bakteri kaynayan gölden, dolup taşan kanalizasyondan ya da kötü çalışan kamu hizmetlerinden yakınırken, hükümet erkinin elinde olduğunu ve suçu üstlenmesi gerektiğini unuttur. Neden çabalarını tarafsız bir biçimde yönlendirmez ya da yönlendiremez? Normalde kendi idaresindekiler arasından doğan her belediye, sakinlerinin hem şimdiki hem de gelecekteki refahlarını ve gelecek kuşakları korur. Kolonyalist ise geleceğini sömürgeyi dikkate alarak planlamaz, çünkü sadece geçici olarak oradadır ve ancak onun kaldığı süre içinde meyvelerini verecek şeylere yatırım yapar. Gerçek neden, birçok yetersizliğin başlıca nedeni, kolonyalistin sömürgeyi anayurdunun imgesine dönüştürmeyi asla planlamamış olmasıdır, sömürge insanını kendine benzer bir şekilde yeniden oluşturmayı da planlamaz! *Böyle bir uyumu kabul edemez; bu uyum, onun ayrıcalıklarını yok eder.*

Irkçılık

Zaten bu, metropole özgü boş bir hümanist düştür. Kolonyalist bu eşitliğin düşünülemez bir şey olduğunu her zaman açıkça belirtir. Ama kolonyalistin yapması gerektiğini hissettiği açıklama (bu açıklamanın kendisi aşırı önem taşır) tümüyle farklıdır. Bu eşitlik sömürge insanının *doğası* nedeniyle olanaksızdır; yoksa, partnerden kaynaklanıyor değildir. Diğer bir

deyişle –ve bu, bu portreyi tamamlayan karakteristiktir– kolonyalist ırkçılığa sığınır. Irkçılığın dünyanın her yanında sömürgeciliğin bir parçası olması önemli bir olgudur; ve hiç de rastlantı değildir. *Irkçılık, kolonyalistle sömürge insanını birbirine bağlayan temel ilişkiyi özetler ve simgeler.*

Ne var ki bu, doktriner bir ırkçılık meselesi değildir. Kaldı ki doktriner ırkçılık zor olurdu; kolonyalist ne teoriden hoşlanır ne de teorisyenlerden. Kötü bir ideolojik ya da etik konumda olduğunu bilen kolonyalist, genellikle eylem adamı olmakla, deneyimlerden ders çıkaran bir insan olmakla övünür. Kolonyalist yarar sağlayacağı sistemi kurarken o kadar çok zorluk çekmiştir ki, tartışmalardan çekinecek bir yanı yoktur. Irkçılığı, onun için gündelik, yaşamın içinde bir şeydir; ama yine de kendini bunun içinde yitirmez. Sömürge ırkçılığıyla karşılaştırıldığında, Avrupa doktrinlerindeki ırkçılık şeffaf, düşünce bakımından donmuş ve ilk bakışta neredeyse tutkusuz görünür. Çocukluğun en başlarından itibaren edinilmiş ve uygulanmış, eğitimle yerleşmiş ve buna göre değerlendirilen bir davranış ve refleksler karışımı olan sömürge ırkçılığı, en önemsiz davranış ve sözlere bile o kadar kendiliğinden sinmiştir ki, kolonyalist kişiliğin en sağlam yapılarından birini oluşturur adeta. Kolonyalistin yaşamasına ne ölçüde yardımcı olduğunu ve sosyalliğini sağladığını bilmeseydik, ırkçılığa bunca sık rastlanmayı, sömürge ilişkilerindeki yoğunluğunu hayretle karşılardık. Kolonyalistler, sömürge dramasındaki suskun ortaklarının yerini ve kaderini, sözle olduğu kadar davranışla da sürekli açıklar, haklı çıkarır ve korurlar. Böylece sömürge sistemini ve kendi yerini açıklamış, haklı çıkarmış ve korumuş olur. Sömürge ırkçılığı üç belli başlı ideolojik bileşenden oluşmuştur:

1. Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki *farkları* keşfetmek ve ortaya koymak.
2. Bu farklılıkların kolonyalist yararına ve sömürge halkı aleyhine değerlendirilmesi.
3. Varsayılan bu farklılıkların kesin olduğunu ileri sürerek ve kesin olması için hareket ederek, bunları *mutlaklaştırmak*.

Birinci yaklaşım, kolonyalist zihniyeti en açığa vuran tutum değildir. İki halkın özellikleri arasında farklılıklar aramak başlı başına ırkçı bir özellik değildir; ama belirleyici bir işlevi vardır ve ırkçı bir bağlamda özel bir anlam edinir. Kolonyalist, ortak bir topluluğun temeline katkıda bulunabilecek olanları vurgulamak, kendisini sömürgeleştirilene yakınlaştırmak, kendi yurt özlemini giderecek şekilde davranmak yerine, kendisini ötekilerden ayıran şeylere vurgu yapar. Sömürgeleştirilen için her zaman aşağılayıcı, sömürgeci için şeref verici olan bu farklılıklarda, kolonyalist, kendi reddinin mazeretini bulur. Ama belki en önemli şey, kolonyalisti niteleyen ve sömürge insanıyla kıyaslayan davranış özelliği ya da tarihsel veya coğrafi etmen tek başına bırakıldığında, bu uçurumun kapanmasını engellemek gerektiğidir. Kolonyalist bu etmeni tarihten, zamandan ve dolayısıyla olası evrimden çeker alır. Aslında sosyolojik bir nokta olan şey, biyolojik ya da tercihen metafizik olarak yaftalanır. Sömürge insanının *özüne* atfedilir. Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki, iki başkahramanın temel varoluş tarzı üzerinde temellenen sömürge ilişkisi hemen *belirleyici bir kategori* haline gelir. Bu ilişki neyse odur, çünkü herkes olduğu gibidir ve kimse değişim göstermez.

Her sömürge politikasının ilk amacına geri dönersek, vaat ettiği amaçları gerçekleştiremediğini ortaya koyan iki gösterge var. Genel kanının aksine, sömürgecilik sömürge insanına din değiştirtmeye asla ciddiyetle çaba göstermemiştir. Kilisey-

le (katolik ya da protestan) sömürgecilik arasındaki ilişkiler solcuların sandığından daha karmaşıktır. Kilise, girişimlerini destekleyerek, vicdanına yardımcı olarak, sömürgeleştirmenin –sömürgeleştirilen tarafından bile– kabul edilmesine katkıda bulunarak kolonyaliste çok yardımcı olmuştur kuşkusuz. Ama bu kilise için yalnızca kârlı ve tesadüfî bir ittifaktı. Sömürgeciliğin ölümcül, zarar verici olduğunun kanıtlandığı günümüzde, kilise de her yerde elini sömürgecilikten temizledi. Kilise sömürgeciliği artık hemen hiç savunmuyor, hatta saldırmaya bile başlamıştır. Diğer bir deyişle, sömürgecilik kiliseyi nasıl kullandıysa, kilise de sömürgeciliği öyle kullandı, ama kendi amacını da hiç gözden kaçırmadı. Tam tersine, kolonyalist hatırı sayılır ayrıcalıklar bahşederek –toprak, sübvansiyonlar ve sömürgeadaki rolü için uygun bir yer– kiliseyi yardımları için ödüllendirirken, amacında –yani tüm sömürge halkının din değiştirmesi– başarılı olmasını asla istemedi. Gerçekten din değiştirmeden yana olsaydı, kilisenin hayalini gerçekleştirmesine izin vermiş olurdu. Özellikle sömürgeleştirmenin başlangıcında sınırsız hareket serbestliğine, sınırsız ezme gücüne ve yaygın uluslararası desteğe sahipti.

Ama kolonyalist, sömürge ilişkilerinin yok olmasına katkıda bulunacak bir girişimi destekleyemezdi. Sömürge insanının sömürgecinin dinine girmesi asimilasyona yönelik bir adım olurdu. Bu da sömürge misyonlarının başarısızlığının nedenlerinden biridir.

İkinci gösterge, sömürge insanı için ne toplumsal kurtuluş ne de mistik kurtuluş söz konusudur. Nasıl ki sömürge insanı içinde bulunduğu durumdan din değiştirerek kurtulmazsa, sömürgeci gruba katılmak üzere toplumsal statüsünün üstüne çıkmasına da izin verilmeyecektir.

Gerçek şudur: Tüm başkî bir insan grubuna topyekun olarak yöneltilir ve *a priori* o grubun tek tek tüm üyeleri anonim

şekilde bu baskının kurbanı olur. İşçilerin –yani *tüm* işçilerin, çünkü onlar işçidir– şu ya da bu kusur, şu ya da bu eksiklik sahibi olduğu sık sık söylenir. Sömürge insanına yönelik ırkçı suçlama ancak kolektif olabilir ve sömürge insanlarının her biri istisnasız suçlu olarak görülmelidir. Ne var ki, işçi üzerindeki baskıdan kurtulmasının mümkün olduğu kabul edilir. Bir işçi, hiç değilse teorik olarak, sınıfını terk edebilir ve statüsünü değiştirebilir, ama sömürgeleştirme çerçevesi içinde sömürge insanını asla herhangi bir şey kurtaramaz. Ayrıcalıklı klana asla giremez; onlardan daha çok para kazansa bile, tüm unvanları kazansa bile, gücünü muazzam ölçüde artırsa bile giremez.

Baskıyı ve sömürgecinin baskıya karşı mücadelesini sınıf mücadelesiyle karşılaştırdık. Sömürgeci-sömürgeleştirilen, uluslar içindeki halklar arasındaki ilişki, aslında bir ulus içindeki burjuva-proletarya ilişkisini hatırlatır. Ama neredeyse tümüyle kapalı sömürge gruplaşmalarından da söz etmek gerekir. Kolonyalistin tüm çabası bu toplumsal hareketsizliği korumaya yöneliktir ve ırkçılık bu amaç için en kesin silahtır. Böylece değişim olanaksız hale gelir ve her tür isyan saçmalık olur.

O halde ırkçılık önemsiz bir ayrıntı değil, sömürgeciliğin aynı özden gelen bir parçası olarak ortaya çıkar. Sömürge sisteminin en yüksek ifadesi ve kolonyalistin en önemli özelliklerinden biridir. Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasında temel ayrımcılık, bir *sine qua non** sömürge yaşamı kurmakla kalmaz, bu yaşamın *değişmezliğinin* temellerini de atar. Belirli bir başlangıç tarihi olan tarihsel bir ilişkiyi, adını koyarak, sonsuzlaştırmayı yalnızca ırkçılık sağlar. Sömürgelerde ırkçılığın olağanüstü yaygınlığı buradan kaynaklanır; hem kolonyalistin hem de her sömürge yerleşimcisinin, entelektüel

*Vazgeçilmez önkoşul ya da koşul. (ç.n.)

ya da edimsel her hareketinde ırkçı ton mevcuttur. Yalnızca sokaktaki adam da değil üstelik: Rabat'taki bir psikiyatir, yirmi yıllık meslek hayatından sonra Kuzey Afrika nevrozlarının *Kuzey Afrika ruhundan* kaynaklandığını söyleme cüretinde bulundu.

Bu ruh ya da etnik gruplaşma veya bu psişizm, başka bir yüzyılın kurumlarını, teknik gelişim eksikliğini, siyasal köleliğin gerekliliğini, kısacası tüm dramı açıklar. Sömürge durumunun telafi edilemez olduğunu ve mutlaklığını açıkça kanıtlar.

Kendini Aklama

Ve işte, son bir çarpıtma daha! Sömürge insanının kulluğu sömürgeciye rezilce geldiğinden, bu durumu açıklaması gerekir; yoksa kendi varlığı bir rezalete dönecek ve güvensizliğe düşecektir. Hem sömürge insanını hem de kendisini yeniden tasarlarken kendini haklı çıkarıp rahatlatacaktır.

Uygarlığın ve tarihin değerlerinin taşıyıcısı olarak bir misyon gerçekleştirir; sömürge insanının yüz kızartıcı karanlığına ışık getirmek gibi sonsuz bir erdeme sahiptir. Bu rolün ona ayrıcalıklar ve saygı getiriyor olması, adalettir yalnızca; sömürgeleştirme her anlamda ve tüm sonuçlarıyla birlikte meşrudur.

Üstelik bu kulluk sömürge insanının doğasının bir parçası olduğundan ve kendisinin doğasında da hükmetmek bulunduğu, bu işin bir çözümü olmayacaktır. Ödüllendirilen erdemin verdiği keyfe doğal yasaların gerekliliğini de ekler. Sömürgeleştirme sonsuzdur, kendi geleceğine hiç kaygı duymadan bakabilir.

Bundan sonra her şey mümkün olacak ve yeni bir anlam

edinecektir. Kolonyalist rahatlayabilecek, yardımseverlik, hatta cömertlik göstererek yaşama lüksüne sahip olabilecektir. Sömürge insanı ise, başına gelenleri yumuşattığı için ona ancak *minnet* duyabilecektir. Burada “koruyuculuk” [paternalizm] denilen hayret verici zihinsel tavır ortaya çıkar. Bir ülkeyi “koruyucu” şekilde yönetme yanlısı olan bir kişi, ırkçılığın ve eşitsizliğin ötesinde –bir kez kabul edildikten sonra– cömert olduğunu ileri süren kişidir. Buna yardımsever bir ırkçılık diyebiliriz –ama daha az becerikli ve daha az kârlı diyemeyiz. Örneğin sömürge insanı sendikal haklar *talep eder etmez* en cömert “koruyucu” isyan eder. Ücretleri artırıyorsa, karısı sömürge insanlarına bakıyorsa, bunlar armağandır, asla görev değil. Görev olarak kabul etse, sömürge insanının da hakları olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Ama yukarıda söylenen şeyler dikkate alınırsa, onun hiçbir görevinin, sömürge insanının da hiçbir hakkının olmadığı açıktır.

Kendisinin tanım gereği efendi ve masum olduğu bu yeni ahlâk düzenini kurduktan sonra kolonyalist en nihayet kendisini aklamıştır. Yine de bu düzenin başkaları tarafından, özellikle de sömürge insanı tarafından sorgulanmaması olmazsa olmaz bir koşuldur.

Sömürgeleştirilenin Portresi

1

Sömürgeleştirilenin Mitsel Portresi

Tıpkı burjuvazinin bir proletarya imgesi sunması gibi, sömürgecinin varlığı da sömürgeleştirilenin bir imgesine çağrı yapar ve bunu dayatır. Bu imgeler, sömürgecinin ve burjuvanın varlığının ve davranışlarının şoke edici görünmemesi için bahane haline gelir. Ama bu imgeler varlıklarını mistifikasyona borçlu olduklarından, biz bu mistifikasyonu ortadan kaldıracacağız.

Örneğin bu suçlayıcı portrede sıklıkla sözü edilen tembellik özelliğini düşünelim. Bu özellik Liberya'dan Mağrip yoluyla Laos'a kadar sömürgecilerin oybirliğiyle onayını almıştır. Bu tanımın ne ölçüde *yararlı* olduğunu görmek kolaydır. Sömürgeciyi yücelten ve sömürgeleştirileni aşağılayan diyalektikte önemli bir yer kaplar. Üstelik *ekonomik açıdan da verimlidir*.

Hiçbir şey sömürgecinin ayrıcalıklı konumunu çalışmasından daha haklı çıkaramaz ve hiçbir şey de sömürge insanının yoksulluğunu üşengeçliğinden daha haklı çıkaramaz. Dolayısıyla sömürge insanının mitsel portresi inanılmaz bir tembellik içerirken, sömürgecininki ise erdemli bir eylem isteğiyle doludur. Aynı zamanda da sömürgeci, sömürge insanını istih-

dam etmenin çok kârlı olmadığını akla getirterek, inanılmaz düşük ücretlere imkân tanımış olur.

Sömürgeleştirme deneyimli personel kullansa kâr elde edecekmiş gibi görünebilir. Bundan daha az doğru bir şey olamaz. Sömürgeciler arasında bulunan kalifiye işçi sömürge insanından üç dört kat fazla para kazanırken ne nitelik ne nicelik olarak ondan üç dört kat fazla üretir. *Bir Avrupalı yerine üç sömürge insanı kullanmak daha avantajlıdır.* Her şirketin uzmanlara ihtiyacı vardır kuşkusuz, ama ancak en az sayıda; ve sömürgeci, uzmanları kendi türünün arasından ithal eder ya da işe alır. Buna ek olarak, bir Avrupalı işçinin gerektirdiği özel dikkat ve hukuksal korunma sorunu da vardır. Oysa sömürge insanından yalnızca kasları istenir; değeri o kadar düşüktür ki, bir Avrupalı fiyatına üç dört tanesi alınabilir.

Öte yandan, insan sömürgeciyi dinlerken, gerçek ya da varsayımsal bu tembellikten o kadar da hoşnutsuz olmadığını görür. Bundan keyifli bir hoşnutlukla söz eder, hakkında şakalar yapar, tüm alışılmış ifadeleri kullanır, bu ifadeleri cilalar, yenilerini icat eder. Sömürge insanının olağanüstü kusurunu hiçbir şey daha iyi tanımlayamaz. Bu konuda olumsuz manada lirik hale gelir. Sömürge insanı ayağının altındaki otu yetiştiremez, bırakın ağacı, ağaç ne ki! Bir okalıptüs, yüzyıllık bir Amerikan meşesi! Ağaç mı? Yok, yok, orman!

Ama sömürge insanı gerçekten tembел mi diye ısrarla sorulur. Doğrusunu söylemek gerekirse bu soru yanıltır. Bir referans noktası, insandan insana değişen bir norm tanımlama gereğinin yanı sıra, tüm bir halkı tembellikle suçlayabilir miyiz? Bireylerin, hatta bir grup içindeki çoğu insanın tembelliğinden kuşku duyulabilir. Üretimleri vasatsa, kötü beslenme, düşük ücretler, karanlık bir gelecek ve toplumda rollerine alayla bakılmasının sömürge insanını çalışmayı umursamamaya itip itmediğini merak ediyor insan. Asıl kuşkulu olan, suçlama-

nın yalnızca çiftlik çalışanına ya da derme çatma mahallelerde oturanlara değil, sömürgeci meslektaşlarıyla aynı çalışma saatlerine sahip olan profesör, mühendis ya da doktora da yönelik olmasıdır; aslında sömürge grubunun tüm mensupları suçlanır. Doğrusunu söylemek gerekirse, suçlamanın *oybirliğiyle* yapılması ve *topyekun* sömürge halkını hedef alması kuşku vericidir, dolayısıyla hiçbir sömürge insanı bu suçlamadan muaf tutulamaz ve asla da tutulmayacaktır. Yani, suçlamanın *her türlü sosyolojik ya da tarihsel koşullardan bağımsız* olması onu iyice kuşkulu hale sokar.

Doğrusunu isterseniz, suçlamanın nesnel bir nitelemeye ilgişi yoktur, dolayısıyla farklılaşabilir, olası değişikliklere maruz kalabilir değildir; suçlama *kurumsaldır*. Sömürgeci, suçlama yaparak, sömürge insanını tembel olarak kurumlaştırır. Tembelliğin sömürgeleştirilenin doğasında *kurumsallaşmış* olduğuna karar verir. Sömürgeleştirilenin, ne yaparsa yapsın, nasıl bir heyecanla yaklaşırsa yaklaşsın, tembel olmaktan başka bir şey olmayacağı belirginleşir. Bu da bizi her zaman ırkçılığa geri getirir; ırkçılık, suçlayanın yararına, suçlananın gerçek ya da hayali bir özelliğinin adsallaştırılmasının ifadesidir.

Aynı analizi sömürge insanına atfedilen özelliklerin her birine uygulamak mümkündür.

Sömürgeci, sömürge insanının cılız olduğunu kendi dilinde söylediği zaman, bununla bu kusurun koruma gerektirdiğini de ima etmiş olur. Bundan bir vasilik kavramı doğar. Yönetim işlevlerinden dışlanması ve bu ağır sorumlulukların sömürgeciye ayrılması sömürge insanının kendi yararınadır. Endişeye kapılmamak için sömürgeci ne zaman sömürge insanının şeytani, hırsız gibi, biraz sadistçe içgüdüleri olan, kötücül, geri bir insan olduğunu söylese, kendi polisini ve meşru sertliğini bu şekilde haklı çıkarır. Kaldı ki sorumsuz birinin aptalca ve tehlikeli davranışlarına karşı kendisini korumak, aynı zamanda

da –ne erdemli bir kaygı!– onu kendisinden de korumak zorundadır! Sömürge insanının hırstan yoksun oluşu, rahatlık, bilim, ilerleme konusundaki beceriksizliği, yoksulluğa hayret verici ölçüde aşinalığı için de aynı şey geçerlidir. Sömürgeci, asıl ilgili kişiyi pek rahatsız etmeyen şeylerle neden ilgilenmektedir? Onu uygarlığın dezavantajlarına maruz bırakırsa, ona kötülük yapmış olacağını karanlık ve küstah bir felsefeyle eklemektedir. Zaten bilgeliğin Doğu’dan çıktığını unutmayın; onun gibi biz de sömürgeleştirilenin sefil biri olduğunu kabul edelim. Aynı mantık sömürge insanının ünlü nankörlüğü için de geçerlidir; sömürgecinin hayırseverlikleri boşunadır, sömürgecinin getirdiği iyileştirmeler takdir görmemiştir. Sömürge insanını bu mitten kurtarmak olanaksızdır –lanetlilik portresi silinmez bir şekilde kazınmıştır.

Bu portrenin başka bir şey gerektirmemesi dikkat çekicidir. Örneğin bu özelliklerin birçoğunu kendi arasında uzlaştırmak, nesnel sentezlerini yapmak zordur. Sömürge insanının aynı anda aşağı ve kötücül, tembel ve geri olabilmesini anlamak epeyce güçtür. Hem aşağı hem de iyi olabilir; örneğin on sekizinci yüzyılın “iyi kalpli vahşi”si böyledir. Ya da çocuksu ve işini iyi yapan, veyahut tembel ve kurnaz olabilir. Dahası, sömürge insanına atfedilen özellikler birbiriyle uyuşmamaktadır; gerçi bu durum da yargıcını hiç etkilemez. Tutumlu, ciddi, fazla istekleri olmayan biri olarak betimlenir, ama *aynı zamanda da* iğrendirici miktarlarda et, yağ, alkol, ne bulursa tüketen biri olarak da tanımlanır; acı çekmekten ürken bir korkak ve uygarlığın getirdiği kısıtlamalara hiç aldırmayan bir zorba olarak betimlenir vb. Sömürgecinin kendisi dışında bir yerde bu tutarlılığı aramaya çalışmanın yararsız olduğu da ilave bir kanıttır. Tüm yapının temelinde en nihayet ortak bir motif bulunabilir: Sömürgecinin ekonomik ve duygusal gereksinimleri; bunlar onda mantığın yerini tutar ve sömürge

insanına atfettiği özelliklerin her birini biçimlendirip açıklar. Bu özellikler ilk bakışta sömürgeciye zarar verir görünüyorsa da, aslında hepsi de ona avantaj sağlar.

İnsanlıktan Çıkarma

Asıl nokta, sömürgeleştirilenin, sömürgeci için pek anlam ifade etmemesidir. Bırakın onun aslında nasıl olduğunu anlamak istemeyi, acilen bu değişimden geçirtmekle uğraşır. Sömürge insanını bu yeniden kalıba sokulması başlı başına çok şey anlatır.

İlk olarak, bir dizi inkârdan oluşur. Sömürge insanı şu *değildir*, bu *değildir*. Asla olumlu olarak düşünülmez; düşünülse bile bahşedilen nitelik psikolojik ya da etik bir *zaafın* sonucudur. Olumsuz bir karakteristik olarak görülmesi zor Arap konukseverliğinde de durum böyledir. Dikkat edilirse, bu övgünün turistlerden, orayı ziyaret eden Avrupalılardan geldiği, sömürgecilerden, yani sömürgeye yerleşmiş olan Avrupalılardan ender olarak geldiği anlaşılır. Avrupalı oraya yerleşir yerleşmez artık bu konukseverlikten yararlanmaz, ilişkiyi keser ve engelleri iyice artırır. Sömürge insanının resmini çizmek için hemen palet değiştirir; sömürge insanı artık kıskanç, mesafeli, hoşgörüsüz ve fanatik biri haline gelir. O ünlü konukseverliğine ne oldu peki? Bunu inkâr edemediği için sömürgeci karanlık yanları ve felakete yola açacak sonuçları betimler.

Bu konukseverlik, sömürge insanının sorumsuzluğunun ve müsrifliğinin bir sonucudur, çünkü ileri görüşlülük ya da tasarruf diye bir kavram yoktur onda. Zenginler de fellah da, herkes harika ve cömertçe kutlamalar düzenler, ama sonrasında ne olur? Sömürge insanı iflas eder, başkasının parasını ödünç alıp onunla ödeme yapar! Öte yandan, sömürge insanının yaşamının mütevazılığından söz edilebilir mi? Ya da bir

o kadar ünlü ihtiyaç yokluğunu? Bu artık bilgeliğin değil aptallığın kanıtıdır –sanki görülen ya da uydurulan her özelliğin bir olumsuzluk işareti olması *gerekiyormuş* gibi.

Böylece sömürge insanını insan yapan tüm özellikler birer birer parçalanır. Sömürge insanının, sömürgecinin reddettiği insanlığı gerçekten de geçirimsiz, donuk bir hal alır. Sömürge insanının eylemlerini *öngörmeye* çalışmak işe yaramaz, diye ısrar edilir. (“Onları öngörmek olanaksız!” “Onlarlayken asla bilemezsin!”). Sanki sömürge insanı bu tuhaf ve rahatsız edici itkiselliğin emrindeymiş gibi gelir. Yıllar boyu sömürgeciyle birlikte yaşadıktan sonra bu kadar esrarengiz kalmaya devam ediyorsa, sömürge insanı gerçekten de çok tuhaf olmalıdır; ya da bu kavrayışsızlığı sürdürmesi için sömürgecinin güçlü nedenleri olmalıdır.

Sömürge insanının kişiliksizleştirilmesinin başka bir işareti de, *çoğulluk işareti* diyebileceğimiz şeydir. Sömürge insanı asla ayrı ayrı nitelenmez; ancak anonim bir kolektiflik içinde boğulma hakkına sahiptir (“Onlar böyledir.” “Onların hepsi aynıdır.”). Sömürge halkından bir hizmetçisi bir sabah gelmezse, sömürgeci *onun* hasta olduğunu, kandırdığını ya da ezici bir sözleşmeye (haftada yedi gün çalışılır; sömürge halkından hizmetçiler ötekilere verilen bir günlük izine nadiren sahip olurlar) uymamayı seçtiğini söylemez. “Bunlara güvenemezsin,” der. Bu yalnızca dilbilgisel bir ifade değildir. Hizmetçisinin yaşamında kişisel, özel şeyler olduğunu düşünmeyi reddeder; özgül anlamda bu yaşam onu ilgilendirmez ve hizmetçisi bir birey olarak mevcut değildir.

Son olarak, sömürgeci, sömürgeleştirileni insanların çoğunluğuna bahşedilen en değerli haktan yoksun bırakır: Özgürlük. Sömürgeciliğin sömürgeleştirilene dayattığı yaşam koşulları buna yer bırakmaz; tam tersine hiç aldırmaz. Sömürge insanının bu ıstıraplı durumdan çıkış yolu yoktur –ne hukuki

bir çıkış (vatandaşlığa geçme) ne de dini bir çıkış (din değiştirme). Sömürge insanı, sömürgeleştirilen olma ya da olmama arasında seçim yapmakta özgür değildir.

Onu insanlıktan çıkarmaya yönelik bu inatçı çabanın sonunda sömürge insanından geriye ne kalır? Artık kesinlikle sömürgecinin “öteki-ben”i değildir. Hatta pek insan bile denemez. Hızla nesneleşir. Sonuçta, sömürgecinin nihai özlemi olarak, *ancak sömürgecinin ihtiyaçlarına bağlı bir şekilde, yani saf bir sömürgeleştirilene dönüştürülmüş olarak var olmalıdır.*

Bu operasyonun olağanüstü verimliliği çok açıktır. Sömürge insanının giderek daha çok benzediği hayvan ya da nesneye karşı insanın ne gibi ciddi bir yükümlülüğü olabilir ki? Bu durumda, sömürgecinin böylesine şoke edici davranış ve görüşlere kapılması kolaylıkla anlaşılabilir. Araba süren bir sömürge insanı, sömürgecinin alışmayı reddettiği bir görüntüdür; maymunumsu bir pantomimde olduğu gibi, onu her türlü normallikten yoksun bırakır. Sömürge insanının geçirdiği bir kaza, ciddi bile olsa, sömürgeciyi güldürür. Sömürge insanlarından oluşan kalabalığa açılan makineli tüfek ateşi onun yalnızca omuz silkmesine neden olur. Oğlunun ölüsüne kapanmış ağlayan bir yerli anne ya da kocası için ağlayan bir yerli kadın ona bir annenin ya da eşin acısını belli belirsiz hatırlatır yalnızca. Bu çaresiz haykırışlar, bu tanıdık gelmeyen hareketler, şefkatini, uyanmış olsa bile, engellemeye yeter. Son günlerde bir yazar, isyan eden yerlilerin av hayvanı gibi devasa kafeslere sürüklenerek götürüldüğünü keyifle anlatıyor bize. Bu kafesleri birilerinin düşünmesi ve inşa etmeye yeltenmesi, dahası muhabirlerin yakalanışın fotoğraflarını çekme izni alması bile, gösterinin insani bir şey içermediğini kesinlikle kanıtlar.

Hile

Sömürgeleştirilenin yok edilmesine yönelik çılgınlığın sömürgecinin ihtiyaçlarından kaynaklandığı dikkate alınırsa, bu ihtiyaçlara bu kadar uygun olması, sömürgecinin tavrını onaylıyor ve haklı çıkarıyor görünmesi hiç de şaşırtıcı olmaz. Daha şaşırtıcı, belki daha zararlı olan şey, sömürge insanında yarattığı yankıdır.

Tüm kurumlara ve tüm insan davranışlarına getirilen ve dayatılan kendi görüntüsüyle sürekli karşı karşıya kalınca, sömürge insanı bu resme tepki göstermeyip ne yapsın? Kayıtsız kalamaz ve bir hakaret misali rüzgâra kapılıp üzerine yapışan bu maskeyle duramaz. Sonunda bu resmi, tanıdık bir işaret haline gelmiş tiksindirici bir lakap gibi tanır. Bu suçlama onu rahatsız eder ve onu suçlayan güçlü kişiye hayranlık duyduğu ve ondan çekindiği ölçüde kaygılanır. “Kısmen haklı değil mi?” diye mırıldanır. “Biz de biraz suçlu değil miyiz?” “Tembeliz, aramızda ne çok aylak var? Ürkeğiz, çünkü ezilmeye izin vermişiz.” Sömürgecinin bilerek yarattığı ve yaydığı bu mitsel ve aşağılayıcı portre, sömürgeleştirilen tarafından en sonunda kabul edilir ve sömürgeleştirilen bir ölçüde onunla birlikte yaşar. Böylece bu portre bir gerçeklik payı edinir ve *sömürgeleştirilenin gerçek portresine katkıda bulunur*.

Bu süreç bilinmiyor değildir. Bu bir hiledir. Yönetici sınıfın ideolojisinin yönetilen sınıflar tarafından büyük ölçüde benimsendiği iyi bilinir. Oysa her savaş ideolojisi, bütünsel bir parçası olarak, düşmana dair bir anlayış içerir. Bu ideolojiyi kabul etmekle, tahakküm altındaki sınıflar kendilerine ayrılan rolü pratikte onaylar. Bu durum, başka şeylerin yanı sıra, toplumların görece istikrarlılığını açıklar; bizzat ezilenler ezilmeye ister istemez hoşgörü gösterir. Sömürge ilişkilerinde tahakküm insanlara insanlar tarafından dayatılır, ama şema

aynı kalır. Sömürge insanının nitelenişi ve rolü sömürgecilik ideolojisinde tercihli bir yer tutar: ne hayata uygun ne de kendi içinde tutarlı olan, ama gerekli ve bu ideolojiden ayrılmaz bir niteleyiş. Sömürge insanının rahatsız olarak da olsa, kısmen de olsa inkâr edilemez onayını verdiği şeylerden biri de budur.

“Bağımlılık kompleksi”, “sömürgeleştirilebilirlik” gibi moda kavramlarda sadece çok küçük bir gerçeklik payı vardır. Sömürgeleştirilenin sömürgeciye bir tür onayı –evriminin bir aşamasında– vardır kuşkusuz. Ne var ki, bu onay sömürgeleştirirmenin sonucudur, nedeni değil. Sömürge işgalinden sonra ortaya çıkar, önce değil. Sömürgecinin tam bir efendi olabilmesi için, nesnel olarak böyle olması yeterli değildir, kendi meşruluğuna da inanması gerekir. Bu meşruluğun tam olabilmesi için sömürge insanının köle olması yeterli değildir, bu rolü kabul etmesi de gerekir. Kısacası, sömürgecinin sömürgeleştirilen tarafından kabulü gerekir. Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki bağ bu yüzden yıkıcı ve yaratıcıdır. Sömürgeleştirirmenin iki partnerini yok eder ve sömürgeci ve sömürgeleştirilen olarak yeniden yaratır. Biri bozularak zalime, yanlış, nezaketten yoksun, üçkâğıtçı, sadece kendi ayrıcalıklarını düşünen ve bunları ne pahasına olursa olsun savunmayı dert edinen birine dönüşür; öteki, gelişmesi engellenmiş, pestilinin çıkarılmasına ses çıkarmayan, ezilen bir yaratığa dönüşür.

Nasıl ki sömürgeci kendini sömürgeci olarak kabul etme isteği gösteriyorsa, sömürgeleştirilen de, yaşamak için, kendini sömürgeleştirilen olarak kabul etmek zorundadır.

2

Sömürgeleştirilenin Durumu

Bu mitsel portre saf bir yanılsama, sömürgecinin katı vicdanını yumuşatacak bir sömürge insanı görüntüsü olsa fazlasıyla iyi olurdu. Ne var ki, bu portreyi yaratan ihtiyaçların kışkırttığı resim, gündelik davranışlarda, etkin ve yapıcı tavırlarda ifade edilmeden kalamaz.

Sömürgeleştirilen bir hırsız varsayıldığından, gerçekten de ona karşı korunmak gerekir (tanım gereği zanlıysa, neden suçlu olmasın ki?). Çamaşır çalınsa (çamaşırların açık havada kurutulduğu ve çıplak olanların önemsenmediği bu güneşli topraklarda sık görülen bir olay), yakınlarda görülen ilk sömürge insanından başka kim suçlu olabilir? *Belki o olabileceğinden evine gidilir ve karakola götürülür.*

Sömürgeci, “Ne adaletsizliği!” diye karşılık verir gürleyerek. “İki kişiden birinde suçluyu buluyoruz. Zaten hırsız, sömürge insanından biri; onu ilk kulübede bulamasak, ikincide mutlaka buluruz.”

Bu doğrudur: Hırsız (aslında küçük bir çocuk) gerçekten de yoksullardan biridir ve yoksullar da sömürge insanı arasın-

dadır. Ama bundan çıkacak sonuç bütün sömürge insanlarının muhtemel hırsız oldukları ve hırsız muamelesi görmeleri gerektiği midir?

Sömürgecilerin bütünü arasında yaygın olan ve tüm sömürge insanlarına hitap eden bu tavır böylece kurum bir nitelik edinir. Diğer bir deyişle, sömürge insanını kuşatan, tavrını değiştirip yüzünde izlerini bırakana dek üstünde ağırlığını hissettiren somut durumları tanımlar ve yerleştirir. Genel bir ifadeyle bunlar *yetersizlik durumlarıdır*. Sömürge insanını insanlıktan çıkarma, sonra kandırma eğiliminde olan ideolojik saldırganlığa, aynı sonuca yol açan somut durumlar denk düşer. Zaten bir ölçüde aldatılmış olmak, mite onay vermek, sonra kendini ona uyarlamak, bu mit tarafından etkilenmektir. Ayrıca bu mit çok sağlam ve gerçek bir örgütlenmeyle de desteklenir: Sömürgecinin tarihsel, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarıyla beslenen ve yenilenen bir hükümet ve hukuk sistemi. İftira ve alaya karşı duyarsız olsa bile, hakaret ve itip kakmalara gülüp geçse bile, sömürge insanı düşük ücretlerden, kültürünün çektiği acıdan, doğumundan ölümüne kadar onu yöneten yasadan nasıl kaçabilir?

Sömürge insanı, tıpkı sömürge aldatmacasından kaçamaması gibi, gerçekten yetersizlik yaratan durumlardan da kaçamaz. Sömürge insanının gerçek portresi, bir ölçüde, bu ilişkiye bağlıdır. Önceki ifadeyi tersine çevirerek, sömürgeciliğin, tıpkı sömürgeciyi yarattığını gördüğümüz gibi sömürge insanını da yarattığı söylenebilir.

Sömürgeleştirilen ve Tarih...

Sömürge insanının aldığı en ağır darbe, *tarihin ve site yaşamının dışına* çıkarılmasıdır. Sömürgeleştirme ondan savaşta da barışta da her tür özgür rolü gasp eder; onun ve dünyanın kaderine katkıda bulunan her karar, tarihsel ve toplumsal her sorumluluk ondan alınır.

Özgür ülkelerin cesareti kırılan yurttaşlarının ülke işlerinde hiç etkileri olmadığını, eylemlerinin yararsız olduğunu, seslerinin işitilmediğini ve seçimlere hile karıştırıldığını düşündükleri doğrudur. Bu tür insanlar, basın ve radyonun birkaç kişinin elinde olduğunu, savaşı önleyemeyeceklerini ya da barış talep edemeyeceklerini, hatta bu amaç için parlamentoya gönderdikleri seçilmiş temsilcilerinden bir şey elde edemediklerini iddia ederler. Ne var ki, en azından bunu yapma hakkına sahip olduklarını hemen görürler: fiili iktidar değilse de potansiyel iktidar onlardadır; aldatılmış ya da usanmış, ama köleleştirilmemiş olduklarını görürler. Onlar özgür insanlardır; bir an için hilelerle mağlup edilmiş ya da laf ebeğiyle serseme çevrilmişlerdir, hepsi bu. Kimi zaman, bardak taşınca, ani öfke nöbetlerine tutulurlar, kâğıttan zincirlerini kırarlar ve politikacıların küçük hesaplarını alt üst ederler. Bu dönemsel ve adil fırtınaları halk belleği gururla hatırlar! lyice düşününce, daha sık isyan etmedikleri için suçluluk duyabilirler; kaldı ki kendi özgürlüklerinden sorumludurlar ve yorgunluk, zayıflık ya da kuşkuculukla bu özgürlüğü kullanmıyorlarsa, cezayı hak etmişlerdir.

Öte yandan sömürge insanı kendisini ne sorumlu, ne suçlu ne de kuşkulu hisseder, çünkü o bu oyunun dışındadır. Artık hiç de tarihin bir öznesi değildir. Kuşkusuz tarihin yükünü taşır, hem de çoğunlukla ötekilerden daha amansızca taşır, ama o her zaman bir nesnedir. Tarihe etkin şekilde nasıl katılaca-

ğını unutmuştur ve artık böyle bir talebi bile yoktur. Sömürgeleştirme ne kadar kısa sürerse sürsün, özgürlüğün anısını bile hatırlamaz; özgürlüğün neye mal olduğunu unutmuştur ya da bunun için bedel ödemeye artık cesaret edemez. Birkaç kişiden oluşan bir garnizonun bir dağ karakolunu elinde tutabilmesi başka nasıl açıklanabilir? Genellikle küstah bir avuç sömürgeci çok sayıda sömürge insanının arasında yaşayabilir? Bizzat sömürgeciler buna hayret eder ve bunun ardından da sömürge insanını korkaklıkla suçlarlar. Aslında pek patavatsız bir suçlamadır; tehlikede olsalar bu yalnız konumlarının hemen değişeceğini çok iyi bilirler. Bütün teknik kaynaklar, telefon, telgraf, uçak, birkaç dakika içinde savunma ve yıkımın korkunç silahlarını ellerine verecektir. Öldürülen bir sömürgeci karşılığında yüzlerce, binlerce sömürgeleştirilen yok edilmiştir ve yok edilecektir. Bu deneyim o kadar sık yaşandı ki –belki de kışkırtıldı– sömürge insanı cezanın kaçınılmazlığına ve korkunçluğuna inandı. Ondaki ölme cesaretini ve kan görmeye dayanıklılığını kırmak için elden gelen yapıldı.

Bir durumdan ve sömürgecinin iradesinden doğan bir yetersizlik durumu varsa gerçekten, bunun böyle olduğu, yoksa doğuştan gelen bir tarihte rol üstlenme yetersizliğinden kaynaklanmadığı açıktır. Yasaların inatçı sertliği, olumsuz koşullanmanın güçlüğü bunu kanıtlamaktadır. Sömürgecinin küçük cephaneliklere sahip olması affedilebilir bir şeyken, sömürge halkı arasında paslı bir silahın bulunması bile hemen cezalandırma nedenidir. Arapların ünlü at gösterisi, konukları eskiden olduğu gibi korkutması için kükremesi istenen ehlileştirilmiş bir hayvanın numarasından başka bir şey değildir. Ama hayvan çok iyi kükrer; silah özlemi hâlâ geçerlidir ve kuzeyden güneye kadar Afrika'daki tüm törenlerin bir parçasıdır. Savaş araçlarındaki eksiklik sömürgeci mevcudiyetin önemiyle orantılıdır adeta; en yalıtılmış kabileler bile ilk sila-

ha sarılan kişiler olabilir. Bu *vahşiliğin* kanıtı değil, koşullandırmanın yeterince sağlanamadığının bir göstergesidir.

Son savaş deneyiminin bu kadar belirleyici olmasının nedeni de budur. Belirtildiği gibi, tedbirsizlik sonucu sömürge insanına gerilla savaşının tekniğini öğretmekle kalmadı, ona saldırgan ve özgür eylemin mümkün olduğunu da hatırlattı. Bu savaştan sonra sömürge sinemalarında, *Demiryolu Savaşı* gibi bazı filmlerin gösterimini yasaklayan Avrupa hükümetleri kendi bakış açılarından haksız değildi. Buna itiraz olarak, Amerikan Westernlerinin, gangster filmlerinin ve savaş propagandası yapan çizgi romanların zaten tabanca ya da maki-neli tüfek kullanmayı öğrettikleri söylenir. Bu sav yeterli değildir. Direniş filmlerinin önemi tümüyle farklıdır. Yeterince silahlanamamış, hatta hiç silahı olmayan ezilenlerin ezenlere saldırmaya *cüret ettiklerini* gösterirler.

Bir süre sonra, sömürgelerde ilk karışıklıklar patlak verdiğinde, bunun anlamını anlayamayanlar, aktif savaşçıları hesaplayarak, bunların sayılarının çok az olmasıyla dalga geçerek teselli buldular. Doğrudur; sömürge insanı kaderini kendi ellerine almakta tereddüt eder. Ama olayın anlamı matematik ağırlığından çok daha büyüktü! Birkaç sömürgeli sömürgecinin üniforması karşısında titremiyordu! Haki renkte tektip üniforma giymekte ısrar ettikleri için isyancılarla alay edildi. Açıktır ki asker olarak görülmeyi ve savaş kurallarına uygun muamele görmeyi umuyorlardı. Ama bu ısrarda daha fazla şey vardır: Tarihin giyimini üstleniyorlar, tarihin giysisini giyorlardı; çünkü –ne yazık ki!– tarih bugün askeri üniforma giyiyor.

... Sömürge İnsanı ve Topluluk Yaşamı

Daha önce de belirtildiği gibi, aynı şey topluluk işleriyle ilgili olarak da geçerlidir. Sömürgeci, “Kendilerini yönetmekten acizler,” der. “Bu yüzden,” diye açıklar, “hükümete girmelerine izin vermem ve asla izin vermeyeceğim.”

Sömürge insanının yönetemediği bir vakıadır. İktidardan uzak tutulan sömürge insanı sonunda hem ilgisini hem de duygusunu yitirir. Bu kadar kesin bir tavırla dışında tutulduğu bir şeye nasıl ilgi duyabilsin ki? Sömürge halkı arasında az insan yönetmeye uygundur. Özerk yönetimden bu kadar uzun süre uzak kalış nasıl bir beceri kazandırabilir? Sömürgeci bugün bu rolden yoksun bırakarak sömürge insanının gelecekte yönetime katılmasını engellemeyi başarabilir mi?

Sömürge halkın örgütlerinin milliyetçi iddiaları olduğu için, sömürge halkların şovenist olduğu sonucuna sıkça varılır. Bundan daha az doğru bir şey yoktur. Tam tersine, tutkusal güdülere hitap eden bir özlem, bir tür toplanma tekniği söz konusudur. Bu ulusal rönesansın militanları dışında, bilinen şovenizm işaretleri –bayrağa duyulan saldırgan sevgi, yurtsever şarkılar, aynı ulusal yapıya mensup olmanın ateşli duygusu– sömürge halkı arasında az görülür. Sömürgeleştirmenin sömürge insanının ulusal bilincinin uyanmasını hızlandırdığı sıkça tekrarlanır. Sömürge insanını çağdaş ulusçuluğun nesnel koşullarından ayrı tutarak bu bilincin temposunu yavaşlattığı da aynı ölçüde söylenebilir. Sömürge halkların kendilerinin bilincine en son varan insanlar olması bir tesadüf değildir.

Sömürge insanı ulusal uyruk olmanın hiçbir vasfından yararlanmaz: ne kendinin bağımlı, tartışmalı ve boğulan uyruğundan, ne de sömürgecininkinden. Ne birine bağlanabilir, ne ötekine sahip çıkabilir. Topluluk içinde doğru yerini alamayınca, çağdaş bir yurttaşın haklarından yararlanamayınca,

kendisinden normal görevler beklenmeyince, oy kullanamadığından, topluluk işlerinin yükünü taşıyamadığından, kendini gerçek bir vatandaş gibi hissedemez. Sömürgeleştirmenin sonucunda, sömürge insanı, ulusal uyrukluğ ve yurttaşlığı, *yoksunluk hissi dışında, neredeyse hiç yaşayamaz: O, ulusal uyruk olarak, yurttaş olarak, sömürgeci ne değilse odur ancak.*

Sömürgeleştirilen Çocuk

Bu toplumsal ve tarihsel cinayet muhtemelen en ciddi ve en ağır sonuçlara yol açar. Sömürge insanının yaşamının öteki yanlarındaki kusurların ortaya çıkmasına katkıda bulunur ve insani süreçlerde sık görülen bir karşı etkiyle, sömürge insanının öteki zayıflıklarından da beslenir.

Kendisini bir yurttaş olarak hissetmeyen sömürge insanı, oğlunun yurttaşlığı elde edeceğini görme umudunu da yitirir. Çok geçmeden, yurttaşlıktan tamamen vazgeçerek, hiçbir planına bunu katmaz, babalık özlemlerinde buna yer vermez, çocuklarının eğitiminde de yurttaşlığa yer yoktur. Dolayısıyla genç sömürge insanına yurttaşlığın rahatlatıcılığını ya da gururunu verebilecek hiçbir şey yoktur. Yurttaşlıktan artık hiçbir şey beklemez ve onun sorumluluklarını üstlenmeye hazırlanmaz. (Açıktır ki topluluğa ve ulusa yapılan göndermelerin hep sömürgeci ulusa yönelik olduğu okul eğitiminden de hiçbir şey beklemez.) Toplumsal yetersizliğin bir sonucu olan bu eğitsel boşluk böylece aynı yetersizliği sürekli kılarak, sömürgeleştirilen bireyin olmazsa olmaz boyutlarından birine zarar verir.

Daha sonra, ergenlikte, bu feci aile durumundan yalnızca tek bir çıkış olduğunu güçlkle, belli belirsiz kavrar: İsyan. Döngü sıkı sıkıya kapanmıştır. Babaya ve aileye isyan, kendini

gerçekleştirmek için olmazsa olmaz ve sağlıklı bir eylemdir; öteki insanlar arasında yetişkin yaşamına başlamasına olanak sağlar –hem mutsuz hem mutlu, yeni bir savaştır bu. Kuşak çatışması toplumsal çatışmayla çözülebilir ve çözülmelidir; bir yandan da bu yüzden ilerleme ve hareket açısından bir etken-dir. Genç kuşaklar sorunlarının çözümünü kolektif hareket-lerde bulur. Bir hareket seçerek bu hareketi hızlandırırlar. Bu hareketin ihtimal dahilinde olması gereklidir kuşkusuz. Şimdi ne tür bir yaşama ve toplumsal dinamiğe giriyoruz? Sömürge yaşamı donmuştur; yapısı hem sıkılaştırılmış hem de daral-tılmıştır. Genç insana hiçbir yeni rol açık değildir, hiçbir icat mümkün değildir. Sömürgeci bunu klasikleşmiş bir benzet-meyle kabul eder: Sömürge insanının yaşayış tarzına ve ge-leneklerine *saygı duyduğunu* iddia eder. Kuşkusuz ki, zor yo-luyla da olsa, yapabileceği tek şey *saygı duymaktır*. *Her değişim ancak sömürgeleştirmeye karşı olabileceğinden*, sömürgeci en gerici özelliklerden yana tavır alır. Sömürge toplumunun bu mumyalaştırılmasından tek başına o sorumlu değildir; bu top-lumun kendi iradesiyle bağımsız olduğunu iddia ederken gö-rece iyiniyet gösterir. Ne var ki bu mumyalaşma büyük ölçüde *sömürge durumundan* kaynaklanır. Kaderinin efendisi olmayan, kendi yasalarını kendi yapamayan, örgütlenmesini denetleye-meyen sömürge toplumu artık kurumlarını derin ihtiyaçları-na uyarlayamaz. Ama her normal toplumun örgütsel çehresi-ni en azından nispi olarak biçimlendiren de bu ihtiyaçlardır. Fransa'nın siyasal ve yönetsel yüzü bu ihtiyaçların baskısıyla yüzyıllar içinde yavaş yavaş değişmiştir. Ne var ki uyumsuzluk aşırı keskinleşir, var olan hukuki biçimlerle uyuma ulaşmak olanaksızlaşırsa, sonuç ya isyan olur ya da kireçleşme.

Sömürge toplumu, iç dinamiklerin artık yeni yapılar yarat-mayı başaramadığı hastalıklı bir toplumdur. Yüzyılların sert-leştirdiği yüzü, altında havasızlıktan yavaş yavaş boğularak

öldüğü bir maskeden başka bir şey olmaz. Böyle bir toplum kuşak çatışmalarını çözemez, çünkü dönüştürülebilmesi olanaksızdır. Ergen sömürge insanının isyanı, bırakın hareketlilik ve toplumsal ilerlemeye evrilmeyi, ancak sömürge toplumunun bataklığına bataabilir (*mutlak bir isyan halini almadığı sürece*. Ama buna daha sonra döneceğiz.)

Sığınak Değerler

O halde, potansiyel isyancı geri çekilir, geleneksel değerlere er ya da geç geri döner.

Sömürge ailesinin hayrete düşüren ayakta kalışı böyle açıklanır. Gerçek bir sığınak değeri vardır. Sömürge insanını toptan yenilginin umutsuzluğundan korur ve karşılığında da sürekli yeni kan akışından destek sağlar. Genç insanlar evlenecek, ailesine düşkün bir aile babası, güvenilir erkek kardeş, sorumluluk sahibi amca ve babasının yerini alana kadar da saygılı bir oğul olacaktır. Her şey olması gerektiği noktaya geri dönmüştür. İsyan ve çatışma ana babalar ve gelenek adına zaferle sonuçlanmıştır.

Ama bu bir Pirus zaferidir. Sömürge toplumu yarım adım bile öne atmamıştır; genç erkek için bu içsel bir felakettir. Ona sıcaklık ve şefkat sunan, ama aynı zamanda da onu içine çeken, emen ve iğdiş eden bu aileye yapışıp kalır. Topluluk ondan eksiksiz bir yurttaşlık görevi beklemiyor mu? Bunlara hâlâ sahip çıkmaya çalışsa da bu görevlerden yoksun kalmıyor mu? Bir iki hak verdikten sonra ulusal yaşamın bütününe katılmasını yasaklamıyor mu? Aslında genç erkek artık bu görevlere ille de ihtiyaç duymaz. Klan toplantılarının yumuşak sıcaklığında her zaman ona ayrılmış olan gerçek yeri onu tatmin eder. Buradan ayrılmaya korkar. Ötekiler gibi o da

babasının otoritesine onurla boyun eğerek ve onun yerini almayaya hazırlanır. Örnek aldığı model, zayıf bir modeldir. Evreni, yenilmiş bir evrendir. Ama başka bir yol var mı? Tuhaf bir paradoksla babası aynı anda hem zayıf hem de sahiplenicidir, çünkü tamamen benimsenmiştir. *Genç erkek, onun sömürgeleştirilmiş yetişkin rolünü üstlenmeye, yani kendisi de ezilmiş bir varlık olmayı kabullenmeye hazırdır.*

Aynı şey kökleri derinde olan ve biçimsellik taşıyan dinin tartışılmaz boyunduruğu için de geçerlidir. Misyonerler bu biçimselliği, kendilerinden hoşnut bir tavırla, hıristiyan olmayan dinlerin olmazsa olmaz bir koşulu olarak betimlerler. Böylece bir dinden kurtulmanın tek yolunun en yakındakine geçmek olduğunu ileri sürerler.

Aslında tüm dinlerde biçimselliğin cebren dayatıldığı momentler kadar, sevecen esneklik momentleri de vardır. Belirli bir grubun tarihindeki belirli bir anda neden belirli bir aşamadan geçtiğini açıklamak gerekir. Sömürge halkın dinlerinde neden böyle içi boş bir katılık vardır?

Sömürge insanına özgü bir dini psikoloji oluşturmak ya da onlara atfedilen her şeyi açıklayabilme niteliğine çağrı yapmak yararsız olur. Dine belirli bir ilgi gösterecekler de, sömürge halkı arasında aşırı sofuluk ender görülür. Bana öyle geliyor ki, bunun açıklaması aile denetiminkiyle paralellik gösterir. Ailenin önemini açıklayan şey nasıl ki özgün bir psikoloji değilse, toplumsal yapıların durumunu açıklayan da aile yaşamının yoğunluğu değildir. Tersine, ailenin geçerliliğini korumasını, bireyi hem kurtaran hem boğan o daha sınırlı hücreye geri çekilmesini sağlayan şey, eksiksiz bir toplumsal yaşamın, toplumsal dinamiğin serbest oyununun imkânsızlığıdır. Aynı zamanda sömürge kurumlarının topyekün yapısı dinin aşırı ağırlığını dikkate alır.

Din kurumsal ağıyla, kolektif ve süreli bayramlarıyla hem

birey hem de grup için başka bir sığınak-değer oluşturur. Birey için, az bulunan geri çekiliş yollarından biridir; grup için, özgün varlığını koruyabilen ender göstergelerden biridir. Sömürge toplumunda ulusal yapılar bulunmadığı ve kendisi için tarihsel bir gelecek düşünemediği için, şimdiki zamanın edilgen yavaşlığıyla yetinmesi gerekir. Şimdiki zamanı bile sömürgeleştirmenin fetihçi işgalinden geri çekmesi gerekir; sömürgeleştirme genç kuşakların nezdinde bu işgale prestij verir, tekniğiyle nüfuz eder, dört bir yandan sıkıştırır. Yalnızca bir yanını dini formalitenin oluşturduğu biçimsellik, sömürge toplumunun kendisini içine kapattığı ve sertleştirdiği bir kisttir, onu korumak için kendi yaşamını yok eder. Kendiliğinden bir meşru müdafaa eylemi, varlığı bir halkın hızla yok olmasını önleyen kolektif bilinci koruyan bir araçtır. Sömürge bağımlılığı koşulları altında, dini kurtuluş, tıpkı aileden kopmak gibi, kendi başına ölmek gibi ciddi bir risk taşıyabilir.

Sömürge toplumunun kireçleşmesi, bu yüzden, karşıt semptomları olan iki sürecin sonucudur: *içsel olarak oluşan kistleşme ile dışarıdan dayatılan daralma*. Her iki olgunun da ortak bir ögesi vardır: Sömürgeleştirmeye temas. Bunlar ortak bir sonuca varırlar: Sömürge halkın toplumsal ve tarihsel irade yitimi.

Kültürel Amnezi

Sömürgeleştirmeye hoşgörü gösterdiği sürece sömürge insanının tek olası alternatifi ya asimilasyon ya da donup taş kelmektir. Daha sonra göreceğimiz gibi, asimilasyon hakkı ona tanınmadığından, kendi çağından yalıtılmış olarak yaşamaktan başka bir şey kalmaz geriye. Sömürgeleştirme onu geri püskürtür ve sömürge insanı bir ölçüde bu durumla birlikte yaşar. Geleceğini planlaması ve inşa etmesi yasaklanmıştır. Bu

yüzden kendisini bugünle sınırlamak zorundadır ve bugün bile soyut ve sakatlanmıştır.

Geçmişinden gittikçe daha az yararlandığını da eklememiz gerekir. Sömürgeci onun bir geçmişe sahip olduğunu bile asla kabul etmedi; kökenleri bilinmeyen avam takımının bir tarihi olmadığını herkes bilir. Sömürge insanının kendisine soralım: Halk kahramanları kimlerdir? Büyük halk liderleri, bilgeleri kimlerdir? Çok çok bize birkaç ad söyleyebilir, onu da karmakarışık bir halde söyler, kuşaklar boyunca geriye gittikçe bu sayı daha da azalır. *Sömürgeleştirilen, belleğini adım adım yitirmeye mahkûm olmuştur adeta.*

Bellek sadece zihinsel bir olgu değildir. Tıpkı bir bireyin belleğinin kendi tarihinin ve fizyolojisinin ürünü olması gibi, bir halkın belleği de kurumlarına dayalıdır. Sömürgeleştirilenin kurumları ise ölmüş ya da taşlaşmıştır. Az da olsa hayat belirtisi gösterenlere pek inanmaz ve etkisizliklerini her gün bir kez daha doğrular. Çoğunlukla aptalca ve aşırı yaşlı bir anıt gibi duran bu kurumlardan utanç duyar.

Öte yandan tüm etkililik ve toplumsal dinamik sömürgecinin kurumlarının tekeline görünür. Sömürge insanının yardımı ihtiyacı olursa, başvurduğu yer bu kurumlar olur. Yanlış bir şey yapmışsa onlar tarafından cezalandırılır. Yetke sahibi biri fes giymişse, her tür meydan okuyuşu ertelemek istermiş gibi, sömürgecinin sürekli gözetimi altındaymış gibi nobran tavırları ve kaçak bir hali olacaktır. Diyelim ki topluluğun bir bayramı var. Bunlar sömürgecinin bayramlarıdır, hatta dini bayramlarıdır ve görkemli bir şekilde kutlanırlar –Noel, Jean d’Arc, Karnaval ve 14 Temmuz. Resmi geçit yapan sömürgecinin ordusu olur: sömürgeleştirileni ezen ve ona haddini bildiren, gerektiğinde yine ezecek olan ordu.

Sömürge insanı da doğal olarak, biçimselliği sayesinde kendi tüm dini bayramlarını korur. Bunlar yüzyıllar boyunca

aynıdır. Özellikle bunlar, bir anlamda zaman dışı tek dini bayramlardır. Daha doğrusu, bunlar tarihin içinde değil, başlangıcında yer alırlar. Bu bayramlar yerleştiğinden bu yana halkın yaşamında başka bir şey olmamıştır. Yani, kolektif bilincin korumasına ve kutlmasına layık olan, kendi var oluşlarına özgü hiçbir şey olmamıştır. Büyük bir boşluk dışında hiçbir şey.

Son olarak, bu geçmişten kalan birkaç maddi iz de yavaş yavaş silinir ve geleceğe kalanlar artık sömürge grubunun damgasını taşımaz. Şehri dekore eden birkaç heykel sömürgeciliğin büyük başarılarını (her gün yanlarından geçen sömürge insanına yönelik inanılmaz bir aşağılamayla) temsil eder. Binalar sömürgecinin en sevdiği desenlerle süslenmiştir; aynı şey sokak adları için de geçerlidir, sömürgecinin geldiği uzak şehirleri hatırlatır. Tıpkı sömürgeleştirilenin Avrupa stilini taklit etmesi gibi, sömürgeci de ara sıra neo-oryantal bir tarz ortaya atar. Ama bu yalnızca egzotiklik (eski silahlar ve çekmeceli antika dolaplar gibi), yoksa bir rönesans değildir; sömürgeleştirilen yalnızca kendi geçmişinden kaçmaktadır.

Sömürgeleştirilenin Okulu

Bir halkın mirası başka hangi yollarla aktarılır? Çocuklarına verdiği eğitimle ve yeni deneyimlerle sürekli zenginleşen o harika depo olan dille. Gelenekler ve edinilen şeyler, alışkanlıklar ve fetihler, yapılan işler ve geçmiş kuşakların eylemleri bu şekilde miras olarak bırakılır ve tarihe kaydedilir.

Ne var ki, sömürge çocuklarının çok büyük çoğunluğu sokaklardadır. Bir okula kabul edilme gibi harika bir şansa sahip olanlar ise ulusal olarak kurtulmuş olmayacaktır. Ona aktarılacak anılar, kesinlikle kendi halkının belleği olmayacaktır. Ona öğretilen tarih kendi tarihi değildir. Colbert ya

da Cromwell'in kim olduğunu bilir, ama Haznedar* hakkında hiçbir şey öğrenmez; Jean d'Arc'ı bilir, ama El Kahine'yi** bilmez. Her şey ülkesinin dışında gerçekleşir adeta. O ve toprakları kimliksizdir ya da ancak Galyalıları, Fransızlara ya da Marne'ye gönderme yapılarak var olur. Diğer bir deyişle, onun olmadığı şeylere, hristiyan olmamasına rağmen hristiyanlığa; hayali olduğu için iyice aşılmaz olan bir çizgide biten burunun dibindeki Batı'ya gönderme yapılır. Kitaplar ona hiç mi hiç kendisinininkini hatırlatmayan bir dünyadan söz eder; küçük oğlanın adı Toto, küçük kızınki Marie'dir; kış geceleri Marie ile Toto karla kaplı yollardan evlerine giderlerken kestane tezgâhının önünde dururlar. Öğretmenlerin tarzı babadan farklıdır; dünyadaki bütün öteki öğretmenler gibi babasının harika ve kurtarıcı ardıllarından değildirler. Başka bir şeydirler. Ne çocuktan öğretmene ne de (kabul etmeli ki çok sık) öğretmenden çocuğa bir iletişim vardır ve çocuk bunun fazlasıyla farkındadır. Eski okul arkadaşlarımdan biri bana edebiyat, sanat ve felsefenin, gerçeklikten kopmuş teorik bir dünyayla, okulla ilişkililermiş gibi kendisine yabancı olarak kaldığını anlattı. Ancak Paris'e yaptığı uzun bir geziden sonra bunları gerçekten anlamaya başlayabilmişti.

En sonunda iletişim gerçekleşse bile, tehlikelerden arınmış değildir. Öğretmen ve okul, kendi aile ortamından çok farklı bir dünyayı temsil eder. Her iki durumda da, kendisini *tamamen* bulması için ergeni hazırlamayı bir yana bırakın, okul onda kalıcı bir ikilik yaratır.

*1837 ile 1873 arasında Tunus'un Yunan asıllı başbakanı. Asıl adı Giorgios Kalkias Stravelakis idi (ç.n.)

**Yedinci yüzyılda Arap istilalarına karşı Avras direnişi ile halkına öncülük etmiş, Berberi bir kadın kahraman (ç.n.)

Sömürge'deki Çiftkillilik...

Sömürge insanının bu temel kopması, özellikle sömürge'nin çiftkilliliği içinde ifade bulmuş ve simgelenmiştir.

Sömürge insanı okuma yazmazlıktan ancak dilsel ikiliğe düşerek kurtulur. Bu da ancak şanslıysa olur, çünkü sömürgeleştirilenlerin çoğu sömürge iki killiliğinin işkencelerini çekecek şansa asla sahip olmaz. Anadillerinden başka bir şeye asla sahip değillerdir; yani ne yazılan ne okunan, yalnızca kesinlikten uzak ve ancak zayıf sözlü kültürün gelişmesine imkân tanıyan bir dilleri vardır.

Eğitimli küçük gruplar halklarının dilini geliştirmekte elbette ısrarlı olurlar, akademik çabalarla geçmişin ihtişamını tekrar kazandırmaya çalışırlar. Ama bu dilin incelikli biçimlerinin günlük yaşamla bir ilişkisi yoktur ve sokaktaki adama tanıdık gelmez. Sömürge insanı bu saygın akademisyenleri geçmişin yadigarları olarak düşünür ve eski bir rüyada yaşayan uyurgezerler olarak görür.

Keşke anadilin günlük toplumsal yaşamda etkili olmasına ya da idari kurumlarda veya posta hizmetlerinde kullanılmasına izin verilseydi, ama durum böyle değildir. Tüm bürokrasi, tüm adalet sistemi, tüm sanayi yalnızca sömürgecinin dilini duyar ve kullanır. Aynı şekilde, otoyol işaretleri, demiryolu istasyonu tabelaları, sokak tabelaları ve alındı belgeleri, sömürge insanının kendisini kendi ülkesinde yabancı gibi hissetmesine neden olur.

Sömürge koşullarında çiftkillilik gereklidir. Tüm kültür, tüm iletişim ve tüm ilerleme için bir koşuldur. Ama sömürge'nin çiftkilliliğine sahip kişi çevresine duvar örülmesinden kurtulsa da, asla tümüyle üstesinden gelemediği bir kültürel felaketi yaşar.

Anadille kültürel dil arasındaki fark sömürge insanına özgü

değildir, ama sömürge çiftdilliliği başka hiçbir dilbilimsel ikilikle kıyaslanamaz. İki dile sahip olmak yalnızca iki araca sahip olma meselesi değildir, aslında iki ruhsal ve kültürel alana katılım anlamına gelir. Burada, *iki dilin simgeleştirdiği ve taşıdığı iki dünya çatışma halindedir*; sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin dünyalarıdır bunlar.

Üstelik sömürge insanının ana dili, duyguları, düşünceleri ve rüyalarıyla ayakta kalan dili, sevgisini ve merakını ifade ettiği o dil, yani en büyük duygusal etkiyi yapan dil, aslında *en az değer verilen* dildir. Ülkede ya da halkların birliğinde bir statüsü, saygınlığı yoktur. Sömürge insanı bir işe girmek, kendine bir yer edinmek, toplulukta ve dünyada var olmak isterse, önce efendilerinin diline boyun eğmek zorundadır. Sömürge insanı içindeki dil çatışmasında ezilen anadili olur. Bizzat kendisi bu zayıf dili bir kenara bırakmaya, yabancılardan gözünden saklamaya çabalar. Kısacası, sömürge çiftdilliliği ne bir yerli dilinin bir püristin diliyle yan yana yaşadığı iki dillilik durumudur, ne de fazladan ama görece yeni bir alfabeden yararlanan yalın bir çokdillilik zenginliğidir: Bu bir *dilsel dramdır*.

... ve Yazarın Durumu

Sömürge insanının kendi dilinde canlı bir edebiyata sahip olmamasına bazıları hayret eder. Kendi dilini küçük görürken, edebiyata neden yönelsin? Aynı şekilde, müziğinden, plastik sanatlarından ve aslında tüm geleneksel kültüründen de uzaklaşır. Dilsel belirsizliği bir simgedir ve kültürel belirsizliğinin belli başlı nedenlerinden biridir. Sömürge yazarının durumu bunu kusursuz bir şekilde gösterir.

Sömürge insanının var oluşunun maddi koşulları, yazarla-

rın azlığını açıklamaya yeter. Çoğunluğun aşırı yoksulluğu, yazar olmaya yönelmiş ve kendini geliştiren bir kişi bulma olasılığını hayli azaltır. Bununla birlikte, tarih bize göstermiştir ki, yalnızca ayrıcalıklı bir sınıf tüm bir halka sanatçı sağlayabilir. Bir sömürge yazarın rolünü devam ettirebilmesinin çok güç olduğu iyi bilinir. Sömürge insanının tüm belirsizlik ve olanaksızlıklarının abartılı bir görüntüsünü kendisinde somutlaştırır.

Dilini yazılı eserlerde yeniden yaratabilecek denli kullanmayı öğrendiğini varsayalım; kimin için yazacaktır, hangi kamuoyu için? Kendi dilinde yazmakta ısrar ederse, sağırlardan oluşan bir dinleyici önünde konuşmak zorunda kalır. İnsanların çoğu kültürsüzdür ve hiçbir dilde okumaları yoktur, oysa burjuvazi ve akademisyenler sadece sömürgecinin diline kulak verirler. Geriye yalnızca tek bir doğal çözüm kalır: Sömürgecinin dilinde yazmak. Bu da yalnızca açmazı değiştirir elbette.

İki durumda da bu engeli aşmak zorundadır. Çiftdilli bir sömürge insanının iki dil bilmek gibi bir üstünlüğü olsa da, hayal gücünün ve enerjisinin büyük kısmını asla tam gerçekleştiremeyecek bir ustalığa ulaşmaya çalışarak harcar. Bu da sömürge edebiyatının neden yavaş doğduğunun bir başka açıklamasıdır. Bundan sonra sömürge yazarının belirsizliği yeni ama daha ciddi bir biçimde ortaya çıkar.

Bir insanın kendi halkından başka bir halk için yazması tuhaftır; halkını mağlup edenler için yazması daha da tuftur. İlk sömürge yazarlarının sertliğine hayret edilir. Dilini ödünç aldıkları aynı kitleye hitap ettiklerini unutmuşlar mı? Ne var ki yazar ne bilinçsizdir ne nankör ne de küstüftür. Konuşmaya cüret eder etmez, bu insanlara isyanlarından ve huzursuzluklarından başka ne anlatabilirler? Bu kadar uzun sürmüş anlaşmazlıkların acısını çeken insandan barış sözcükleri mi

bekleniyor? Bu kadar çok faiz gerektiren bir borç yükü altındaki insandan minnet beklenebilir mi?

Kaldı ki asla borçtan başka bir şey olmayacak bir borç yüküdür bu. Bizim burada olguları bırakıp tahminde bulunduğumuz doğrudur. Ama yorumlaması o kadar kolay, o kadar apaçık ki! Bir sömürge halkın edebiyatının ortaya çıkışı, örneğin Kuzey Afrikalı yazarların bilincinin gelişmesi tek başına ele alınabilecek bir olgu değildir. Tüm bir insan grubunun özbilincinin gelişiminin bir parçasıdır. Meyve bir bitkinin mucizesi ya da tesadüf değil, onun olgunluğunun bir işaretidir. Sömürge sanatçısının atılımı, en iyi olasılıkla, parçası olduğu ve parçası olmakla hızlandırdığı kolektif bilincin gelişiminin biraz ilerisindedir. Kendine sahip çıkan bir grubun canlanmak için en acil talebi kesinlikle *kurtuluş ve dilinin yeniden kullanıma sokulmasıdır*.

Gerçekten de, hayretimi ifade ediyorsam, herkesin hayret etmesine şaşırdığım içindir. Ancak bu dil sömürge insanının zamanın kesilmiş akışıyla tekrar ilişki kurmasına ve kaybettiği sürekliliği ve tarihinin sürekliliğini tekrar bulmasına olanak sağlar. Fransızca tek kesin ve verimli araç mı? Yoksa keşiflerle ganimetlerin, yazarlarla ahlâkçıların, felsefecilerle akademisyenlerin, kahramanlarla maceracıların üst üste yığıldığı, Fransızların zekâ ve ruhlarının hazinelerinin tek bir efsaneye dönüştürüldüğü mucizevi bir sandık mıdır?

Sömürgeli yazar, Avrupa dillerini –bunların sömürgecilerin dili olduğunu unutmayalım!– kullanabilmeyi büyük çabaların ardından başardıktan sonra, bu dilleri yalnızca kendi yakınlarının sesini duyurmak için kullanabilir. Bu bir tutarsızlık ya da kör bir hınç değil, bir gerekliliktir. Bunu yapmasa, tüm halkı müdahale eder. Bu elbette onun da beslediği, ama onu besleyen ve yoluna onsuz devam edebilecek nesnel bir dinamizmdir. Yazar, böyle davranarak, bir insan olarak dramını

sona erdirmeye katkıda bulunsa da, bir yazar olarak dramını doğrulayıp vurgular. Kaderiyle kendisini uzlaştırmak için ana dilinde yazmaya kalkışabilirdi. Ama böyle bir çıraklık yetiştiklikte tekrar edilmez. Sömürge yazarı ölene dek feragat ettiği şeylerle yaşamaya mahkûmdur. Bu sorun ancak iki yolla çözülebilir: Sömürge yazınının doğal ölümüyle; özgürlük içinde doğan sonraki kuşaklar yeniden kavuştukları dilleri içinde yazmaya kendiliğinden koyulacaklardır. Bu kadar beklemek istemeyen yazara ikinci bir olasılık cazip gelebilir: Metropol edebiyatına tümüyle katılmaya karar vermek. Böyle bir tutumun yaratacağı etik sorunları bir kenara bırakalım. Bu, sömürge edebiyatının intiharı olacaktır; her iki durumda da *Avrupa dillerindeki sömürge edebiyatı erken ölmeye mahkûmdur* (tek fark süre olacaktır).

Kusurlu Varlık

Çağdaş sömürgeleştirme sanki tarihsel bir hataymış gibi yaşanır. Kendine özgü yazgısı ve bencilliğiyle tamamen başarısız olduğu ve dokunduğu her şeyi kirlettiği açıktır. Sömürgeciyi çürütür, sömürgeleştirileni yok eder.

Sömürgeleştirme, zafere ulaşmak için, yalnızca kendi çıkarlarına hizmet etmek istemiştir. Ama sömürgeye ancak birlikte damgasını vurabileceği sömürge insanını bir kenara fırlatarak, kendisini orada yabancı kalmaya ve dolayısıyla zorunlu geçiciliğe mahkûm etmiştir.

Bununla birlikte intiharından yalnızca kendisine karşı sorumludur. Sömürge insanına karşı işlediği tarihsel suç, onu yolun kenarına –zamanımızın dışına– atması ise daha affedilmezdir.

Sömürge insanının, kendi başına bırakılsa, öteki halklarla

aynı hızda ilerleyip ilerlemeyeceği sorusunun büyük bir önemi yoktur. Doğrusunu söylemek gerekirse, bunu bilmemizin hiç yolu yok. İlerleyememesi bir olasılıktır. Bir halkın gerikalmışlığını açıklayan tek şey yalnızca sömürge etkeni değildir kuşkusuz. Tüm ülkeler Amerika ya da İngiltere'yle aynı tempoda ilerlemediler; her birinin gecikme için özel nedenleri ve kendi sınırlamaları vardı. Ne var ki, her biri kendi hızına göre ve kendi yolundan gitti. Üstelik bir halkın tarihsel şanssızlığı bir başkasının zorluklarıyla haklı çıkarılabilir mi? Sömürge halklar tarihin tek mağdurları değildir elbette, ama sömürgeleştirilene özgü tarihsel şanssızlık, sömürgeleştirmedir.

Bu aynı sahte soruna, birçok insanı rahatsız eden şu soru sorulur. Sömürge insanı *gene de* sömürgeleştirmeden *yararlanmadı mı*? Sömürgeci yollar açmadı mı, hastaneler, okullar inşa etmedi mi? Bu tereddüt, sömürgeleştirmenin olumlu yanları olduğunu da söylemekle aynı kapıya çıkar; çünkü *sömürgecilik olmasa* ne yollar, ne hastaneler, ne okullar olurdu. Nereden biliyoruz? Neden sömürge insanının, sömürgecinin onu bulduğu durumda donmuş halde kalacağını varsaymak zorundayız? Tam tersi bir görüşü de ileri sürebiliriz. Sömürgeleştirme gerçekleşmemiş olsaydı, daha fazla okul ve daha fazla hastane olurdu. Tunus tarihi daha iyi bilinse, ülkenin o zaman olaylara gebe olduğu kavranacaktı. Sömürge insanını tarihten dışladıktan, her türlü gelişmeyi ona yasakladıktan sonra, sömürgeci, onun özünde hareketsiz olduğunu, geçmişte de kesin olarak hareketsiz olduğunu ileri sürer.

Kaldı ki bu itiraz yalnızca rahatsız olmaya eğilimli olanları rahatsız eder. Şu ana dek rakamlara ve istatistiklere başvurmanın kolaycılığından kaçındım. Azçok da olsa bunlara başvurmanın zamanı geldi: On yıllar süren sömürgeleştirmeden sonra sokaktaki çocukların sayısı sınıftakilerden katbekat fazladır; hastane yatakları hastaların sayısına oranla acınacak derecede

azdır; otoyol sisteminin amacı sömürge insanının ihtiyaçlarını gözetmek kesinlikle değildir, sömürgecinin ihtiyaçlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kadarcık şey için mi sömürgecilik vazgeçilmezdir? 1952 Tunus'unun her koşulda 1881'dekinden farklı olacağını varsaymak cesur bir davranış olur mu? Kaldı ki, insanlar arasındaki değiş tokuş ve etkilemenin olası tek yöntemi tahakküm değildir. Başka birçok küçük ülke sömürgeleştirilmeden kendilerini büyük ölçüde dönüştürmüştür. Keza çok sayıda Orta Avrupa ülkesi de...

Ama dinleyicimiz bir süredir kuşkulu kuşkulu gülümsüyor.

“Evet, ama bu aynı şey değil.”

“Neden olmasın? Bu ülkelerin nüfusunun Avrupalı olduğunu mu kastediyorsunuz?”

“Eeee, evet!”

“İşte, efendim. Siz bir ırkçısınız, hepsi bu.”

Gerçekten de aynı temel önyargıya geri dönmüş oluyoruz. Avrupalılar dünyayı fethetti, çünkü doğaları buna eğilimliydі, Avrupalı olmayanlar da sömürgeleştirildi, çünkü doğaları onları buna mahkûm etmişti.

Haydi bırakın bunları da ciddileşelim ve hem ırkçılığı hem de bu tarihi yeniden yazma isteğini hemen bir kenara bırakalım. Sömürgeciliğin *başlangıçtaki* sorumluluğu sorununu bile bir kenara bırakalım. Sömürgecilik kapitalist yayılmacılığın bir sonucu muydu, yoksa doymak bilmez işadamlarının tesadüfen ellerine geçirdikleri bir girişim mi? Son tahlilde bütün bunların hiçbiri önemli değildir. Önemli olan, *bugünkü* sömürgeleştirme ve sömürgeleştirilen *gerçeğidir*. Sömürgeleştirilenin sömürgeleştirme olmadan nasıl olacağını hiç bilmiyoruz, ama bunun sonucunda neler olduğunu kesinlikle görüyoruz. Sömürgeci boyun eğdirmek ve sömürmek için sömürge insanını tarihsel ve toplumsal, kültürel ve teknik akışın dışına itti.

Güncel ve gerçek olan şey, sömürge insanının kültürünün, toplumunun ve teknolojisinin ciddi bir zarar gördüğü, karşılığında da yeni bir yetenek ve yeni bir kültür edinmediğidir. Sömürgeleştirmenin açık sonucu, artık sömürge halkı arasında sanatçı ve teknisyen kalmamasıdır. Sömürge halkı arasında teknik bir yetersizliğin var olduğu da doğrudur. Sömürgeci tepeden bakar bir havayla, “Arap tarzı çalışma,” der. Ama bırakın davranışı için bir mazeret ve lehine bir kıyaslama noktası bulmayı, bunda kendi suçunu görmesi gerekir. Sömürge insanının nasıl çalışılacağını bilmediği doğrudur. Ama onlara modern teknikler nerede öğretildi, kim öğretti? Meslek okulları ve çiraklık merkezleri neredeydi?

Bazen, “Endüstriyel yöntemlere çok fazla önem veriyorsun. Ya el sanatları? Kurumuş ağaçtan yapılmış şu masaya bak; neden sandık tahtalarıyla yapılmış? İşçiliği de kötü, kötü planlanmış, ne boyanmış ne de cilalanmış,” denildiğini işitiyorum. Evet, elbette bu tasvir doğrudur. O çay masalarının tek doğru dürüst özelliği biçimleridir –zanaatkârların yüzyıllar kadar eski gelenekten gelen yeteneğidir bu. Geri kalanına gelince, yaratıyı esinleyen taleptir. Bu masalar kimler için yapılıyor? Satın alan kişi rende, cila ya da boya için fazladan para ödeyecek durumda değil. Bu yüzden sandıklardan çıkma kalaslardan yapılmış olarak kalırlar, çivi delikleri halen görünmektedir.

Sömürgeleştirmenin sömürgeleştirileni zayıflattığı, kusurlu kıldığı ve tüm bu zayıflıkların birbirlerine katkıda bulunduğu açıktır. Ülkede sanayileşmenin ve teknik gelişmenin yokluğu, sömürge insanının ekonomik bakımdan yavaş yavaş çöküşüne yol açar. Bu çöküş sömürge insanının yaşam standardını tehdit ederek, teknisyenin ortaya çıkmasını ve zanaatkârın kendisini ve yaratılarını kusursuzlaştırmasını engeller. Çöküşün son nedenleri, metropoldeki sanayiyle rekabet etmek yerine hammadde satarak zenginleşen sömürgecinin reddidir. Buna ek

olarak, sistem bir kısır döngü içinde işler ve belalı bir özerklik edinir. Daha çok çıracılık merkezi olsa, hatta üniversiteler açılmış olsa, bunlar bile sömürge insanını kurtaramaz; sömürge insanı bu eğitimi aldıktan sonra eğitimini uygulayacak bir yol bulamayacaktır. Hiçbir şeyin olmadığı bir ülkede, diploma almayı başarabilen birkaç sömürge mühendisi ya bürokrat ya da öğretmen olarak kullanılır. Sömürge toplumunun teknisyenlere doğrudan ihtiyacı yoktur ve bu ihtiyacı da yaratmaz. Ama vazgeçilemez olmayanın vay haline! Sömürge'deki vasıfsız işçinin yerini bir başkası tutabilirken, neden ona emeğinin karşılığını ödemeli? Kaldı ki çağımız ve tarihimiz gittikçe daha çok teknik yönelimli oldukça, sömürge insanının teknik geriliği de artar ve neden olduğu tepeden bakışı haklı çıkarır adeta. Bu gerilik, onu sömürgeciden ayıran mesafeyi somut olarak gösterir. Bu teknik mesafeden kısmen iki partner arasındaki anlayış eksikliğinin sorumlu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sömürge insanının genel yaşam standardı çoğunlukla o kadar düşüktür ki, ilişki neredeyse olanaksızdır. Sömürge'nin Ortaçağ koşullarından söz ederek işin içinden çıkılır. Bu böyle uzadıkça uzayabilir. Teknik ilerlemelerden yararlanmak, tekniği kullanmak teknolojik gelenekler yaratır. Sıradan bir Fransız'ın ya da sıradan bir İtalyan'ın motor ya da radyoyu kurcalama şansı vardır ve teknolojik ürünlerle kuşatılmıştır. Birçok sömürge insanı, babalarının evinden ayrılana kadar en basit makineyle karşılaşmamıştır bile. Mekanize uygarlığa ve makineleşmeye karşı nasıl bir duygu geliştirebilirler ki?

Sömürge insanındaki her şey kusurludur ve her şey bu kusura katkıda bulunur –kötü beslenen, çelimsiz ve hasta vücuda bile. Her tartışmaya başlamadan önce, “önce sefalet var, kolektif, kalıcı ve sonsuz” diye kabul edilseydi, gereksiz söz kalabalığından kurtulurduk. Basit ve yalın biyolojik sefalet, tüm bir halkın kronik açlığı, kötü beslenme ve açlık. Uzaktan

bakınca kuşkusuz biraz soyut kalır ve olağanüstü bir hayal gücü gerektirir. Bizi güneye götüren “Tunus Otomobilleri”nin arabasının bir kalabalığın ortasında durduğu günü hatırlıyorum; insanların ağızları gülümsüyordu, ama gözleri, neredeyse tüm yüzlerini kaplayan gözleri nemliydi; trahomasız bir çift göz boş yere arayıp durdum huzursuzca. Tüberküloz da var, frengi de; sinekler gibi, vicdan azabımızın sinekleri gibi yapışkan, canlı cenaze gibi kahvelerin tabureleri arasında dolaşan iskelet gibi, çıplak bedenler var...

Muhatabımız, “Hayır, hayır!” diye haykırır. “Bu yoksulluk daha önce de vardı! Biz buraya gelmeden önce de vardı!”

Kabul! (dahası da var: gecekondularda oturanların çoğu mülksüz bırakılmış fellahlardır.) Ama bu türden faciaları kalıcı kılan bir toplumsal sistem –bu durumu yaratmadığını varsaysak bile– buna nasıl uzun süre katlanabilir? Sömürgeleştirmenin avantajlarıyla dezavantajlarını karşılaştırmaya nasıl cüret edebilir insan? Hangi avantajlar, bin kat daha önemli olsalar bile, böyle içsel ve dışsal felaketleri kabul edilebilir kılar?

3

Sömürgeleştirilenin İki Yanıtı

Sömürge insanının vücudu ve yüzü hoş değildir! Böyle bir tarihsel şanssızlığın ağırlığı zarar görmeden taşınamaz. Sömürgecinin yüzü ezenin iğrenç yüzüyken, kurbanının yüzü kesinlikle sükunet ve uyum taşıyamaz. Sömürgeleştirilenin varlığı sömürgeciliğin mitine uygun değildir, ama gene de tanınabilir. Baskının yarattığı bir varlık olarak, ister istemez kusurludur, eksiklidir.

Bütün bunlardan sonra, sömürge ilişkisine gelip boyun eğceğine kim inanabilir? Ona ayrılan aşağılanma ve çaresizlik simgesini ve sömürgecilik ilişkisini nasıl kabullenebilir? Her sömürge insanında temel bir değişim ihtiyacı vardır. Bunu fark etmemek için, ya sömürge olgusunu hiç bilmemek gerekir ya da kör bencilliğin çok güçlü olması gerekir. Örneğin sömürge insanının taleplerinin birkaç aydının ya da hırslı bireylerin, hayalkırıklığının ya da kişisel çıkarlarını savunmanın işi olduğunu ileri sürmek kusursuz bir aldatmaca örneğidir, hem de tam bir yansıtmadır: Yalnızca çıkarlarıyla hareket edenlerin başkalarını da çıkarla açıklaması. Böylelikle, sömürge insanı-

nın reddi yüzeysel bir olguya indirgenmiş olur, ama aslında tam da sömürge durumunun doğasından kaynaklanmaktadır.

Burjuvanın çiftdillilikten daha fazla çektiği doğrudur; kültürel yarılmayı aydın daha fazla yaşar. Okuma yazması olmayan kişi kendi dilinin duvarları içine hapsolmuştur ve sözlü kültürün kırıntılarını eveleyip geveler. Kaderlerini anlayanlar sabırsızlaşır ve artık sömürgeleştirmeye katlanamazlar. Ama acı çekenler ve reddedenler en iyilerdir ve tek yaptıkları, ortak bahtsızlıklarını ifade etmektir. İfade etmemiş olsalar, sesleri neden bu kadar hızla duyulsun, bu kadar iyi anlaşılsın ve itaat edilsin?

Sömürge sistemini anlamayı seçen bir insan, bu sistemin istikrarsızlığını ve dengesinin sürekli tehdit altında olduğunu kabul etmelidir. İnsan her durumla uzlaşabilir, sömürge insanı yaşamayı uzun süre bekleyebilir. Ama ister yavaş olsun ister hızlı, şiddetli ya da şiddetsiz, sömürge insanı, ezilen kişiliğinin tüm gücüyle, yaşanamaz durumdaki varoluşunu bir gün fırlatıp atacaktır.

O zaman tarihsel olarak mümkün olan iki çözüm birbiri ardından ya da aynı anda denenir. *Ya öteki olmaya ya da sömürgeleştirmenin ondan koparıp aldığı tüm boyutları yeniden fethetmeye çalışır.*

Sömürgeci Sevgisi ve Kendinden Nefret

Sömürgeleştirilenin ilk teşebbüsü, derisini değiştirerek durumunu değiştirmektir. Elinin altında, çok yakında, cazip bir model vardır: sömürgeci. Sömürgeci onun kusurlarının hiçbirine sahip değildir, her tür hakkı vardır, her tür mala mülke sahip olur ve prestiji yüksektir. Sonuçta o, kıyaslamanın öteki terimidir; sömürge insanını ezen ve kulluk durumunda tutan

tarafıdır. Sömürge insanının ilk isteği, bu muhteşem modelin dengi olmak ve onun içinde yok olana dek ona benzemektir.

Aslında sömürgeciye hayranlığı ön koşul olarak gören bu adımla, sömürgeciliğin onaylandığı sonucu çıkarılabilir. Ama apaçık bir diyalektikle, sömürge insanı tam da kadriyle uyum sağladığı anda, kendisini büyük bir kararlılıkla reddeder. Yani sömürge durumunu başka bir şekilde reddeder. Benliğin reddi ve ötekine yönelik sevgi, tüm asimilasyon adayları arasında yaygındır. Üstelik bu kurtuluş girişiminin iki bileşeni birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Sömürgeci sevgisinin altında, utançtan kendinden nefret etmeye uzanan karmaşık duygular yer alır.

Modele boyun eğişteki bu aşırılık zaten çok şey anlatmaktadır. Sarışın bir kadın, ister aptal ister başka bir şey olsun, tüm kumrallara üstün görünür. Sömürgecinin ürettiği bir ürün güvenle kabul edilir. Alışkanlıkları, giysileri, yiyecekleri, mimarisi uygun olmasa bile neredeyse bire bir taklit edilir. Karma evlilik, en cüretkârlarda görülen bu atılımın en aşırı ifadesidir.

Bununla birlikte, böyle olumsuz bir yan içermese, sömürgecinin değerlerine yönelik bu tutku nöbeti bu kadar şüphe uyandırmazdı. Sömürge insanı sömürgecinin değerleriyle kendisini zenginleştirmeye çalışmakla kalmaz; olmayı umut ettiği şey adına, aklını kendini yoksullaştırmaya, gerçek benliğinden koparmaya takar. Daha önce belirttiğimiz bir özelliği başka bir biçimde karşımızda buluruz. Sömürge insanının ezilmesi, sömürgecinin değerleri arasında yer alır. Sömürge insanı bu değerleri benimser benimsemez, kendi mahkûmiyetini de aynı şekilde benimsemiş olur. Kendisini kurtarmak için –en azından o böyle olduğuna inanır– kendini yok etmeyi kabul eder. Bu olgu, bir zencideki zenci-düşmanlığına ya da bir Yahudideki anti-Şemitizme benzer. Siyah kadınlar umarsızca saçlarını düzleştirmeye –gene de kıvrıcıklaşır hemen– ve bi-

raz daha beyaz olması için ciltlerine işkence yapmaya çalışır. Birçok Yahudi, elinden gelse, ruhlarını –telafi edilemez ölçüde kötü olduğu söylenen ruhlarını– paramparça ederdi. Sömürge insanına, müziğinin kedilerin miyavlaması gibi olduğunu, resminin şekerli şurup gibi olduğunu söylediler. Sömürge insanı, müziğinin bayağı olduğunu, resminin iğrenç olduğunu tekrarlar. Bu müzik gene de onu etkiliyorsa, soğuk ve karmaşık bulduğu Batı'nın incelikli terennümlerinden daha fazla heyecanlandırıyorsa, bu ahenkli ve hafifçe mest edici renklerin bileşimi gözlerine bayram ettiriyorsa, bunlar, isteği hilafına olur. Kendisine kızar, yabancıların gözünden saklanır ya da tiksintisini öyle güçlü ifade eder ki karşısındakine komik gelir. Burjuvazinin kadınları Avrupa'dan gelen sıradan bir mücevheri, kendi geleneklerinin en saf mücevherine tercih ederler. Yüzlerce yıllık zanaatkârlığın ürünlerine yalnızca turistler ilgi gösterir. Vurgulanması gereken nokta, ister siyah, ister Yahudi, ister sömürge insanı olsun, beyaz adama, Yahudi olmayana, sömürgeciye benzeme zorunluluğudur. Birçok insanın yoksul akrabalarını saklamaya çalışması gibi, asimilasyonun pençelerine takılmış sömürge insanı da geçmişini, geleneklerini, sonuçta yüz kızartıcı hale gelmiş olan tüm kökenini saklar.

Asimilasyonun İmkânsızlığı

Bu içsel kasılmalar ve çarpıklıklar amaçlarına ulaşabilir. Uzun, acılı ve, elbette çelişkilerle dolu bir süreç sonunda sömürge insanı belki de sömürgecilerin arasına girebilir. Tarihin erozyonunun çözemeyeceği bir sorun yoktur. Sadece zaman ve kuşak sorunudur bu. Ne var ki bir koşul vardır: Çelişik düşünceler içermemek. Oysa, sömürge çerçevesi içinde asimilasyon, olanaksız olduğunu kanıtlamıştır.

Asimilasyon adayı, ödemesi gereken ve asla ödemeyi bitiremeyeceği fahiş bir fiyattan sonunda her zaman usanmaya başlar. Çabasının *tam* anlamını panik içinde keşfeder. Sömürgecinin tüm suçlamalarını ve hükümlerini üstlendiğini, kendi halkına savcılarının gözüyle bakmaya alıştığını kavradığı an, dramatik bir andır. Doğru, kendi halkı kusursuz değildir, hatta onları suçlamak da mümkündür. Halkına ve değerlerine karşı sabırsızlığının somut bir temeli vardır. Onlardaki her şey geçerliliğini yitirmiş, verimsiz ve gülünçtür. İyi de ne yani? Onlar onun kendi halkıdır, kendisi yüreğinin derinliklerinde onlardan biridir ve asla onlardan biri olmaktan vazgeçmemiştir! Yüzyıllar içerisinde dengelenmiş bu ritim, ağzını ve midesini bu kadar iyi dolduran yiyecekler, bunlar gene de onundur; onlar gene de kendisidir. İçindeki en gerçek şeyden, ödünç alınmamış tek şeyden tüm yaşamı boyunca utanmak zorunda mıdır? Kendisini inkâr etmekte ısrarlı olmak zorunda mıdır? Kaldı ki buna her zaman katlanabilecek midir? Kurtuluşu, kendine sistematik olarak saldırmaktan mı geçmek zorunda?

Bununla birlikte en büyük imkânsızlık kendi var oluşunu yadsımak değildir, çünkü çok geçmeden keşfeder ki, her şeyi kabul etse bile kurtulamayacaktır. Asimile olmak için insanın grubunu terk etmesi yetmez, başka bir gruba da girmesi gerekir; bu noktada sömürgecinin *reddiyle karşılaşır*.

Sömürge insanının sömürgeciyi taklit etmek için yaptığı her şey; küçümsemeyi (geriliğinin, zayıflığının, başkalığının hak ettiğini sonunda kabul ettiği) küçümsemeyi aşmak için gösterdiği inatçı çaba, hayranlıkla dolu itaat, sömürgeciyle uyum içinde olma, onun gibi giyinme, onun gibi konuşma, tiklerine, kur yapma tarzına varana dek onun gibi davranma yönündeki ustalıkla kaygısı, sömürgeci efendilerin ikinci bir küçümsemesiyle karşılaşır: *alaya alınma*. Sömürgeci sömürge insanına çabalarının boşuna olduğunu, böylece ek bir özellik,

gölünç olma özelliği edindiğini açıklar. Çünkü sömürgeciyle özdeşleşmeyi, hatta rolünü doğru kopyalamayı bile asla başaramaz. En iyi durumda, eğer sömürgeci sömürge insanını fazla gücendirmek istemiyorsa karakterbilimiyle ilgili tüm metafiziği kullanacaktır. Halkların ulusal karakterleri birbirine uygun değildir; en küçük bir hareket tüm ruhu açığa çıkarır vb. Kabalaşırsa, sömürge insanının maymun gibi olduğunu söyler. Maymun ne kadar kurnaz olursa o kadar iyi taklit eder ve sömürgeci de o kadar çok rahatsız olur. Kötü niyetliliğin keskinleştirdiği bu ihtiyat ve temkinle, giysi ya da dilde her şeyi ortaya koyan nüansı, her zaman keşfetmeyi başardığı “zevksizliği” yakalar. Gerçekten de, iki kültüre aynı anda oturmayaya çalışan bir insanın yeriné rahatça yerleşmesi az görülür ve sömürge insanı doğru üslubu her zaman bulamaz.

Sonuç itibarıyla, sömürge insanının eşikten geçememesi için her yola başvurulur ve o da bu yolun çıkmaz olduğunu, asimilasyonun olanaksızlığını anlar ve kabul eder.

Bu durum, metropoldeki hümanistlerin üzüntülerini çok sahte kılar, sömürge insanına yönelttikleri sitemler de haksızdır. Şaşkınlık içindedirler: Kazançlı çıkacağı kesin olan bu harika sentezi reddetmeye nasıl cüret edebilir? *Asimilasyonu ilk isteyen sömürge insanıdır, bunu ona vermeyen de sömürgeci.*

Sömürgeleştirmenin artık sonuna ulaşmak üzere olduğu günümüzde, geç kalmış iyi niyetlilerin, asimilasyonun sömürgecilerin ve metropollerin kaçırdığı büyük bir fırsat olup olmadığı sorusunu sordukları görülüyor. “Ah, keşke kabul etseydik! Düşünebiliyor musun!” diye hayal kurarlar. “Yüz milyon Fransız’ın olduğu bir Fransa”. Tarihi yeniden hayal etmek yasak değildir; çoğu zaman da avutucudur, ama yalnızca bir koşulla: Tarihin başka bir anlamı, başka bir gizli mantığı olduğunu keşfetmek gerekir. Asimilasyon başarılı olabilir miydi?

Belki tarihin başka dönemlerinde olabilirdi. Çağdaş sömür-

geleştirme koşullarında olamadığı açıktır. Belki tarihsel bir şanssızlıktır, belki de hepimiz hep birlikte buna yerinmeliyiz. Asimilasyon yalnızca başarısız olmakla kalmadı, ilgili tüm taraflar için olanaksız olduğunu da gösterdi.

Son tahlilde, başarısızlığı yalnızca sömürgecinin önyargısına değil, sömürgeleştirilenin geriliğine de bağlıdır. Asimilasyon, gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, tek başına iyiniyet ya da psikoloji meselesi değildir. Şanslı olayların yeterince uzun bir dizisi bir bireyin kaderini değiştirebilir. Birkaç sömürge insanı sömürgeci grubunun içinde erimeyi neredeyse başardı. Öte yandan, kolektif bir dramın bireysel çözümlerle çözülemeyeceği açıktır. Birey kendi soy ağacının içinde erir ve grup dramı devam eder. Sömürge insanının asimilasyonunun hem anlam hem de amaca sahip olabilmesi için tüm bir halkı etkilemesi gerekir; yani *tüm sömürge durumunun* değişmesi gerekir. Ne var ki, defalarca göstermiş olduğumuz gibi, sömürge durumu, *sömürge ilişkilerini ortadan kaldırmadan* değiştirilemez.

Dinamik olarak birbirinin içine geçen iki portremizi birleştiren temel ilişkiye geldik gene. Bu ilişkiyi, dolayısıyla sömürgeleştirmeyi etkilemeden bunlardan biri üzerinde etkide bulunma umudunu taşımanın yararsız olduğunu bir kez daha görüyoruz. Sömürgecinin, asimilasyonu, dolayısıyla sömürgeleştirilenin kurtuluşunu kabul edebileceğini ya da etmesi gerektiğini söylemek, *sömürge ilişkisini örtbas etmek* anlamına gelir. Ya da, sömürge ayrıcalıklarını ve yerleşimcilerle sanayicilerin fahiş haklarını mahkûm ederek, sömürge emeğine adil ücret ödeyerek, sömürge insanının hukuki, yönetsel ve siyasal açıdan ilerlemesini sağlayarak, sömürgeyi sanayileştirerek... kendi konumunu tamamen altüst edebileceğini ima etmek olur. Diğer bir deyişle bu sömürgecinin bir sömürge olarak ve metropolün de metropol olarak sonudur. Açık bir ifadeyle, sömürgecinin kendisini ortadan kaldırmasını istemek olur.

Sömürgeciliğin şu andaki koşullarında, *asimilasyon ve sömürgeleştirme birbiriyle çelişir.*

İsyan...

O halde sömürge insanının yapabileceği ne kalmıştır geride? Kendi durumunu sömürgeciyle uyum ve birlik içinde değiştiremeyince, ona karşı çıkarak özgür olmaya çalışacaktır: isyan edecektir.

Sömürge halkların isyanlarına şaşırarak bir yana, tam tersinden daha sık ve daha şiddetli olmadıklarına şaşırmamız gerekir. Aslında sömürgeci kendisini onlara karşı birçok açıdan korur: Seçkinlerini sürekli güçsüz düşürür, her şeye rağmen öne çıkmayı başarmış olanları yozlaşma ya da polis baskısıyla sistematik olarak yok eder; tüm halk hareketlerinin provokasyon yoluyla bastırılması, vahşice ve hızla yok edilmesi. Sömürge insanının kuşkularını, kendisini yenene ister istemez hayran olan mağlupların saldırganlığının yetersizliğini ve muğlaklığını, sömürgecinin kadir-i mutlak gücünün sonsuz iyiliğin meyvelerini taşıyabileceğine dair uzun süre korunan umudu daha önce belirtmiştik.

Bununla birlikte, isyan sömürge durumundan çıkmanın, aldatmaca olmayan tek yoludur ve sömürge insanı bunu er ya da geç keşfeder. Durumu mutlaktır ve mutlak bir çözüm talep eder; uzlaşma değil, kopuş. Geçmişinden koparılmış, geleceğinin önü kesilmiştir, gelenekleri can çekişmektedir ve yeni bir kültür edinme umudunu kaybeder. Ne dili vardır, ne bayrağı, ne teknik bilgisi, ne ulusal ya da uluslararası varlığı, ne hakları ne de görevleri. *Hiçbir şeye sahip değildir, artık bir şey değildir ve bir şey olmayı umut edemez.* Üstelik çözüm her gün daha acil hale gelir. Sömürge insanını yok etme mekaniz-

ması her geçen gün daha da kötüleşir. Baskı ne kadar artarsa, sömürgeci o kadar çok gerekçeye ihtiyaç duyar. Sömürge insanını ne kadar çok aşağılaması gerekirse, kendisini o kadar çok suçlu hisseder, kendisini aklamaya o kadar çok ihtiyaç duyar vb. Bu cehennemi döngüden, parçalanma dışında, kopuş dışında nasıl çıkabilir? Sömürge durumu, kendi içsel kaçınılmazlığıyla, isyana çağırır. Çünkü sömürge durumu düzeltilemez; bir kölelik zinciri gibi, ancak kopartılabilir.

... ve Sömürgecinin Reddi

O zaman şartların değiştiğine tanık oluruz. Asimilasyon bir kenara bırakılınca, sömürge insanının kurtuluşu, benliğinin ve özerk onurunun yeniden keşfi sayesinde gerçekleşmelidir. Sömürgeciyi taklit etme çabaları kendini inkâr etmeyi gerektiriyordu; sömürgecinin reddi ise kendini keşfetmenin vazgeçilmez bir başlangıcıdır. Bu suçlayıcı ve yok edici görüntüden kurtulmak gerekir; baskıya cesaretle saldırmak gerekir, çünkü çevresinden dolanıp gitmek olanaksızdır. Bu kadar uzun süre sömürgeci tarafından reddedildikten sonra, sömürge insanının sömürgeciyi reddetme günü gelmiştir.

Bu altüst oluş yine de mutlak değildir. Çekincesiz bir asimilasyon iradesi, ardından da modelin toptan reddi diye bir şey yoktur. Sömürge insanı, isyanının doruğundayken bile, uzun süren birlikte yaşamının izlerini ve derslerini hâlâ taşır (tıpkı uzun sürmüş evliliklerde, boşanma sürecindeyken bile, eşlerden birinin gülümsemesinin ve hareketlerinin tuhaf şekilde ötekininkileri andırması gibi). Nankörlüğünün kanıtı olarak gösterilen paradoks buradan kaynaklanır: Sömürge insanı tam da sömürgecinin değerleri adına savaşı ve taleplerini dile getirir, onun düşünce tekniklerini ve savaş yöntemlerini

kullanır. (Sömürgecinin anladığı tek dilin bu olduğunu da belirtmek gerekir.)

Ama bundan böyle sömürgeci özellikle olumsuz bir yaklaşım sergiler; oysa ki daha ziyade olumluydu. Özellikle sömürge insanının aktif tutumu karşısında olumsuzluğa *karar verir*. Hem kültürü hem de yaşamı her an tehdit altındadır; bütün bunlara metropol de dahildir. En ufak davranışından kuşku duyulur, ona meydan okunur ve karşı çıkılır. Sömürge insanı öfke ve gereksiz gösterişle Alman otomobillerini, İtalyan radyolarını ve Amerikan soğutucularını tercih etmeye başlar. Sömürgecinin damgasını taşıyorsa tütün almaz! Bunlar ekonomik baskı yöntemleri ve yaptırımlardır, ama aynı derecede de sömürgeleştirmeyi kurban etme ritüelleridir. Ta ki sonunda sömürgeci öfkeden deliye döndüğü ya da sömürge insanının çileden çıktığı korkunç günler gelene bu böyle devam eder, nefret doruğa çıkar ve kanlı bir isyan şeklinde patlar. Ardından günlük yaşam tekrar başlar; ama biraz daha dramatik bir şekilde, çelişkiler biraz daha çözümsüzdür.

Sömürge insanının yabancı düşmanlığı, hatta bir ölçüde ırkçılığı bu koşullarda olur.

Bütün farklı bakış açılarında, kökten bir heterojenlik içinde homojenleştirilen, topyekun bir halde, *onlar*, *şunlar* ya da *ötekiler* olarak görülen sömürge insanı kendi tepkisini tüm sömürgecileri topyekun reddetmekle gösterir. Hatta kimi zaman onlara benzeyen herkesi, kendisi gibi ezilen olmayanları da reddeder. Eylemle niyet arasındaki ayrımın sömürge durumunda büyük bir önemi yoktur. *Sömürge insanının gözünde sömürgelerdeki tüm Avrupalılar fiilen sömürgecidir* ve böyle olmak istesinler ya da istemesinler, bazı açılardan sömürgecidirler. Ayrıcalıklı ekonomik konumlarıyla, siyasal baskı sistemine dahil olmalarıyla ya da sömürge insanına karşı etkin olumsuz komplekse katılmalarıyla onlar da sömürgecidir. Üs-

telik Avrupa'nın Avrupalıları potansiyel olarak sömürgecidir. Sömürge insanının topraklarına ayak basmaları yeter. Hatta belki de sömürgeleştirmeden bir yarar da sağlarlar. Avrupa'nın o büyük kolektif saldırganlığının destekçileri ya da en azından farkında olmadan işbirlikçileridirler. Niyetleri bu olsun ya da olmasın, tüm ağırlıklarıyla sömürge baskısının devam etmesine katkıda bulunurlar. Yabancı düşmanlığı ya da ırkçılık tüm bir insan grubunu bir bütün olarak suçlamaktan, o gruptaki herhangi bir kişiyi *önsel olarak* mahkûm etmekten, onda tedavisi olanaksız zehirli ve değişmez bir doğa görmekten ibaretse, o halde sömürgeleştirilen gerçekten bir yabancı düşmanı ve ırkçı olmuş demektir.

Tüm ırkçılık ve tüm yabancı düşmanlığı, ötekilere yönelik saçma ve haksız saldırganlıklar da dahil olmak üzere insanın kendisiyle ilgili yanılsamalarından ibarettir. Buna sömürge insanının yanılsamaları da dahildir; özellikle de, sömürgecileri aşarak, sömürgeleştirilmemiş her şeye yöneldiği için böyledir. Örneğin sırf köle olmadıkları için, başka bir insan grubunun çektiği acılardan keyif almaya başlamak böyle bir şeydir. Ne var ki, sömürge insanının ırkçılığının, daha genel bir yanılsamanın, kolonyalist yanılsamanın sonucu olduğu da belirtilmelidir.

Kolonyalist ırkçılıktan ayrı düşünülüp ele alınan sömürge insanı, en sonunda kendi ayrılığını kabul eder, sömürgecinin ve dolayısıyla tüm dünyanın bu Manici bölünmesini kabul eder. Dünyanın yarısından mutlak olarak dışlanmışken, neden bu dünyanın da onun mahkûmiyetini kabul ettiğinden kuşku lanmasın ki? Karşılığında neden o da bu dünyayı yargılayıp mahkûm etmesin? Kısacası, sömürge insanının ırkçılığı ne biyolojiktir ne de metafizik; toplumsal ve tarihseldir. Nefret ettiği grubun kendisinden daha aşağı olduğuna inanmaya değil, bu grubun gerçekten saldırgan ve tehlikeli olduğu inancına ve –büyük ölçüde– gözlemine dayalıdır. Üstelik, modern Avrupa

ırkçılığı korkmaktan çok nefret eder ve tepeden bakarken, sömürge insanının ırkçılığı korkar ve de hayranlık duymaya devam eder. Kısacası, saldırgan değil, savunmacı bir ırkçılıktır.

Bu yüzden yatıştırılması görece kolay olmalıdır. Son birkaç yılda sömürge insanının dışlanması ve kökten insanlıkdışı kılınmasını reddetmek üzere yükselen birkaç Avrupalı ses, ayrımcılığın alttan alta sırttığı tüm hayır işlerinden ve insanseverlikten daha fazlasını yaptı. Bu yüzden, sömürge insanının yabancı düşmanlığı ve ırkçılığının, kuşkusuz muazzam bir hınç ve olumsuz bir güç içerse de, olumlu bir hareketin, sömürge insanının kendi kaderine sahip çıkmasının başlangıcı olabileceği de söylenebilir.

Benliğin Öne Sürülmesi

Ne var ki başlangıçta sömürge insanının talebi ayrımsal ve kendi içine kapanmıştır: Son derece sınırlıdır ve sömürgecinin durumu ile sömürgecinin gereksinimleri tarafından koşullanmıştır.

Sömürge insanı kendisini tutkuyla kabul eder ve dayatır. Ama o kimdir? Elbette ki, tüm insanların ortak evrensel değerlerinin sahibi, genel olarak insan değil. Aslında o bu evrensellikten hem sözde hem de fiiliyatta dışlanmıştır. Tam tersine, onu öteki insanlardan farklı kılan şeyler aranıp bulunmuş ve onun özünü oluşturacak şekilde kemikleşmiştir. Ötekilerle asla özdeşleşemeyeceği ona kibirle kanıtlanmıştır; onda bulunan ve ötekilerin özdeşleşemeyeceği şeylere doğru küçümsemeyle itilmiştir. Öyle olsun! O budur, bu adam olacaktır. Onun Avrupa'ya hayran olmasına ve kendinin kılmasına neden olan aynı tutku, farklılıklarını dayatmasına da neden olacaktır; zaten bu farklılıklar onun içindedir ve özellikle onun özünü oluşturur.

Şimdi, hiç değilse içsel olarak dinden kopmuş olan ve Ramazanda yemek yiyen genç aydın gösterişle oruç tutmaya başlar. Ritüelleri kaçınılmaz aile angaryası olarak gören bu aydın, aynı ritüelleri toplumsal yaşamına tekrar sokar, onlara dünyayı algısında bir yer verir. Bunları daha iyi kullanmak için unutulmuş mesajları yeniden açıklar ve bugünün ihtiyaçlarına uyarlar. O zaman dinin yalnızca görünmeyenle iletişim kurma çabası olmadığını, tüm grup için olağanüstü bir paylaşma yeri olduğunu da keşfeder. Sömürge insanı, liderleri ve aydınları, gelenekçileri ve liberalleri, toplumun tüm sınıfları orada bir araya gelebilir, bağlarını pekiştirebilir, birliklerini yoklayarak yeniden yaratabilir. Aracın amaç haline gelmesi gibi hatırı sayılır bir risk vardır kuşkusuz. Eski mitlere dikkatini yöneltip onlara güç kazandırırken, bu mitlere tehlikeli şekilde yeniden can verir. Bunda, sömürge liderlerinin sınırlı amaçlarının ötesine uzanmalarını sağlayan beklenmedik bir güç bulurlar. Dine gerçek bir geri dönüş görürüz. Hatta öyle olabilir ki, laikleşmeyi tüm zihinsel ve toplumsal ilerlemenin koşulu olarak gören ve olayların akışına kapılmış aydın ya da liberal burjuvazi bile bu küçümsenen geleneklere yakınlık duyabilir...

Ne var ki, bir dış gözlemciye çok önemli görünen ve halkın genel sağlığı için belki gerçekten önemli olan bütün bu şeyler sömürge insanı için özünde ikincil plandadır. Artık eyleminin harekete geçirici ilkesini keşfetmiştir. Halkını yüreklendirmeli ve onunla dayanışmasını göstermelidir. Açıktır ki onun dini bu halkı oluşturan unsurlardan biridir. Bandung'da* tüm dünyanın solcularının hayret ve utanç dolu bakışları altında konferansın iki temel ilkesinden biri dindi.

*18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan ve Bağlantısızlar Hareketi'nin temellerinin atıldığı toplantı. Endonezya, Pakistan, Hindistan, Seylan ve Birmanya'nın düzenlediği toplantıya o zamanki dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan 20 Asya ve Afrika ülkesi katılmıştı. (ç.n.)

Aynı şekilde, sömürge insanı kendi dilini ancak yoksul bir şive olarak tanımaktadır. Gündelik olanın ve duyguların en temellerinin dışına çıkabilmek için sömürgecinin dilini ödünç almak zorundaydı. Özerk ve ayrı kaderini keşfedince hemen kendi diline geri döner. Kelime dağarcığının sınırlı olduğu, sözdiziminin bozulmuş olduğu, bu dilde yüksek matematik ya da felsefe dersi vermenin komik olacağı ona ironik bir şekilde belirtilir. Uzun vadede sömürgeciden çok sömürge insanına pahalıya patlayacak olan bu gereksiz meydan okuyuşa solcu sömürgeci bile şaşırır. Motorları açıklamak ya da soyut konuları öğretmek için neden Batı dillerini kullanmayı sürdürmesin ki?

Burada da sömürge insanı için matematik, felsefe, hatta teknolojinin yanında başka acil konular vardır. Tüm bir halkın kendini keşfetme hareketine en uygun araç verilmelidir: Doğrudan doğruya bu halkın bağrından çıktığı için onun ruhuna en kısa yoldan ulaşan bir araç. Bu yol sevgi ve şefkat, kızgınlık ve öfke sözcüklerinin yoludur; çömlekçinin çömlekleriyle, ayakkabıcının ayakkabı tabanlarıyla konuşurken kullandığı sözcüklerdir. Eğitim daha sonra gelecektir; beşeri bilimler ve temel bilimler de öyle. Bu halk beklemeyi çok iyi biliyor zaten. Kaldı ki, bugün kekeleyen bu dilin gelişip zenginleşemeyeceğini kim söyleyebilir ki? Bu dilin unutulmuş hazineleri keşfedilmeye başlandı bile. Gözardı edilemeyecek bir geçmişle olası bir devamlılık görülmeye başlandı. Artık tereddüte ve kısmi önlemlere yer yok! Tam tersine, nasıl kopuşacağını, nasıl ileriye atılacağını bilmeli insan. Hatta tüm zorlukların en büyüğünü bile seçebilir. Sömürgecinin dilinin tüm ilave kolaylıklarını kendine yasak edecek kadar ileriye gidecektir; bu dili olabildiğince sık ve en kısa zamanda değiştirecektir. Sıradan dille akademik dil arasında tercihini akademik dilden yana yaparak, aranan iletişimi daha da güçleştirme riski-

ni göze alacaktır. Şimdi önemli olan, özgün doğası ne olursa olsun, halkını yeniden inşa etmek; birliğini tekrar sağlamak, onunla iletişim kurmak ve ona ait olduğunu hissettirmektir.

Sömürge insanı ne bedel öderse ödesin bunun yapılması gerekir. Böylece, enternasyonalist değil, milliyetçi olacaktır elbette. Doğal olarak, böyle yapınca dışlamacılık ve şovenizme düşme, en dar ilkelere bağlanma ve ulusal dayanışmayı insani dayanışmanın karşısına çıkarma –hatta etnik dayanışmayı ulusal dayanışmanın karşısına çıkarma– riskiyle karşı karşıya gelecektir. Ama sömürge insanının zihnini dünyaya açmasını, hümanist ve enternasyonalist olmasını beklemek gülünç bir düşüncesizlik olurdu. O hâlâ kendi kendisine sahip çıkmaya çalışmakta, hâlâ kendisini hayretle incelemekte, dilinin geri dönüşünü tutkuyla talep etmektedir.

Üstelik, sömürgeciye doğru yönelim gösterirken de kendini coşkuyla dayatıyor olması kayda değer bir şeydir. Birçok sömürge liderinin karma evlilikler yapmış olması rastlantı mı? Tunus lideri Bourguiba'nın, Cezayir'in iki lideri Messali Hadj ve Ferhat Abbas'ın, yaşamlarını kendi halklarına önderlik etmeye adanmış öteki bazı milliyetçilerin sömürgeciler arasından eş seçmesi rastlantı mıdır? Sömürgecinin deneyimini en uç noktasına kadar ittikten sonra, onu artık yaşanamaz bulduktan sonra kendi temellerine geri dönerler. Ülkesini ve halkını hiç terk etmemiş olanlar, bunun onlar için ne kadar değerli olduğunu asla anlayamaz. Onlar artık kurtuluşlarının halklarının kurtuluşuyla birebir çakıştığını ve halklarına ve geleneklerine sıkı sıkıya yapışmaları gerektiğini bilmektedirler. Kendini doğrulama, eksiksiz bir itaatle kendini özgürleştirme ihtiyacını eklemek de engellenmiş değildir.

Kendini Ortaya Koymanın Muğlaklıkları

Kendini yenilemenin gerekliliği, içerdiği belirsizlik kadar açık seçiktir. Sömürge insanının isyanı kendi başına net bir tavır olsa da, içeriği bulanık olabilir; çünkü belirsiz bir durumun –sömürge durumunun– bir sonucudur.

Birincisi, dışlama yönündeki meydan okumayı benimseyen sömürge insanı farklı ve ayrı olmayı kabul eder, ama onun özgünlüğü *sömürgeci tarafından sınırlanmış ve tanımlanmıştır*.

Dolayısıyla o, din ve gelenektir, tekniğe yatkın olamayıştır, Doğu dediğimiz kendine özgü hamurdandır. Evet, çok doğru, bunu kabul eder. Siyah bir yazar, siyahların, kendi halkının *doğasının* makine uygarlığına uygun olmadığını bize açıklamak için elinden geleni yaptı. Bundan tuhaf bir gurur duyuyordu. Kısacası, sömürge insanı, sömürgecinin kendisine dayattığı o resme denk düştüğünü geçici de olsa kabul eder. Kendini toparladığında bile *sömürgecinin aldatmacasını kabul etmeyi sürdürür*.

Elbette buna yalnızca ideolojik bir süreçle ulaşmaz; çünkü sömürgeci tarafından yalnızca *tanımlanmakla* kalmamış, durumu da sömürgeleştirme tarafından *biçimlenmiştir*. Vücudu ve ruhu sakatlanmış bir halka sahip çıktığı açıktır. Korkutucu deliklerle parçalanmış, pek parlak olmayan bir tarihe, bırakmayı planladığı can çekişen bir kültüre, donmuş geleneklere, paslanmış bir dile geri dönmektedir. En sonunda kabul ettiği miras, kim olsa hevesini kıracak bir borç yükü taşır. Sömürge kurumlarının doğrudan onun için işlemediği de bilinen bir olgudur. Eğitim sistemi ona ancak rastlantıyla ulaşır. Yollar, yalnızca orada oldukları için ona açıktır.

Ama isyanını sonuna kadar götürmek için, bu sınırlamaları ve kesiklikleri kabul etmek ona gerekli görünür. Sömürgecinin dilini, ülkesinin tüm kilitleri bu anahtarla açılıyor olsa bile

kullanmaktan vazgeçecektir; en başta kendisi rahatsız olsa bile tabelaları ve yol işaretlerini değiştirecektir. Uzun sürecek eğitim yanlışlarını, sömürgecinin okul düzeninin devamına tercih edecektir. Sömürgecinin kurduğu kurumları en kısa zamanda yok etmek için kurumsal kargaşayı seçecektir. Gerçekten de bu noktada derinden gelen protestonun tepkisel itkisine tanık oluruz. Böylelikle sömürgeciye hiçbir şey borçlu olmayacak, ondan kesin olarak kopacaktır. Ama bütün bunların *sömürgeciye ait olduğu ve sömürgeleştirilene uygun olmadığı* şeklinde karışık ve yanıltıcı bir inanç da içerir. Sömürgecinin ona hep söylediği tam da budur. Kısacası, isyancı sömürge insanı kendisini *olumsuzluk olarak kabul etmekle ve görmekle* işe başlar.

İkinci nokta, kendine gelmenin ve mücadelenin temel bir ögesi halini alan bu olumsuz unsur kendini ortaya koyacak ve mutlak anlamda yüceltilecektir. Yaralarını ve kırıksıklıklarını kabul etmekle kalmaz, bunları övgüye değer bulur. Özgüven kazanırken, dünyaya kendisini olduğu gibi sunarken, kendi eleştirisini kolaylıkla yapamaz. Sömürgeciyi ve sömürgeleştirmeyi şiddetle devirmeyi biliyor olsa da, kendi gerçek haline ve sömürgeleştirme sırasında felakete yol açacak derecede edindiği şeylere son veremez. Kendisini bütünüyle sunar ve neyse o olduğunu –geldiği nokta olan, sömürgeleştirilmiş varlık– kabul eder. Aniden, sömürgecinin suçlamasının tam tersine, sömürge insanı, kültürü, ülkesi, ona ait olan her şey, temsil ettiği her şey birdenbire *kusursuz ölçüde olumlu* unsurlar haline gelir.

En sonunda kendimizi bir karşı-mitolojiyle karşı karşıya buluruz. Sömürgecinin ona dayattığı olumsuz mitin ardından, sömürge insanının sunduğu kendisiyle ilgili olumlu bir mit gelir; tıpkı olumsuz bir proletarya mitinin karşısında olumlu bir proletarya mitinin olması gibi. Sömürge insanının ve çoğunlukla dostlarının söylediklerine bakılırsa, örf ve adetleri

arasında, eylemleri ve planları arasında her şey iyidir, her şey korunmalıdır; anakronik ya da kargaşa içinde olanlar, ahlâki açıdan hatalı ya da yanlış olanlar bile. Her şey açıklandığına göre her şey haklı çıkarılır.

Sömürge insanının protestodan doğan özgüveni kendisini bu protestoyla ilişkili olarak tanımlamayı sürdürür. *Isyanın ortasında, sömürge insanı, sömürgeci ve sömürgeleştirmeye karşı, dolayısıyla onlarla ilintili olarak düşünmeye, hissetmeye ve yaşamaya devam eder.*

Üçüncü olarak, sömürge insanı bütün bunları hisseder, davranışlarında ortaya koyar, hatta zaman zaman itiraf eder. Bu tavırlarının özünde tepki olduğunu kavrayınca, kötü niyetinden fazlasıyla rahatsız olur.

Kendisinden emin olamayınca kendini öfke ve şiddetin sarhoşluğuna kaptırır. Geçmişe bu geri dönüşten emin olmadığından, bunu şiddetle dayatmaktadır. Ötekileri ikna edebileceğinden emin olmayınca onları kışkırtır. Aynı anda hem kışkırtıcı hem hassas olan sömürge insanı, şimdi farklılıklarını gözler önüne sermekte, bu haliyle unutulmasına izin vermemekte ve bu tür imalar karşısında küstahlaşmaktadır. Sistematik olarak kimseye güvenmediği için muhatabına karşı düşmanca niyetler besler, bunlar açıkça ifade edilmiş ve tepki görmemişse, bunları gizli tutar. En iyi arkadaşlarından, hatta kuşku duyduklarından ve bizzat mahkûm ettiklerinden bile sonsuz onay talep eder. Tarihin çok uzun süre ket vurduğu sömürge insanı, hep huzursuz olduğundan, daha da buyurgan bir tavırla talep eder. Kendisine ne borçlu olduğunu ve ne isteyebileceğini, başkalarının ona ne borçlu olduğunu ve karşılığında ne ödemesi gerektiğini artık bilmemektedir. Tarihin zaten iyice zorlaştırmış olduğu insan ilişkilerini *a priori* karmaşıktırır ve karıştırır. Başka bir siyah yazar, “Heyhat, onlar hastadır!” diye yazdı. “Hepsi hasta!”

Kendiyle Uyumsuzluk

Sömürgeleştirmenin ürünü ve kurbanı olan insanın dramı böyle devam eder: Kendisiyle neredeyse asla uyuşmaz.

Örneğin sömürge resim sanatı iki kutup arasında dengede durur. Kişiliksizleşmeye varana dek Avrupa'ya aşırı boyun eğiştten benliğine öyle şiddetli bir dönüş yapar ki, bu hem zararlıdır hem de estetik açıdan yanıltıcıdır. Uyum bulunamayınca, benlik sorgulaması devam eder. İsyan öncesinde ve sırasında sömürge insanı sömürgeciyi hep bir model ya da anti-tez olarak görür. Ona karşı mücadele etmeyi sürdürür. Ne olduğuyla ne olmak istediği arasında gidip gelmiştir, şimdi de, ne olmak istediğiyle kendisini ne yaptığı arasında gidip gelir. Ne var ki kendisiyle acılı uyumsuzluğu devam eder.

Sömürge insanının tam olarak iyileşebilmesi için yabancılaşması tamamıyla yok olmalıdır. Sömürgeleştirmenin *tamamen* yok olmasını beklemek zorundayız –isyan dönemi de dahil olmak üzere.

Sonuç

Bu tanıdan sonra okurun artık tedavi için reçete beklediğinin çok iyi farkındayım. Gerçekte benim başlangıçtaki niyetim bu değildi; bu kitap burada sona ermelidir. Bu kitabı bir mücadele eseri, hatta çözüm arayışı olarak düşünmedim. Kabul edilmiş bir başarısızlık üzerine derin düşüncelerden doğdu bu kitap.

Sömürgeci Avrupalı çehresi görmeyi reddeden birçoğumuz için Avrupa'yı tümüyle reddetmek diye bir şey kuşkusuz yoktur. Yalnızca haklarımızı tanımasını istedik, tıpkı görevlerimizi üstlenmeye hazır olduğumuz gibi, tıpkı bedelini zaten ödemiş olduğumuz gibi. Avrupa'yla ilişkilerimizde ve konumuzda basit bir *düzenleme* istedik. Şaşkınlık ve üzüntüyle yavaş yavaş kavradık ki, böyle bir umut boşunaymış. Ben de bunu anlamak ve nedenini açıklamak istiyordum. Planım sömürge dramının iki baş rol oyuncusunun portrelerini ve onları birbirine bağlayan ilişkiyi *tümüyle* ve *gerçek haliyle* yeniden üretmekti yalnızca.

Kimse her bir rolün *bağdaşıklığını* ve *doğuşunu*, ötekinin aracılığıyla *doğuşunu* ve *sömürge ilişkisinin bağdaşıklığını*, sö-

mürge durumundan sömürge ilişkisinin doğuşunu göstermedi bugüne kadar.

Daha sonra, bu yolda ilerlerken, bu ilişkinin *gerekliliğini*, gelişmesinin *gerekliliğini*, sömürgeci ve sömürgeleştirilene verdiği imgelerin *gerekliliğini* kavradım. Son olarak, bu iki portrenin ve bu durumun ayrıntılı ve dikkatli analizi, *bu düzenlemenin gerçekleşemeyeceği, çünkü olanaksız olduğu* sonucuna varmama neden oldu. Çağdaş sömürgeleştirme, er ya da geç ölmesine yol açacak içsel bir çelişki taşıyordu.

Burada bir *istek* değil, bir *saptama* olduğunu anlayın. Bu iki düşünce bugünlerde birbirine çok sık karıştırılıyor ve bu durum bana tehlikeli geliyor. Bununla birlikte, ciddi ve nesnel her düşünce ile politikacıların çok sık başvurduğu (onları savunma adına, çok farkına varmadan yaptıklarını söyleyelim) duygusal yansıtma ya da demagojik aldatmacalardan kökten ayrıdır. Politikada değişmezlik elbette yoktur; bir tutum çoğunlukla düzeltilebilir. Ama bir değişim yaratma isteği, nesnel olguların sınırlarının ötesine geçmemelidir. Bu yolun sonunda açık seçik belli olan şey –eğer bu iki portre modellerinin hakikatine uygunsa– sömürge durumunun sürmesinin olanaksız olduğudur, çünkü bu durumu düzenlemek olanaksızdır.

Her analizin sonunda etkili olduğu bir gerçektir. Tüm doğrular yararlı ve olumludur, çünkü yanılsamayı sona erdirir. Avrupa'nın sömürgeleştirmeyi kurtarmaya yönelik –sömürgeleştiren için olduğu kadar kendisi için de çok masraflı– umarsız çabalarını düşününce, bu gerçek iyice açık seçik hale gelir.

Bununla birlikte, gerçekler ortaya serildikten sonra, gerçeğin acımasızlığı kabul edildikten sonra, Avrupa'nın eski sömürgeleriyle ilişkilerini yeniden ele alması gerektiğini de ilave etmeli miyiz? Sömürge çerçevesini bir kenara bırakınca, hepimizin bu ilişkiyle yaşamının yeni bir yolunu keşfetmemiz önemlidir. Avrupa'yla ilişkiler için yeni bir düzen bulmanın

insanın kendisine çeki düzen vermesi anlamına geldiğine inananlardanım.

Bu kadar şey söylendikten sonra bile, okurun sömürgeciliğin bu insan bilançosunu, sömürgecilikten çıkarılmasının mümkün olduğuna inandığım derslerden ayırt edeceğini umut etmeyi sürdürüyorum. Biliyorum ki, beni çürütmeye kalkmadan önce okumalarını sık sık istemek zorunda kalacağım. Bir çaba daha umuyorum: Okur, bu soruşturmanın derslerine eğer *a priori* olarak karşı çıkacaksa, bu yöntemsel ama sağlıklı sağduyuyu reddetmesin. Aşağıdaki sonuçların gerekliliğini kabul etmenin uygun olup olmadığını daha sonra göreceğiz.

1. Sömürgecinin Avrupa'nın bir hastalığı olduğu, bu hastalıktan *tümüyle* kurtulması ve korunması gerektiği açık seçik ortadadır. Sömürgecinin dramını da azımsamak haksızlık ve saçmalık olur. İyileşmesi zor ve acılı bir tedaviyi, mevcut yaşam koşullarının yeniden biçimlendirilmesini gerektirir. Bununla birlikte, sömürgeleştirmenin sürmesinde de bir dramın olduğu, hem de daha ciddi bir dramın olduğunu gördük.

Sömürgeleştirme sömürgeciyi ancak bozabilir. Onu aynı derecede felakete yol açan sonuçları olan bir alternatifin önüne koyar: bir yanda kendi yararına kabullendiği gündelik adaletsizlik, öte yanda zorunlu ama asla tamamlanmayan kendini kurban etme. Sömürgecinin durumu işte budur; kabul ederse bireysel olarak çürür, reddederse kendini inkâr eder.

Solcu sömürgecinin rolü uzun süre oynanamaz; yaşanamaz bir durumdur. Suçluluktan ve ıstırap çekmekten, hatta en sonunda inançsızlıktan kendini alamaz. Her zaman ayartıcılığın ve utancın, son tahlilde de suçluluğun eşiğindedir. Kolonyalistin yaptığı sömürge durumu analizi daha tutarlı ve belki de daha akli başındadır, çünkü bir düzenlemenin olanaksızlığını hep bilir. *Oysa, solcu sömürgeci sanki bir düzenleme mümkün-*

müş gibi davranmıştır daima. Kolonyalist her tür tavizin kendisini tehdit ettiğini anlamış olduğundan, sömürge sistemini her yolla onaylar ve korur. Ama hangi ayrıcalıklar, hangi maddi avantajlar ruhunu yitirmeye değer? Kısacası, sömürge macerası sömürge insanına ciddi ölçüde zarar verirken, sömürgeci için de hep eksikliklerdir.

Sömürge sisteminin içerisinde, sömürgeciyi felaket sonuçlardan korurken elde edilen tüm avantajları ona bırakacak değişimler düzenlemek elbette başarılabilir. Bunu düşünürken, sömürge ilişkisinin doğasının, avantajlarına bağlı olduğu unutulur. Ya sömürge durumu var olmayı sürdürür ve etkileri de devam eder ya da yok olur ve sömürge ilişkisiyle birlikte sömürgeci de yok olur. Aynı şey iki önerme için de geçerlidir; birinin kökleri kötülüğün içindedir, diğerinki iyiliğin içinde: sömürgeleştirilenin kökünün kazınacağına ya da asimilasyona inanılır.

Avrupa bir sömürge grubunu toptan imha etme düşüncesini terk edeli uzun zaman olmadı. Cezayir’le ilgili olarak yarı ciddi bir şekilde şöyle söylendi: “Bir Fransız’a karşılık yalnızca dokuz Cezayirli var. Her Fransız’a bir silah ve dokuz mermi vermek yeterli olur.” Amerikan örneği de akla getirilir; ünlü ulusal Uzak Batı destanının sistematik katliama bir büyük ölçüde benzediği reddedilmez bir gerçektir. Zaten ABD’de artık pek bir Amerikan yerlisi sorunu yoktur. İmha sömürgeciliği o kadar az kurtarır ki, aslında sömürge süreciyle çelişir. Sömürgeleştirme, her şeyin ötesinde, ekonomik ve siyasal sömürdür. Sömürge insanı imha edilirse, sömürge tıpkı ötekiler gibi bir ülke haline gelir, o zaman sömürülecek kim kalır? *Sömürgeleştirilenle birlikte sömürgeleştirme de yok olur, sömürgeci de.*

Asimilasyonun başarısızlığına gelince, bundan özel bir sevinç duymuyorum; özellikle de bu çözüm, onu *a priori* saygın kılan evrenselci ve sosyalist bir üslup taşıdığı için. Tanım ge-

reği olanaksız olduğunu da söyleyecek değilim; tarihsel olarak birkaç kez başarılı oldu, ama çoğunlukla başarısız kaldı. Ne var ki, çağdaş sömürgeleştirme bağlamında kimsenin açıkça asimilasyon istemediği açıktır, komünistlerin bile. Bu konuda oldukça görüş belirttim. Üstelik, işin özü de şudur: *asimilasyon yine sömürgeleştirmenin tam tersidir*. Sömürgecilerle sömürgeleştirilenler arasındaki ayrımları, ayrıcalıkları yok etme eğilimindedir ve böylece sömürge ilişkisini de yok eder.

Önemsiz sözde çözümleri ele almayacağım: örneğin bağımsızlaşmış bir sömürge de özel haklara sahip yabancı olarak kalmak. Bu tür önerilerin hukuki tutarsızlığının yanı sıra böyle bir düzenlemenin tarihin yıpratıcılığına açık olduğu da bellidir. Haksız ayrıcalıkların anısının nasıl olup da kalıcılaştığı anlamakta insan güçlük çekiyor.

Sonuçta, sömürgeleştirme çerçevesinde sömürgeci için belli ki hiçbir umut yok.

Bazıları, sömürgecinin her tür değişimi reddetmeye sıkı sıkıya yapışması için bunun fazladan bir neden daha olduğunu söyleyecektir. O zaman canavar olmayı kabul edebilir, kendi çıkarları aracılığıyla yabancılaşmayı kabul edebilir. Ama hayır, bu bile olmaz. Kârlı hastalığını terk etmeyi reddetse bile, er ya da geç tarih bunu yapmaya onu zorlayacaktır. Çünkü unutmayalım, madalyonun bir yüzü daha var: Gün gelecek, sömürgeleştiren onu boyun eğmeye zorlayacaktır.

2. Sömürge insanının başını kaldırarak sömürgeleştirmenin daima istikrarsız dengesini devirdiği gün kaçınılmaz olarak gelir. Sömürgeci için olduğu kadar sömürgeleştirilen için de, sömürgeleştirmeye tümüyle son vermekten başka bir yol yoktur. Sömürgeleştirilenin reddi ancak *mutlak* olabilir, yani yalnızca *isyan* değil *isyanın* da aşılmasıdır, yani *devrimdir*.

Isyan: Sömürgecinin salt varoluşu bile tahakküm yaratır ve ancak sömürgeciliğin tümüyle tasfiyesi sömürgeleştirilenin

özgür olduğunu hissetmesini sağlar. Son dönemlerde reformlardan, özellikle de Burgibacılıktan* çok şey bekleniyor. Bana öyle geliyor ki burada bir yanlış anlaşılma var. Burgibacılık, aşama aşama ilerlemek anlamına gelse de, ne olursa olsun hiçbir aşamada memnuniyet yaratmadı. Siyahların liderleri son günlerde bir Fransız Birliği'nden söz ediyorlar. Bu da gene, tam ve kaçınılmaz bağımsızlığa giden yolda bir aşamadır yalnızca. Burgiba ona atfedilen Burgibacılığa inansa da, Siyah Afrika'nın liderleri de bugün kalıcı bir Fransız Birliği'ne inanıyor olsalar da, sömürgeleştirmeyi tasfiye etme süreci onları geride bırakıyor. Genç kuşaklar şimdiden büyüklerinin görece ılımlılığını anlayamayacak durumda.

Devrim: Sömürgeleştirmenin sömürge insanını maddi olarak öldürdüğünü görmüştük. Buna, onu ruhsal olarak öldürdüğü de eklenmelidir. Sömürgeleştirme insan ilişkilerini bozar, kurumları yok eder ya da taşlaştırır ve insanları, hem sömürgecileri hem de sömürgeleştirilenleri yozlaştırır. Sömürge insanı, yaşayabilmek için, sömürgeleştirmeden kurtulmalıdır. Bir insan olmak için, sahip olduğu sömürge insanı benliğinden kurtulmalıdır. Nasıl ki Avrupalı içindeki sömürgeciyi imha etmeliyse, sömürge insanı da sömürgeleştirilmiş varlığının üstüne çıkmalıdır.

Sömürgeleştirmenin tasfiyesi, tam kurtuluşun, kendine gelişin başlangıcından başka bir şey değildir. Sömürge insanı, kendisini sömürgeleştirmeden özgürleştirmek için, işe kendi ezilmesiyle, grubunun eksiklikleriyle başlamalıdır. Kurtuluşunun tam olabilmesi için kendisini mücadelesinin o kaçınılmaz koşullarından kurtarmalıdır. Ulusunun ortaya çıkması ve onuru için mücadele etmek zorunda olduğu için bir milliyetçi olan sömürge insanı, bu ulus karşısında kendi özgürlüğünü

*Habib Burgiba, Tunus devlet başkanı. Çokeşliliği yasaklama ve boşanmayı yasal hale getirme gibi çeşitli Batılı reformlar gerçekleştirmiştir. (ç.n.)

fethetmelidir. Elbette kendisini bir milliyetçi olarak da onaylayabilir. Ama özgür bir seçime sahip olması ve yalnızca ulusu aracılığıyla var olmaması sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Kendinin hakimi olmalı ve bu grubun dini karşısında –bu dini ister korusun ister reddetsin– özgür olmalı, onun aracılığıyla var olmaktan vazgeçmelidir. Aynı şey geçmiş, gelenek, etnik karakteristikler için de geçerlidir. Kısacası kendisini sömürgecilerin sınıflamalarıyla tanımlamayı bırakmalıdır. Aynı şeyi, onu örtük biçimde olumsuz olarak karakterize eden şeyler için de söyleyebiliriz. Örneğin Doğu ile Batı arasındaki ünlü ve saçma uyumsuzluk; sömürgecinin kendisiyle sömürgeleştirilen arasında kalıcı bir set çekmesini sağladığı bu kemikleşmiş antitez de böyledir. Doğuya dönüş ne anlama gelir ki? Tahakkümün çehresi İngiltere ya da Fransa olsa bile, kültürel ve teknik kazanımlar bütün halklara aittir. Bilim ne Batıdır ne de Doğulu, ne burjuvadır ne proleter. Beton dökmenin yalnızca iki yolu vardır: ya doğru dökersin ya yanlış.

Öyleyse sömürgeleştirilen ne olacaktır? Sömürgeleştirilen aslında nedir?

Ben ne metafizik öze ne de öz karaktere inanıyorum. Sömürgeleştirilen bugün için betimlenebilir. Ben onun belirli bir tarzda acı çektiğini, yargıladığını ve davrandığını göstermeye çalıştım. Baskı gören, içinde ve dışında eksikleri ve kusurları olan bu varlık olmaktan çıkarsa, sömürgeleştirilen olmaktan da çıkar, öteki olur. Coğrafi kalıcılıklar ve gelenekler vardır elbette. Ama belki de o zaman, bir Cezayirli ile bir Marsilyalı arasında, bir Cezayirli ile bir Lübnanlı arasında olduğundan daha az fark olacaktır.

Tüm boyutlarını yeniden fethettikten sonra, eski sömürge insanı tıpkı ötekiler gibi bir erkek/insan olacaktır. Elbette her insanın mutlu mutsuz anları olur, ama hiç değilse özgür olacaktır.

Tunus, Paris, 1955-1956

İngilizce Baskıya Sonsöz

Bin dokuz yüz elli altı, Fransa'nın elindeki Kuzey Afrika'nın sömürgeleşme tarihinde doruk yılıydı. O yılın Mart ayında eski pretektoralar olan Tunus ve Fas, Fransa ile bir anlaşma yaptı ve özgürlük havasını solumaya başladı. Komşu Cezayir'de müslüman milliyetçilerin başını çektiği kanlı bir ayaklanma, dünyanın vicdanını şoka uğratan bir vahşetin doruğu oldu. Kuzey Afrika'da devrim mayalanıyordu ve tufan benzeri değişimin hızı katılanları da seyircileri de aynı şekilde şaşkınlığa uğratiyordu. Fransa'nın bir önceki yüzyılda dik-katle teker teker topladığı emperyal yönetiminin süsleri artık dikiş tutmuyordu ve kimse bunun nedenini tam olarak bilmi-yordu. Albert Memmi'nin dünyaya, kişilikleri, süreçleri ve sö-mürge durumunun kaçınılmaz sonuçlarını anlatma görevini üstlenmesi böyle bir zamanda oldu; sonuç, ilk olarak 1957'de Paris'te yayınlanan *Sömürgecinin Portresi ve Sömürgeleştirile-nin Portresi* kitabı oldu.

Bu Sonsöz'deki alıntılar, *La Statue de Sel* [Tuzdan Hey-kel] (Paris, 1966, İngilizce çeviri *The Pillar of Salt*, New York

1955), *La tere intérieure: Entretiens avec Victor Malka* [İç Toprak; Victor Malka'yla Söyleşi] (Paris, 1976); ve Haziran 1990'da Albert Memmi ile Paris'te yaptığım bir konuşmadan alınan Memmi'nin kendi sözleridir.

Memmi'nin sözleriyle, onun amacı “sömürge dramının iki başrol oyuncusunun portrelerini ve onları birbirine bağlayan ilişkiyi tümüyle ve özgün olarak yeniden üretmek”ti. Denemenin Fransızca başlığı, *Le Portait du Colonisé précédé d'un Portrait du Colonisateur*, kitabın algılanmasında iki kilit düşünceyi yakalar: Birinci kavram, ana aktörlerin, gerçekliğe sıkı sıkıya bağlanmamış belirsiz soyutlamalar yerine iki gerçek kişilik tipi olarak “portre”si; ikincisi, sömürge durumunu korumak için zorunluluktan yaratılan bu iki tipin karşılıklı ihtiyaç “düet”inde birbirine bağlandığı düşüncesi. Memmi, birinin varoluşunun ötekine nasıl bağlı olduğunu ve ilişkilerinin ancak radikal değişimle kesilebilecek bir ölümcüllük taşıdığını çarpıcı imgelerle açıkladı.

Sömürge ikilemini doğru anlatma konusunda benzersiz bir konumdaydı, çünkü zulüm politikasını derinden tanıyan bir konumdan konuşuyordu. Kaldı ki o bir Tunuslu ve üstelik bir Yahudi, dolayısıyla boyun eğenlerin bir alt grubunun mensubuydu. Ama sömürge insanının deneyimini yaşamaktan kaynaklanan anlayış derinliğinin yanı sıra, güzel bir Fransızcayla yazıyordu ve sömürgecinin dilini güçlü ifade etme gibi bir yeteneği vardı. Bu iki özellik birleşerek ikna edici bir sav oluşturdu.

Memmi kitabında Fransız solundaki arkadaşlarına, Sartre ve Camus gibi Direniş'in eski üyelerine, imparatorluğun çökmeye yazgılı olduğunu anlatmakla başlar; yabancının sömürgede kalmasına izin verecek bir uzlaşma düşünülemez. Üstelik sömürgelerde “ahlâklı” ya da “ahlâksız” Avrupalı yoktur, der, sömürgeciliğin meyvelerini –zenginlik, prestij, yaşam

kolaylığı– toplamak için sömürmek zorunda kalan sömürgeciler vardır yalnızca. Tüm sömürgeciler, en iyi niyetli olanlar bile, “gaspçı”dır, mantık sınırlarını aşarak kendilerine ait olmayanları almaya yönelmiş minyatür Neron’lardır. Aynı şekilde “insan” denilmeye layık sömürge insanı da yoktur, çünkü sakin normallik kisvesi altında onlar da kölelik hastalığıyla bozulmuştur.

Sömürge durumunun böyle kötümser yorumlanışında, hem sömürgelerde hem de anayurtta birçok insan kulak asma-ya hazır olmasa da, mantıklı bir çözüm mevcuttur. Okurunu acılı kişisel deneyimlerin yankılarını taşıyan örneklerle gark eden Memmi, mesajını tam isabet ettirir: Sömürgeleştirmenin sömürgeciye de sömürgeleştirilene de dayattığı patolojik durumun tek tedavisi ulusal kurtuluştur. “Sömürge durumu düzeltilemez; bir kölelik zinciri gibi, ancak kopartılabilir.” Sömürge insanı için kurtuluşun, sömürgeci için eve dönüşün, sömürgecilik hapisanesinden tek kurtuluş olduğu yolunda peygambervari bir uyarıyla yazısına son verir.

Cezayir devriminin sesi olan Madagaskarlı psikiyatr ve yazar Franz Fanon’un yazıları gibi Memmi’nin *Sömürgecinin Portresi ve Sömürgeleştirilenin Portresi*’ndeki analizi de, isyan eden bir kuşağın liderleri tarafından eylem planı olarak alındı. Kitap ilk yayınlandığında solcu *L’Observateur* onu, “yılın... en alt üst edici” kitabı olarak tanımladı. Memmi’nin dediğine göre, sömürge polisi kitabı sık sık militanların hücrelerinde bulmuştu. Fransızca metin neredeyse hemen üç ayrı baskı yaptı (1957, 1966, 1973) ve 1972’de Quebec’de yayınlandı. Japoncaya (1959), iki Amerikan baskısı için İngilizceye (1965, 1967), Portekizceye (1967, 1974), İspanyolcaya (1969, 1971), Bask diline (1974) ve İtalyancaya (1979) çevrildi.

Sömürgesizleşmenin ilk yıllarının taşkınlığı geçeli uzun zaman olsa da, bu kitabın önemi, *Sömürgecinin Portresi ve Sö-*

mürgeleştirilenin Portresi'nin yazıldığı özgül tarihsel koşullarla birlikte, zaman içinde azalmamıştır. Devrimci adayları artık cezaevi hücrelerinde bu kitabı saklamıyorlar, ama kitap milliyetçilik, emperyalizm ve ırkçılığı inceleyen öğrenciler tarafından, yaşanmış deneyimin prizmasından süzülen sömürge durumunun teorik destekleyicilerinin kolay anlaşılır bir ifadesi olarak hâlâ aranıyor. Memmi'nin, bağımlılık, ırkçı zulüm ve toplumsal çatışmanın dinamikleriyle ilgili düşüncelerinin doğruluğu, ardından gelen sosyal bilim araştırmalarıyla kanıtlandı; Sartre'ın dediği gibi, kendi tanıklığının olgunlaşmamış canlılığı da “insani niyetler ve hissedilen ilişkiler”in kitabın içine işlemesine neden olur.

Albert Memmi, 15 Aralık 1920'de Tunus'ta, Tunus Yahudilerinin çoğunluğunun hayvanlarla dolu dar sokakların ayırdığı “şekilsiz”, yıkıldı yıkılacak evlerde üst üste yaşadığı eski Yahudi mahallesi Hara'dan “iki adım ötede” doğdu. Babası zanaatkâr, kendi dükkânı olan bir eyer yapımcısı olsa da aile yoksulluğun sınırında yaşıyordu. Memmi, kurgu kisvesine bürünmüş otobiyografik kitabı *La Statue de Sel*'de [Tuzdan Heykel] küçük bir çocuk olarak giysilerinin büyük kısmının kullanılmış olduğunu ani bir utançla fark edişini anlatır. Yoksul olmanın utancı çocukluğuna damgasını vurmuş ve daha sonra mülk sahibi sınıflara olan duygularını bilemiştir.

Babası İtalyan kökenli bir Yahudiydi, annesi “yerli” Yahudi Berberi kökenliydi. İkisi de iyi eğitim almamıştı; babası biraz okula gitmişti, ama annesinin okuma yazması yoktu ve yalnızca Hara'nın Yahudi-Arapçasını, yani Tunus Yahudilerinin *lingua franca*'sını oluşturan Arapça, İbranice ve Akdeniz dillerinden ödünç alınan kelimelerin bir karışımını konuşuyordu. Memmi dört yaşındayken yakınlardaki bir okula, Yahudilerin kutsal kitabı olan Talmut'u öğrenmeye gönderildi, orada İbranice okumayı ve duaları ezberlemeyi öğrendi; yedi yaşına

geldiğinde Alliance Israélite Universelle'nin ilkokuluna gönderildi. Tunus ve tüm Ortadoğu'da Fransa'nın mali olarak desteklediği bu okullar, birçok devlet okulunun sömürge seçkinlerinin çocuklarına ayrıldığı bir dönemde, mütevazı kökenlerden gelen Yahudi çocuklarına Batı laik eğitimini veriyordu.

Memmi bu okulda birdenbire Fransızca konuşmak zorunda kaldı. Bunu şu sözlerle anlatır: “Bir uçurumla karşı karşıya kaldım, karşı tarafla iletişim kurmak için hiçbir aracım yoktu. Öğretmen yalnızca Fransızca, bense yalnızca kendi lehçemi konuşuyordum: nasıl olur da anlaşabilirdik?” Durumu benzersiz bir durum değildi; sömürgelerdeki sayısız çocuk kendilerini benzer bir kötü durumda bulmuş, “temel birlik”i artlarında bırakarak ötekinin topraklarında, “oraya buraya saçılmış uzuvlarını... yeniden bir araya getirme” çabası içinde, yeni bir kimlik aramak zorunda kalmışlardı. Memmi'nin Fransızcayla verdiği savaş ergenlik çağını tüketti. Burjuva arkadaşlarının konuştuğu gibi konuşmak, ister Fransız olsun ister olmasın Fransız sömürge okul sisteminden geçen her okul çocuğunun miras olarak devraldığı “Fransız uygarlığı” mantosunu rahatlıkla giymek, Memmi'nin yakıcı tutkusu haline geldi.

Memmi parlak bir öğrenciydi ve on iki yaşındayken Tunus Yahudi topluluğundan Lycée Carnot'a (Tunus'un siyasal seçkinleri için başlıca eğitim yeri olan, Fransızların yönettiği bir lise) gitmek üzere burs kazandı. Normal olarak lise eğitimi, ancak orta ve üst sınıfların çocuklarının gidebildiği bir lükstü. Yalnızca yüksek eğitim masrafları değil, işgücü kaybı anlamına da geliyordu, çünkü emekçi sınıftan çocukların çoğu, çalışma yaşına varır varmaz çırak olarak babalarına katılıyordu. Memmi liseye girince, sömürge toplumunu sömürgeci toplumundan ayıran eşiği geçti. Bu geçiş, onun çoğul kimliklerin ve bu kimliklerin arasındaki çelişkilerin keskin bir biçimde farkına varmasına yol açtı. Adı bile onu kendisine çeken iki

temel kutbun imleyicisiydi: “Harika Batı”nın Albert’i ve “Atlas Dağları’nın (Yahudi) savaşçı-kraliçesi Kahena’nın Museviliğe döndürdüğü bir Berberi prensleri ailesi” olarak hayal ettiği, Afrika’yı akla getirten Memmi. Karşıt benlikler arasında kalan Memmi, her biri boyun eğen çeşitli kimlikleri içeren yeni bir *persona* edinmeye bilinçli olarak başladı: “Ben ... bir sömürge toplumunda yerliyim,” diye ilan etti, “anti-Semitik bir evrende bir Yahudi, Avrupa’nın egemen olduğu bir dünyada bir Afrikalı.”

Gene lisede seçkinlerin toplumundan dışlanma deneyiminin farkına vardı: onu derinden huzursuz eden ve en sonunda yazmaya motive eden bu duygu oldu. Bu yıllarda doğuştan gelen ve seçkin çevrelerin eğilimiyle dışarıda bırakılmış, gene de onları gözleyen ve davranışlarını titizlikle kaydeden ebedi yabancı olarak ömür boyu sürecektir tavrını geliştirdi. Kendisini kendi kökenlerinden uzaklaştırarak ötekine ait olmaya da yaklaşmadı. *Tuzdan Heykel*’de Memmi, Yahudi köklerinden acı verici ayrılışını, “kabile”nin ritüellerini bilerek reddetmesini, burjuva okul arkadaşlarına karşı öfkesini ve kırgınlığını klinik bir mesafeyle anlatır: “Kendimi özgün arka planımdan tümüyle koparmanın bana ille de başka bir gruba girme izni vermediğini açıkça gördüm. Tıpkı iki uygarlığın arasındaki çitte oturduğum gibi, şimdi de kendimi iki sınıf arasında bulmuştum...” Yahudi, Tunuslu ve yoksul olan Memmi yeni bir kişilik, “uzaylı, eleştirel ve kötü huylu bir yabancı, yan taraftan seyreden bir izleyici”nin kişiliğini benimsedi.

Kendini böyle konumlandırıncaya dünyayı yeni ve ötekilerden farklı gördü ve bu içgörü, Fransızca’yı akıcı ve güzel kullanımıyla birleşince, yazınsal yaratıcılığının kaynaklarını oluşturdu. Liseyi bitirdikten kısa süre sonra Memmi çeşitli Tunus gazetelerine yazı yazmaya başladı. İlk önemli çabası, Yahudi edebiyatıyla ilgili bir dizi, 1942’de *Le Petit Martin*’de

yayınlandı. Çok geçmeden Cezayir'in başkenti Cezayir'e giderek üniversitede felsefe okumaya başladı, ama araya savaş girdi ve Memmi, Nazi işgali altındaki Tunus'a geri döndü. Orada neredeyse hemen bir Alman çalışma kampında enterne ediliyordu. Kaçışının ve eve dönüşünün korkunç hikâyesi *Tuzdan Heykel*'de anlatılır. Savaş sona erince, Fransa'ya gitti ve Sorbonne'da lisans düzeyinde felsefe eğitimine başladı. Orada gelecekteki eşiyle, "sarışın ve mavi gözlü Marie" ile tanıştı. Onunla yaptığı "karma evlilik", ruhunun iki yarısını, Avrupalı ve Afrikalı yarılarını birbiriyle uzlaştırma mücadelesinin eğretilmesi haline geldi. Hâlâ gerçek yerini aradığından, öğretmenlik yapmak üzere 1951'de Tunus'a döndü ve çok geçmeden tam destek verdiği milliyetçi mücadeleye atıldı. Ama milliyetçi zafer ona huzur getirmedi ve 1956'da Tunus'tan ayrılarak Fransa'da kalıcı sürgüne gitti. Aynı yıl *Sömürgecinin Portresi ve Sömürgeleştirilenin Portresi*'ni (1953'te yayınlanan otobiyografik *Tuzdan Heykel*'den sonra ikinci kitabı) yazdı.

Yeni kitabının kazandığı ünle bir yazınsal kariyer edindi; artık yarım düzine kadar roman çalışması, aynı sayıda kitap uzunluğunda makale, kısa hikâyeler, şiir, tiyatro oyunları, yeni baskılara önsözler, seçkilere katkılar, röportajlar, dersler, kitap eleştirileri ve sayısız gazete ve dergi yazısı vardır. Bugün yetmiş yaşında olan Albert Memmi'nin Fransa'da düzenli olarak yayınlanan yazıları, hâlâ yaşamıyla sanatı arasındaki yakın ilişkiyle karakterize edilir; hâlâ bireysel etkileşimlerin analizi sayesinde kavranabilecek kolektif tepkiler verme gibi benzersiz yeteneğinin canlılığını taşır.

Sömürgecinin Portresi ve Sömürgeleştirilenin Portresi, birçok açıdan döneminin bir ürünüdür. Efendiyle köle, ezenle ezilen arasındaki ilişkinin dinamikleri zaman ve uzamı aşan bir evrenselliğe sahip olsa da, Memmi'nin görüşlerinin yerini,

bazı açılardan, onun çalışmalarını modası geçmiş hale getiren daha yeni düşünceler aldı. Örneğin Memmi'nin kadınlarla ilgili görüşleri, bizzat yazarın pişmanlık duyduğu bir erkek merkezli tutumu yansıtır. Bu kitapta sömürgeci ve sömürgeleştirilen hem açık hem örtük olarak hep erkektir: "Tüm boyutlarını yeniden fethettikten sonra eski sömürge insanı tıpkı ötekiler gibi *bir erkek olacaktır* (italikler benim)..." Kadınlar Kuzey Afrika devrimci hareketlerinin hepsinde ve özellikle kanlı Cezayir çarpışmasında aktif bir rol oynamasına karşın, özgür olma özlemi çekenler arasında kadınlardan hiç söz edilmez. Memmi bu söz etmeyişte tarafsızdır, çünkü sömürgeci eşleri, ev hizmetçileri üzerinde çoğunlukla kötücül ve küçük diktatörlükler kurmuş olsa da, sömürgeci sınıfı arasında da kadınlar yoktur. İyi ya da kötü olsun, sömürge dramında bir kişilik olarak kadınlar Memmi'nin anlatısında büyük ölçüde yer almaz.

Gene de kadınların her iki tarafta da sömürgeleştirme ve sömürgesizleştirme sürecinde fail olduğunu biliyoruz; tıpkı sömürgecinin nihai otorite ifadesinin ve sömürgeleştirilenin kurtuluşunun nihai ifadesinin, ötekinin kadınlarına cinsel sahiplenme olduğunu bildiğimiz gibi. Memmi'nin "uzlaşma" için samimi bir çabası olabilecek, ama öteki eski köleler için erkek egemenliğini eski efendinin en değerli malına dayatma aracı haline gelen "karma evliliğin" güçlü fısıltıları da buradan gelir. Yabancı sultasının politikasının cinsel tepkilere neden olduğunu anlamak için zulmün psikolojisinin derinlerine inmeye hiç gerek yok.

Bu kitabın döneminin entelektüel havasını yansıtan başka bir konu da, dil konusudur. Memmi ve kuşağının öteki kişileri için Fransızcada ustalık büyük bir meydan okuyuş, kendileriyle Avrupa dünyasında kabul görüş arasındaki engeldi. Memmi *Tuzdan Heykel*'de *r* harfini doğru dürüst yuvarlama

ve konuştuğu dilin Fransız sınıf arkadaşlarınıninkinden farklı olmaması için doğru ifade tarzını seçme mücadelesini anlatır. Aynı zamanda da, Fransızca'yı birinci dil olarak seçmesinin “sevgi ve şefkat, kızgınlık ve haksızlık karşısında öfke” dili olan kendi şivesinin küçültülmesi anlamına geldiğini de varsaydı. Anadilin ikinci plana atılması, “asla tümüyle üstesinden gelinemeyen ... kültürel felaket”ti.

Ama bugün, Memmi'nin gençlik döneminin aksine, bir zamanlar sömürgeleştirilmiş olan halkların artık birçok dili, kendi dillerini ve eski sömürgecilerinin dillerini rahatlıkla kullandıklarını görüyoruz. Ötekinin dilinde ustalaşmak artık bir “kültür krizi”nin nedeni olarak görülüyor; daha çok toplumlarını yönetmeyi isteyenler için doğal ve gerekli bir adım olarak görülüyor. İki dillilik aracının hâlâ siyasal ve toplumsal seçkinler grubunun tekelinde olduğu, zenginlerin ve az sayıda olanların arasına katılmanın nadiriyet politikasıyla sınırlanma eğiliminde olduğu doğrudur. Ama Benedict Anderson'ın milliyetçilik üzerine kitabı *Imagined Communities*'te (Hayali Cemaatler –Metis Yayınları, 1993) belirttiği gibi, “dilleri ulus olmanın *amblemleri* olarak görmek yanlıştır ... [çünkü] dille ilgili en önemli şey ... dayanışma yaratma kapasitesidir.” Topluluk üyelerinin Fransızca, Arapça ya da ikisini birden konuşuyor olmaları, kullanılan dil ulus inşa etmenin bir aracı olduğu sürece önemsizdir. Bugün bir dayanışma duygusu yaratmak için siyasi liderlere açık olan çeşitli stratejiler –örneğin basın, televizyon, müzik ve spor– dilin ulusal kimliğin birkaç simgesinden biri olarak öne çıktığı Memmi'nin döneminde mevcut değildi.

Bu konular bir yana Memmi'nin kitabı zamana karşı direnmiştir. Yazıları çoğunlukla Fransızca Kuzey Afrika edebiyatı antolojilerine, Tahar Ben Jelloun, Kareb Jacine, Driss Chraïbi ve başka isimlerin yanı sıra alınmıştır. Bununla birlikte Mem-

mi, kendi kendisinin dayattığı bir tecritle kenarda duran bir anomali olarak kalır. Bize bunun Yahudiliği yüzünden olduğunu söyler; ne var ki bir Yahudi olarak gördüğü zulüm, onu sömürge köleliği durumuna duyarlı kılan şeydir. Ona göre Musevilik hem ağır bir yük hem de esin kaynağıydı. Memmi bir Yahudi olduğu için ve Yahudi olmasına rağmen böyle yazdı, çünkü inancında pek avuntu bulamadı. Sömürgece tarafların karşılaşmasının koşullarına karşı öfke duyarak, Yahudi etiğine ve tarihsel anılara çok yakın, derin bir toplumsal adalet duygusuyla tepki gösterdi: “Sokakta bir haksızlığın yaşandığını gördüğüm zaman, fiziksel anlamda hastalanacak kadar, panikleme noktasında acı çekiyorum... Kurbanla özdeşleşme sorunu bu. Haksızlığa dayanamıyorum, adaletsiz bir toplumda sakince yaşayamıyorum.” Yahudiliğine, Araplığına (ki karakterinin ayrılmaz bir parçası olduğunu da kabul eder) karşı karmaşık tutumları, liberal hümaniter içgüdüleriyle birleşerek, onu sıradanın sınırlarının çok ötesine, kendi dehasının yarattığı benzersiz bir yere koyan örtük karşı çıkışları oluşturur.

Elinizdeki baskı, özgün 1965 İngilizce baskının tıpkı basımı olan 1967 İngilizce baskının yeniden basımıdır. Howard Greenfeld’in yaptığı çeviri, özgün çalışmanın zarif bir yorumudur; Memmi’nin “Amerikan Negro”ya kitabını ithaf etmesi, kitabıyla o sırada şaha kalkmış olan ABD’deki sivil haklar hareketi arasında bağ kurar.

Jean-Paul Sartre’ın önsözü de entelektüel ve tarihsel açıdan önemlidir; 1957’deki ilk Fransızca baskısında olduğu gibi bu baskıda da yer almıştır. Memmi ve Sartre dosttular, gerçi Memmi, Sartre’ın savaş sonrası yıllarda Avrupa solunda moda olan Marksist düşünceye bağlılığını paylaşmıyordu. Memmi, Marksizmi “fazla romantik, fazla akıldışı ve fazla modaya uy-

gun” buluyordu ve Marksizme kuşku duymadan inananlardan ürküyordu. İnsani duyguların gücüne duyduğu sağlıklı saygı nedeniyle, Memmi, bazı Marksist düşünürlerin katı determinizmi karşısında geri plana çekiliyordu, tıpkı gerici sağın dogmatizmden aynı derecede acı duyduğu gibi.

Memmi ile Sartre arasında hayranlık, hatta sıcaklık olmasına karşın, sömürge durumuna yaklaşımlarında keskin farklar vardı. Sartre, sömürge durumunu bir “sistem”, tebaa halkları sömürmeye yönelik ekonomik “aygıt”ın doğal bir sonucu olarak görüyordu. Onun bakış açısıyla sömürgecilik iyi bir işti, ucuz alıp pahalı satarken “yerliler”e rahatlık ya da umut açısından az şey veriyordu. Memmi teorik olarak bunu kabul ediyor, ama metodolojik bir yaklaşım olarak reddediyordu. Ona göre, sömürgecilik, ekonomik güçlerin kişisel dışı müdahalesine dayalı bir dram değil, daha ziyade, çok yönlü iki unsurun, biri iktidar şehvetiyle, öteki adalet özlemiyle harekete geçen unsurun kanlı canlı bir karşılaşmasıydı. Sartre için esasen ekonomik olan şey, Memmi için evrensel anlamlarla dolu bir tutkulu oyundu.

Bununla birlikte Sartre’ın savı kendince keskindir, çünkü hayal kırıklığına uğramış, Fransız ordusunun işkence taktikleriyle, insanların av olduğu barbar “fare avları”yla Cezayir’deki eylemlerinden midesi bulanmış Fransız liberalinin sesiyle konuşur. Temel kaygısı, sömürge savaşlarında sessiz işbirlikçi olan kendi ülkesinin insanlarıdır. Memmi de bu insanlara hitap eder, ama sömürge savaşlarının ulusun dokusunu zayıflatıldığını söyleyerek noktayı koyan Sartre, Fransız solunun kült figürüdür. İğrenmek kendini aklamak değildir, der, sessizlik ise suçu artırır. Varoluşsal olarak hareket etmeli ve ezilenlerin isyanına katılmalıyız, çünkü bu isyan kapitalist sistemin parçalanmasının son aşamasını muştular.

Bu düşünceler de başka bir zamana, Avrupa savaşının ka-

sırgasından sağ kurtulanların eskinin enkazı üzerine daha iyi, daha cesur bir dünya kurabileceğini düşündükleri bir zamana aittir. Sartre ve Memmi, imparatorluk çağında olgunluğa ulaşmanın, savaş yıllarının şiddetinden sonra ayakta kalmanın ve bütün eski kurallar alt üst olmuşken kendilerini birden öteki tarafta bulmanın deneyimini paylaştı. İkisi de insanın iyiliğine inancını yitirmedi ve ikisi de, insan ruhunun yeniden uyanmasını sağlayacak yeni toplumsal örgütlenme biçimleri yaratmayı istiyordu. Sömürgeciliğin sona ermesinde, daha akılcı bir anın yakında olduğu umudunu gördüler; Memmi'nin dediğine göre bu anda insanlar "bütünsel ve özgür" olacaktı. Memmi'nin kitabı ve Sartre'ın bu kitaba yazdığı önsöz, sömürgeciliğin sona ermesinin savaşın hemen sonrası dönemde yönetenlere de yönetilenlere de iyi niyet getireceği umudunu sonsuz bir tazelikle uyandıran canlı metinlerdir.

Susan Gilson Miller
Cambridge, Massachusetts
Eylül 1990

versus kitap

Yeryüzünün Lanetlileri

Frantz Fanon

Frantz Fanon'un sömürgeciliğin sömürge halkları üzerindeki psikolojik sonuçlarını analiz etmeye çalıştığı en ünlü eseri olan Yeryüzünün Lanetlileri sömürgecilik-karşıtı mücadelenin ve Üçüncü Dünya'nın özgürlüğünün manifestosu olarak bilinmektedir. Ulusal kurtuluş hareketlerinin ve Amerika birleşik Devletleri'ndeki Kara Panterler örgütünün esin kaynağı olmuştur.

Soylu ruhlarımız ırkçıdır!

Bu gerillalar benimsenmek için şövalyece davranmalıdırlar; insan olduklarını kanıtlamanın en iyi yolu budur. Bazen sol onları ayıplar: "Fazla ileri gidiyorsunuz, sizi daha fazla destekleyemeyiz." Yerliler onların desteğine hiç mi hiç aldırılmazlar; bu desteği alıp bir taraflarına sokabilirler, değeri bu kadardır. Savaş başlar başlamaz bu sert gerçeği gördüler: Biz de herkes gibiyiz, hepimiz onlardan yararlandık, bir şey kanıtlamaları gerekmez, kimseye ayrıcalıklı muamele etmeyecekler. Görev tek, amaç tek: her tür araçla sömürgeciliği sürüp atmak. En uyanıklarımız gerektiğinde bunu kabul etmeye hazırdırlar, ama bu güç denemesinde aşağı-insanların bir insanlık belgesi elde etmek için kullandıkları tamamen insanlıkdışı yöntemi görmeden gelemesler: Hemen verin şu belgeyi de barışçıl yollarla bunu hak etmeye çalışsınlar. Soylu ruhlarımız ırkçıdır.

Fanon'u okuyun. Fanon, bu bastırılmaz şiddetin ne de bir bardak suda fırtına, ne barbar içgüdülerinin yeniden ortaya çıkışı ne de bir hınç olduğunu kusursuzca gösteriyor: kendine gelen insandır bu.

Jean-Paul Sartre

Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi

Albert Memmi

Okurun bu kitabı skandal yaratacak içeriği nedeniyle ya da ayaklanmaya kalıcı bir kısırtma olarak okumak yerine, bana kendini dayatmış olan bu sonuçların, benzer durumlardaki birçok insan tarafından neden tekrar tekrar bulunduğunu sakince incelemesini umut ediyorum. Bunun nedeni, çizmeye çalıştığım bu iki portrenin modellerine sadık olması, perişan yaşamlarındaki en yararlı davranış yolunu keşfetmeleri için benim tuttuğum aynada kendilerini tanımalarına gerek olmaması değil midir?

Albert Memmi

Ezen sistem tarafından hayvan düzeyinde tutulan yerlilere hiçbir hak verilmez, yaşama hakkı bile. Durumları her gün daha da kötüleşir. Bir halkın nasıl öleceğine karar vermekten başka çaresi yoksa; bir halk kendisini ezenlerden sadece umutsuzluk hediye almışsa, kaybedecek neyi olur? Bu halkın bahtsızlığı cesareti haline gelir; sömürgeciliğin onun karşısına çıkardığı sonsuz reddi, sömürgeciliğin mutlak reddine çevirir. Proletaryanın sırrı, Marx'ın bir zamanlar dediği gibi, burjuva toplumunun yıkımını kendi içinde taşımasıdır. Sömürgeleştirilenin de kendi sırrı olduğunu ve sömürgeciliğin canavarca can çekişmesine tanık olduğumuzu bize hatırlattığı için Memmi'ye minnet duymamız gerekir.

Jean-Paul Sartre